

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

BALKANLAR'DA AZINLIK HAKLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Doç. Dr. Gökçen ALPKAYA

HAZIRLAYAN
Habil MUSTAFAİ

Ankara-2006

İÇİNDEKİLER.....	i
KISALTMALAR.....	v
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BALKANLAR’DA AZINLIK HAKLARININ TARİHÇESİ

A. OSMANLI İMPARATORLUĞUNA KADAR BALKANLAR.....	6
B. OSMANLI DÖNEMİNDE BALKANLAR.....	10
1. Osmanlıda Azınlık Sistemi	12
2. Balkan Milletlerinin Uluslaşma Çabaları	14
3. Osmanlıda Reform Dönemi.....	18
4. Balkanlar’da Tanzimat’tan Sonraki Uluslaşma Hareketleri ve İsyanlar.....	22
5. Kanun-i Esasi ve Meşrutiyet Devrimi.....	27
6. Balkan Savaşlarına Giden Yol.....	30
7. Balkan Savaşları ve Osmanlının Balkanlar’ı Kaybetmesi.....	31

İKİNCİ BÖLÜM

AZINLIKLARIN KORUNMASINA İLİŞKİN ULUSLARARASI DÜZENLEMELER

A. MİLLETLER CEMİYETİ ÇERÇEVESİNDE AZINLIKLAR.....	35
--	----

1. MC Azınlık Sistemi.....	36
a) MC Azınlık Sistemi Antlaşmalarının Ortak Maddeleri.....	36
b) MC'nde Azınlık Düzenlemelerin İşleyişi.....	38
c) MC Azınlık Sisteminin Sonuçları.....	41
 B. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ÇERÇEVESİNDE AZINLIKLAR.....	42
1. Birleşmiş Milletler Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi.....	43
2. Ulusal Yada Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Hakları Bildirgesi.....	47
 C. AVRUPA KONSEYİ ÇERÇEVESİNDE AZINLIKLARIN KORUNMASI.....	48
1. Bölgesel Diller ve ya Azınlık Dilleri Avrupa Şartı.....	49
2. Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi.....	50
 Ç. AVRUPA GÜVENLİK VE İŞBİRLİĞİ KONFERANSI - TEŞKİLATI (AGİK-AGİT) ÇERÇEVESİNDE AZINLIKLARIN KORUNMASI	54
1. Soğuk Savaş Sonrasında AGİK-AGİT Çerçevesinde Azınlık Haklarının Gelişimi.....	54
a) Kopenhag Belgesi.....	55
b) Cenevre Raporu.....	56
2. AGİK-AGİT Çerçevesinde Azınlıkların Korunması İçin Oluşturulan Denetim Mekanizması.....	57
a) İnsani Boyut Mekanizması.....	57
b) Yıllık Yürütmeyi Değerlendirme Konferansları.....	59
c) Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiseri	59

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BALKAN ÜLKELERİNİN ULUSLARARASI NORMLARA UYUM ÇABALARI

A. BULGARİSTAN'DA AZINLIK HAKLARI.....	61
1. II. Dünya Savaşına Kadarki Dönemde Bulgaristan'da Azınlık Hakları.....	61
2. II. Dünya Savaşından Sonra Bulgaristan'da Azınlık Hakları.....	63
3. 1990'lardan Günümüze Bulgaristan'da Azınlık Hakları.....	65
a) Avrupa Birliği Yolundaki Bulgaristan'da Azınlıklara Verilen Haklar.....	66
b) Avrupa Birliği'ne Uyum Çerçevesinde Azınlık Hakları ile İlgili Çıkarılan Kanunlar	67
4. Azınlıkların Bulgaristan Anayasasındaki Yeri.....	69
B. YUNANİSTAN'DA AZINLIK HAKLARI.....	70
1. II. Dünya Savaşı'na Kadarki Dönemde Yunanistan'da Azınlık Hakları Uygulamaları.....	70
a) Müslüman Azınlıklar.....	71
b) Slav Azınlıklar.....	73
2. II. Dünya Savaşından Sonra Yunanistan'da Azınlık Hakları ve Uygulamaları.....	75
a) Müslüman Azınlıklar.....	75
b) Slav Azınlıklar.....	78
3. 1990'lardan Günümüze Kadar Yunanistan'da Azınlık Hakları Uygulamaları.....	81
a) Müslüman Azınlıklar.....	81
b) Slav Azınlıklar.....	84

KISATMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AGİK	:Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AK	: Avrupa Konseyi
AÜ	: Ankara Üniversitesi
BM	: Birleşmiş Milletler
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviri
Ed.	: Editör
HÖH	: Hak ve Özgürlükler Hareketi
KSHS	: Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi
MC	: Milletler Cemiyeti
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
NGO	: Non Govermental Organization
OÇA	: Ohri Çerçeve Anlaşması
ODIHR	: Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu
SBF	: Siyasal Bilgiler Fakültesi
UAYK	: Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiseri

GİRİŞ

Balkanlar tarih boyunca bir geçiş bölgesi olduğundan, buradaki yerli ve gcebe halk arasında yüzyıllarca birbirlerini eritme ve kendi kültürlerini benimsetme stratejisi var olmuştur. Balkanların bu farklı yapısına ek olarak bölgeyi fethedip buraya yerleşen büyük güçler, bölgedeki farklılığı daha da artmasına yol açmıştır.

Balkanları ilk dini olgular açısından değerlendirdiğimizde, yarımada da genellikle kutsal kitapları olmayan, bazı kutsal yaratıklara ve nesnelere inanılan bir nevi Totemizmden söz etmek mümkündür. Bu dönemde genel olarak eski Yunan halk dininin bütün yarımada da etkin konumda olduğunu görmekteyiz¹.

III. ve IV. yüzyıla gelindiğinde ise bu bölgelere Hristiyanlık yayılmaya başlamıştır. Özellikle Bizans'ın bölgede etkinliğini artırmasıyla Balkanlar hızlı bir şekilde Hristiyanlaşma sürecine girmiştir. Diğer taraftan da halk arasındaki farklılık da giderek derinleşmeye başlamıştır.

Özellikle yeni dinin öğretilmesi ve farklı şekillerde anlatımı yeni tarikat biçimlerini ortaya çıkarmış, bu ise bölgenin daha da farklılaşmasına yol açmıştır.

Osmanlının bölgeyi fethetmesiyle, bölge Müslümanlıkla tanışmış ve özellikle baskı gören Hristiyan tarikat grupları kitleler halinde Müslümanlığa yönelmişlerdir. Ayrıca Osmanlının bölgede Millet Sistemi'ni inşâsı neticesinde gayrimüslimler kendi dinini ve kültürünü koruyabilmiştir. Ancak bu sistemde özellikle Slav Ortodokslar, Rum Patrikliğine bağlanılmaktan hoşnut kalmamış ve bu hoşnutsuzluk da birinci bölümde de görecekğimiz gibi isyan

¹ Challege, Felicien, **Dinler Tarihi**, çev. Semih Tiryakioğlu, Varlık Yayınevi, İstanbul, s. 12.

hareketlerinin bu noktadan itibaren başlamasına ve onların bağımsızlığa kavuşmasına yol açmıştır.

Balkanlar'a Osmanlının gelmesiyle birlikte Hristiyanlar sayıca fazla olsa dahi Millet Sistemine göre Müslümanlardan daha az haklara sahip olmuşlar, bir nevi azınlık sayılmışlardır. Bu dönemdeki azınlıklara genel olarak "Dinsel Azınlıklar" diyebiliriz. Dinsel Azınlık kavramı XVIII. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan ilk ulusçuluk fikirleri ve burjuva devrimi ile kimlik değiştirmeye başlamış böylece ulusal anlayışın temelleri de atılmıştır.

Balkanlar'da Osmanlının gücünü yitirmesi ve kilisenin de siyasal etkinliğini kaybetmesiyle ümmet anlayışı, yerini ulus anlayışına bırakacak bu da çok uluslu imparatorluğun sonunu getirecektir.

Uluslararası alanda azınlıkların korunmasında ise genel olarak iki dönem mevcuttur. Birinci dönemde XIX. yüzyıla kadarki süreçte belirli bir ülkedeki azınlıkların belirli bir büyük devletçe korunması, ikinci dönemde ise uluslararası kuruluşların büyük devletlerin yerini alması söz konusudur².

Azınlıkların uluslararası hukuk çerçevesinde korunması, esas olarak XIX. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Bu dönemdeki düzenlemelerin en önemli özelliği, bu grupların uyruğunda bulundukları devlete karşı korunması sorununun, kendileriyle dil, din, etnik gibi çeşitli bağları bulunan diğer devletler tarafından gündeme getirilmesi ve bu devletler arasındaki anlaşmalarla güvence altına alınmasıdır. Bu dönemde azınlıklara ilişkin sorunlar özel anlaşmalarla düzenlenmeye çalışılmıştır³.

XIX. yüzyıl sonrasında kurulan Milletler Cemiyeti'nin azınlık haklarının korunmasını sadece Balkanlar'da kurulan yeni devletlere dayatması,

² Oran, Baskın, **Küreselleşme ve Azınlıklar**, İmaj Yayınları, 4. Basım, Ankara, Aralık 2001, s. 118-125.

³ Alpkaya, Gökçen, "Uluslararası İnsan Hakları Hukuku Bağlamında Azınlıklara İlişkin Bazı Gelişmeler", **İnsan Hakları Yıllığı**, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1993, s. 148.

dünyadaki bütün azınlıklar için geçerli evrensel azınlık haklarını sağlam bir temel üzerine bina etmekten uzak kalmış bu da Milletler Cemiyeti için büyük bir başarısızlık olmuştur.

Milletler Cemiyeti Azınlıkları Koruma Sistemi genel olarak dört yöntem çerçevesinde yapılan antlaşmalarla oluşmuştur. Bu antlaşmalardan ilki 1919-1920'de başlıca Müttefik ve Ortak Devletlerle (ABD, İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya) savaştan sonra yeni kurulan (Polonya, Çekoslovakya, Sırp-Hırvat-Sloven Devleti) ya da savaştan topraklarını genişleterek çıkan (Romanya, Yunanistan) ülkeler arasında azınlık koruma antlaşmalarının imzalanması şeklinde olmuştur⁴.

İkincisinde ise, 1919-1923'te savaştan yenik çıkan devletlerle (Bulgaristan, Avusturya, Macaristan, Osmanlı İmparatorluğu-Türkiye) yapılan antlaşmalara azınlıkların korunmasına ilişkin özel hükümler eklenmiştir. Üçüncüsünde, birtakım ülkeler (Polonya-Danzig, İsveç-Finlandiya, Almanya-Polonya, BMOD-Litvanya) kendi aralarında ikili antlaşmalar yapmışlardır. Dördüncü yöntemde ise bazı ülkeler (Arnavutluk, Litvanya, Letonya, Estonya, Irak) tek taraflı bildiri yayımlayarak azınlık koruma sistemini benimsemişlerdir⁵.

Milletler Cemiyeti Azınlıklar Sistemi, 1919'daki toprakların paylaşımına dair antlaşmaların sağladığı uluslararası barışı sürdürmek için tasarlanan ortak güvenlik rejiminin bir ögesi idi. Kısacası, ulusal azınlık hakları, Orta ve Doğu Avrupa'nın savaş sonrasında milletlerin kendi kaderini tayin hakkı yarışında yenik düşen uluslara verilen bir nevi teselli ödülüydü⁶.

Birleşmiş Milletlerin kurulmasıyla birlikte azınlıklara dönük yaklaşımlarda önemli farklılıklar görülmektedir. Öncelikle, sorunun yerel ya

⁴ Kurubaş, Erol, **Asimilasyondan Tanınmaya**, Asil Yayınları, 1. Baskı İstanbul, 2004, s. 38.

⁵ Oran, **op. cit.**, s. 126.

⁶ Preece, J.J., **Ulusal Azınlıklar ve Avrupa Ulus Devlet Sistemi**, çev. Ayşegül Demir, Don Kişot Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2001, s. 114.

da bölgesel değil, evrensel olduğu kabul edilmişti. Bunun yanı sıra, özel ya da siyasi düzenlemeler ne olursa olsun, sorunun bir insan hakları sorunu olduğu anlayışı benimsenmiştir⁷.

Azınlıklara ilişkin en önemli sorunlardan biri şüphesiz ki tanım sorunudur. MC döneminde yapılan antlaşmalarda doğrudan bir azınlık tanımı yapılmamış olmamakla beraber, “ırk, dil, din bağlarıyla bağlı insanlar” nitelemesi, kültürel kimlikle ilişkilendirilerek azınlık tanımı uluslararası eylem alanına taşınmıştır. 1928 yılında Uluslararası Adalet Divanında görülen “Yukarı Silezya Azınlık Okulları Davası”nda hukukçu Mello Toscana azınlık kavramını “bir devletin nüfusunun, topraklarının belirli bir bölümüyle tarihsel olarak bağlı, kendine özgü bir kültüre sahip, ırk, dil ve din farklılığı nedeniyle devletin diğer uyruklarının çoğunluğuyla karıştırılması imkânsız, kalıcı parçası” şeklinde tanımlamıştır⁸.

BM çerçevesinde azınlıkların tanımlanması sorunu daha 1948’de gündeme gelmekle birlikte, Alt Komisyon’un bu konudaki çalışmaları, devletin temsilcilerinden oluşan İnsan Hakları Komisyonu’nca uzun bir süre kösteklenmiştir. Bunda, sorunun karmaşıklığı kadar, bazı devletlerin, bu tanımı, kendi ülkelerinde hiçbir azınlık grubu bulunmadığı sonucunu yaratacak şekilde sınırlandırma ya da ayrıntılandırma isteğinin payı da büyüktür⁹.

Yapılan tanım denemelerinin en kabul görmüş olanı ve ayrıca daha sonraları yapılan azınlık tanımlarına ışık tutanı, Bileşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu’nun Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu raportörü Francesco Capotorti’nin azınlık tanımı denemesidir. Capotorti’nin hazırladığı raporda azınlıkları; “Bir devletin nüfusunun geri kalanına göre sayısal olarak az olan, egemen konumda bulunmayan, o devletin vatandaşı olan üyeleri nüfusun geri kalanından farklı etnik, dinsel ya

⁷ Alpkaya, **op. cit.**, s. 148.

⁸ Preece, **op. cit.**, s. 24.

⁹ Alpkaya, **op. cit.**, s. 153.

da dilsel özelliklere sahip olan ve kültürlerini, geleneklerini, dinlerini ya da dillerini korumaya yönelik üstü örtülü de olsa bir dayanışma duygusu gösteren bir grup” olarak tanımlamıştır¹⁰.

Tezin birinci bölümünde genel olarak Balkanlar’ın tarih boyunca bir geçiş bölgesi olmasından ötürü burayı fetheden güçlerin Balkan halklarına kendi din ve fikirlerini empoze etmesini, burada yaşayanlar arasındaki farklılıkların nasıl ön plana çıkarıldığını, Balkanlar’da azınlık olgusunun meydana gelmesinde dinin etkisinin ön plana çıkmasının sebepleri incelenecektir. Buna ek olarak Osmanlı’nın bölgeyi ele geçirmesiyle kurulan yeni sistemde burada yaşayan Hristiyanların dinsel azınlıklara dönüşme süreci ve sonucunu, ikinci bölümde ise genel olarak uluslararası ortamda azınlıkların korunmasının gelişimini ve ilgili belgeleri de inceleyerek, azınlık hakları konusunda getirilen yenilikleri, üçüncü bölümde, Balkan ülkelerinin bu uluslararası normlara uyum çalışmalarını, azınlıklara yapılan farklı uygulamaları da detaylı olarak incelemeye çalışacağım.

¹⁰ Çavuşoğlu, Naz, **Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları**, Su Yayınları, 2. Baskı, 1999, İstanbul, s. 35.

BİRİNCİ BÖLÜM

BALKANLAR'DA AZINLIK HAKLARININ TARİHÇESİ

A. Osmanlı İmparatorluğuna Kadar Balkanlar

Balkan Yarımadası, coğrafi konum olarak Avrupa kıtasının güneydoğusunda, Akdeniz, Ege, Marmara ve Karadeniz ile çevrilidir. Balkanların kuzey sınırı ise, Roma döneminden beri Tuna Nehri olarak kabul edilmektedir. Sava Irmağı, Syrmia ve Macaristan'ı Balkanlar'dan ayırarak yarımada'nın batı sınırını oluşturmaktadır¹¹.

Balkanlar'ın sahip olduğu dağ ve ova coğrafyası, burada yaşayanların parçalanmışlığının en sade halini ifade etmektedir. Dağlık bölgelerde yaşayanlar genelde hayvancılıkla uğraşmış ve ovalarda kalanlara göre daha bağımsız bir yaşam sürdürmüşlerdir. Ovalarda kalanlar ise, dönemin meşru toprak sistemi hangisi ise, ona ayak uydurarak yaşamlarını sürdürmeye çalışmışlardır¹².

Balkanlar'da günümüzde ortaya çıkan Ortodoks-Katolik ayrımı, dinsel fanatizm gibi çatışma örnekleri, bölgenin tarihsel olarak bir geçiş alanı olmasının yanı sıra burada kurulan farklı ekonomik sistemler ve bölgeye ihraç edilen dinlerin Balkanlar'da yaşayan milletlerce kendi yaşam koşullarına göre yorumlanması, bölgeyi daha da parçalanmış bir hale getirmiştir.

Balkan yarımadasının bilinen en eski sakinleri İlirler, Keltler ve Traklardır. Bölgeye zamanla, Makedonyalılar, Grekler, Romalılar, Romenler, Slavlar yerleşmişlerdir. Bunun dışında IV. yy. da Atilla Hunları, VI. yüzyılda

¹¹ İnalcık, Halil, "Türkler ve Balkanlar", **Balkanlar**, OBİV Yayınları, İstanbul, 1993. s. 29.

¹² Castellan, Georges, **Balkanların Tarihi**, Milliyet Yayınları, 2. Baskı, 1995, İstanbul, s. 15-24.

Avarlar, VII. yüzyılda Ogurlar, IX. yüzyılda Macarlar, IX-XI. yüzyılda Peçenekler, Kıpçaklar (Kumanlar) ve Uzlar, XV. yüzyılda Osmanlılar gibi Türk boyları da yarımadaya kimi zaman kısmen kimi zaman da tamamen sahip olmuşlardır¹³.

Balkanlar'da yerleşen halkların en önemli kısmını Slavlar teşkil etmektedir. Slav kabilelerinden Sırlar, VI. yüzyılda Orta Avrupa topraklarını istila edip, bugünkü Çek Cumhuriyeti toprakları ve Saksonya'ya yerleştiler. Hırvatlar ise Slovakya, Bavyera ve Güney Polonya'ya yerleşmişlerdi. VIII. yüzyıl boyunca Balkanların yerli halkları olan İlirler ve Traklarla kaynaşmış, kendi dil ve kültürlerini yerli halkların benimsemesiyle, Karadeniz ile Sava Nehri arasında tamamen Slavca konuşulan bir bölge oluşmasına sebep olmuşlardır. Yunanistan'da kalan Slavlar ise dini ve kültürel bir Yunanlaştırma sonucu kültürlerini ve dinlerini yitirmişlerdir. Bu Yunanlaştırma neticesinde Makedonyalı Slavlar, özgün bir kimlik kazanabilmek için XX. Yüzyıla dek tereddüt etmişlerdir. Yunanistan'ın günümüzde Makedon azınlığı tanımamasının altındaki en önemli nedenlerinden birisi de budur.

Balkan Yarımadasında yerleşik topluluklar halinde yaşayan Bulgarların kökenleri hakkında pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Bulgarlar tarihte ilk defa 480 yılında, isyan çıkaran Ostrogotlar'a karşı İmparator Zenon'un müttefiki olarak yaptıkları savaşla zikredilmişlerdir. Savaşçı niteliğine sahip olan Bulgarlar, dönemin imparatorluklarında altın karşılığında askerî hizmet vermekteydiler. Avarların zayıflamasıyla Bulgarlar, Büyük Bulgar Hanlığı'nı kurdular. Ancak Hazar Devleti'nin baskısına maruz kalan Bulgarlar daha sonra Tuna havzasına yerleşerek, buradaki Ulahlar ve Slavlar ile birleşmiş ve Tuna Bulgar Devleti'ni kurmuşlardır. Bulgarlar, Slav-Ortodoks kültüründen etkilenerek Hristiyanlığı seçmişler ve tamamen Slav kültürüne karışmışlardır¹⁴.

¹³ Karpat, Kemal, "BALKAN", **DİA.**, C.V, İstanbul, 1992, s. 32.

¹⁴ İnalçık, Halil, **Tanzimat ve Bulgar Meselesi**, İstanbul, 1992, s. 5.

III. yüzyıla kadar Balkanlar'da ideolojik ve siyasal güç hükümdarlara ait iken, daha sonraki dönemlerde ideoloji, siyasal güçten ayrılmaya ve bağımsızlaşmaya başlamıştır. Bu dönemde Balkanlar'da Hristiyan din adamlarının bu dini yaymasıyla başlayan hareketler artarak sürmüş ve kilisenin kuruluşuyla ideolojik güç tamamen kilisenin eline geçmiştir¹⁵.

Balkanlar'da Hristiyanlığın hızlı bir biçimde yayılmasıyla, siyasi otorite de "ilahî kudretin yeryüzü temsilciliği" olarak kendini kabul ettirmiştir. İletişim şartlarının birebir olmaktan çok uzak olduğu bölgede din de kulaktan dolma bilgilerle yayılım göstermiştir. Bu bilgi aktarımı sırasında iletişim içine giren bireyler mazilerini, gelenek ve göreneklerini de aktarılan bilgilere ekleyerek dinin kendi içinde çeşitlenmesine sebep olmuşlardır. Bu da öğretilen yeni dinin daha başından beri özelliklerinden uzaklaştığını göstermektedir. Bu dinsel hareketlilik sonucunda ortaya çıkan siyasal ve dinsel ayrılıklar, kilise idaresi konusundaki zıt fikirler ve âyin farklılıkları da ileride yaşanacak sorunların başlangıç noktasını teşkil etmektedir¹⁶.

Hristiyanlığın Balkanlar'da yayılmasının şüphesiz en önemli nedenlerinden biri Bizans İmparatorluğu'nun kurulmasıdır. VI. yüzyılda Balkanlar'a yerleşen Slavların, Avarların hâkimiyetinden İmparator Heraklius'un yardımıyla çıkmalarından sonra şimdiki topraklarına yerleşmeleri de Hristiyanlığın Balkanlar'a yayılmasında etkili olmuştur¹⁷. Slavların Hristiyanlık dinini kabul etmelerinde ve Balkanların Hristiyanlaşmasında Selanikli Aziz Kiril ve Metodi¹⁸ kardeşlerin önemli rolleri olmuştur.

Slavlar Hristiyanlığı kabul eder etmez kendi kiliselerini oluşturmaya çalışmışlardır. Sırpların kendi kiliselerini kurmaları ve bağımsızlık çabaları

¹⁵ Bakırcılar, Nimet Ayşe, **XIX. Yüzyılda Balkanlarda Dinsel Yapı ve Bunun Ayrılıkçı Hareketlere Etkisi**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, No: 137023, 2003, s. 5.

¹⁶ **Ibid.**, s. 6.

¹⁷ Castellan, **op. cit.**, s. 34.

¹⁸ Kiril ve Metodi kardeşler Selanikli olup Hristiyanlığı Balkanlarda yaymak için faaliyetlere girişmişlerdir. Kiril daha sonra kendi ismindeki alfabeyi oluşturmuş, İncil'i de Slav dillerine çevirmiştir.

1219 yılında sonuç vermiş ve İznik Patriğinden kilisenin otosefalliğini¹⁹ kazanmıştır²⁰.

Bulgarlar ise Hıristiyanlığı kabul ettikten sonra özerk kiliselerine ancak Kral Simeon döneminde kavuşmuşlardır. Daha sonra Bulgaristan'ın Bizans'a karşı elde ettiği başarılarından dolayı 919 yılında toplanan ruhani ve milli konsülde Bulgar kilisesi müstakil ilan edildi ve Patriklik statüsüne çıkartılmıştır. Bağımsızlık sonrası Bulgar kilisesi kültürel açıdan zenginleşerek, Avrupa'nın Slav kültürünü tanımasına ön ayak olmuştur²¹.

Bu durum ancak 1018'e yani Bulgaristan'ın Bizans hâkimiyeti altına girmesine kadar sürmüştür. Bu dönemde Bulgar kilisesinin Patriklik ünvanı kaldırılarak, Bulgar kilisesi Ohri Başpiskoposluğu olarak yeniden düzenlenmiştir. 1197–1207 yılları arasında Bulgar Çarı Kolayan kilisenin Bizans tarafından değil, Roma tarafından tanınmasını amaçlamaktaydı. Bulgar kilisesinin Roma'ya bağlanmasıyla da bu amaca ulaştı²². Çarın bu isteğinin en önemli nedeni Bizans'ın yıkılma sürecine girmiş olmasıdır. Bizans çözüldürken İstanbul Patriği Ortodoks dünyasının merkezi olmaya devam edecekti. Ancak bu durum Latinlerle Bulgarların arasının açılmasına kadar devam etti. 1235'te Lâpseki'de toplanan büyük kilise konsülü Bulgar kilisesi'nin bağımsızlığını kabul etti ve Tırnova Patrikliği kuruldu. Bu patriklik ise 1394 yılında, Osmanlının burayı fethetmesine kadar ayakta kalacaktı. Bunu fırsat bilen Bizans, Bulgar Kilisesi'ni tekrar Bizans Patrikliği'ne bağlayacaktı²³.

Bulgarların Balkanlar'da düşüşe geçmesinin iki önemli sebebi vardır: Birincisi, Bulgarlar Bizans aleyhine yürüttüğü politikalarından dolayı Sırpları karşısında bulacak ve bölgesel üstünlük Sırpların eline geçecektir. İkinci

¹⁹ Otonomi (bağımsızlık).

²⁰ Hupchick P. Dennis, **The Balkans, From Constantinople To Communism**, Palgrave yayınevi, ABD, 2002, (Türkiye Dağıtım: Bıçaklar Kitabevi, Ankara) s. 84.

²¹ Castellan, **op. cit.**, s. 37-39.

²² Ostrogorsky, Georg, **Bizans Devleti Tarihi**, çev. Fikret Işıltan, Türk Tarih Kurumu, Ankara, s. 493.

²³ İncalcık, Halil, **Tanzimat ve Bulgar Meselesi**, İstanbul, 1992, s. 19.

nedeni ise Bogomilizm²⁴ tarikatıdır. Sırp'ların bölgede üstünlüğü ele geçirmesiyle, Bogomil öğretisine bağlı ayrı bir Bosna kilisesi kuruldu²⁵.

Kısacası Balkanlarda IX. yüzyıldan itibaren Germen ve Bizans nüfuz alanlarının ortaya çıkışı ve bu bölgede Hristiyanlaştırma sürecinde yaşananlar, daha sonraki dönemlerde bu halkların boğuşacakları dilsel, dinsel ve kültürel sorunların tarihsel temelini oluşturacaktı.

B. Osmanlı Döneminde Balkanlar

Osmanlı Balkanlar'a girmeden önce bu bölgede yukarıda belirtildiği gibi kargaşa ortamı mevcuttu. Bu kargaşa ortamına kıyasen ise bir taraftan Osmanlı Devleti diğer taraftan Latinlerin güçlenmesiyle bölgeyi daha da karmaşık hale getirmekteydi²⁶.

Osmanlıların Balkanlar'a yerleşmesi XIV. yüzyıl başlangıcında küçük akıncı grupları ile gerçekleşti. Bu grupların Balkanlar'a yerleşmesini büyük akınlar izledi.

Osmanlıların Balkanlar'a girmesine vesile olan ilk olay Sırp Kralı Stefan Duşan'ın Selanik'i Sırbistan topraklarına katmasıdır. Bu dönemde iyice zayıflamış olan Bizans, Orhan Gazi'nin gönderdiği destek kuvvetler sayesinde 1352'de Sırp'ları yenecek ve Osmanlı'ya bu yardımı karşılığında Çimpe kalesini verecekti. Bu kalenin alınması, Osmanlıların Avrupa içlerine ilerlemesi konusunda stratejik bir ikmal noktasını oluşturacaktı²⁷.

²⁴ Bogomilizm Bulgaristan'da ortaya çıkmış heteredoks bir Hristiyan mezhebidir. Bu mezhebin temel amacı bölgenin Bizanslaştırılmasını ve Latinleştirilmesini önlemektir.

²⁵ Castellan, **op. cit.**, s. 42-44.

²⁶ Wittek, Paul, "Ankara Bozgunundan İstanbul Zaptına" (1402-1455)", (Çev. Halil İnalcık), **BELLETEN**, VII/2, 1943, s. 566.

²⁷ Castellan, **op. cit.**, s. 56.

Kalenin alınmasından 2 yıl sonra Gelibolu fethedildi ve Türkler buraya yerleştiler. Osmanlının bundan sonraki hedefi tüm Avrupa topraklarına yayılmak ve buralara hükmetmekti. Osmanlının Balkanlar'ı fethetmesinden sonra burada yaşayan halka hoşgörölü davranması, onların bu topraklarda yaşayan halklar tarafından benimsenmesini sağlamıştır. Osmanlıdan önce bölgeye hakim olmak isteyenlerin baskısını yaşamış olan Balkan halkı Osmanlının baskısına maruz kalmamış, böylece Osmanlının bölgeye hakim olması kolaylaşmıştır. Gerçekten de Osmanlı fethettiği bölgelerdeki halka dokunmamış, hatta Müslümanlığı sečen köylülere 10 ar dönümlük bir arazi vaad etmiştir. Oradaki karmaşık düzende, senyörlerin keyfine bağlı vergi vermekten ve her gečen gün vergilerin arttırılmasından bıkan halkın Osmanlıyı tercih etmesi doęaldı²⁸.

Yerel halk tarafından kabullenilmesinin yanında Osmanlının Balkanlar'da güçlenmesindeki bir diğer faktör de Timur istilasıdır. Anadolu'yu istila eden Timur'dan kaılan binlerce kişi Balkan topraklarına yerleştirilmiş ve buradaki halkın İslamiyet'e geçmesine ön ayak olmuřtur²⁹.

Balkanlar'da İslam'ın yayılmasını sadece Türklerin buraya yerleşmesiyle açıklarsak bu, içi boş bir ifadeden başka bir şey olamaz. Çünkü İslam'ın yayılmasında buradaki halkların durumları ve kültürel yapılarının da etkisi büyüktür. Mesela Arnavutların İslam'ı tercihinin birçok nedeni vardı. Bunlardan biri, Arnavutların kendi milli kiliselerinin bulunmayışı ve âyinlerini Latince ve Slavca icra etmek zorunda kalışıdır. Bir diğer nedeni ise Arnavutların özgürlüklerine ve mülkiyetlerine düşkün olmalarından dolayı ikinci sınıf vatandaş olarak kalmak istemeyişleridir. Ayrıca Osmanlının bu dönemdeki gücü de, Arnavutları İslamlaştırmaya itmişti. Bu dönemde siyasal ve kültürel birliğini kuramayan Arnavutların, güvence altında olmak istemeleri de belli başlı bir neden sayılabilir.

²⁸ Malcolm, Noel, **Bosna**, çev. Aşkım Karadağlı, Om Yayınları, İstanbul, 1999, s. 96-97.

²⁹ Runciman, Steven, **Konstantinopolis Düştü**, çev. D. Türkömer, Doğan Yayınları, İstanbul, 1999, s. 55.

Osmanlının Balkanlar'a girmesiyle kitleler halinde İslam'a giren bir başka grup ise Bosnalılardı. Bosnalıların İslam'ı seçmesinin en önemli nedenlerinden biri bağlı oldukları Bogomil inancıydı³⁰. Bogomil inancı bir Hristiyan tarikatı olmasına karşın, Hristiyanlıktaki çoğu âyinleri reddetmekteydi. Bu tarikatta, kilise doktrinlerinin ve haç'ın da tümünden reddedilmesi söz konusuydu. Osmanlıların bu bölgeyi fethetmesiyle uygulanan "istimalet"³¹ politikası da Bosnalıların İslam dinine karşı sempatilerini arttırmıştı.

1. Osmanlıda Azınlık Sistemi

Osmanlıda azınlık sistemi olarak bilinen Millet Sisteminin inşası, II. Mehmet'in İstanbul'u fethetmesiyle oluşmuştur. Bu dönemde Balkanlar'da büyük toprakları fetheden Osmanlı, bir Balkan İmparatorluğu haline gelmiştir³².

Osmanlı İmparatorluğu, içinde barındırdığı birçok farklı etnik grubun, kendi içinde örgütlenecek ve kültürlerini yaşatacak bir sistem tasarlamıştı. Bu sistem söz konusu grupların kendi kendilerini idaresini mümkün kılacak bir düzendi. Bu sisteme dâhil milletler, padişahın onayıyla, kendi başkanlarını seçme, kendi dini ve hukuki sistemlerine göre bireylerin yargılanması, evlenmesi, boşanması gibi haklardan yararlanabilmekteydiler³³.

Rumlar, Yahudiler ve Ermeniler, Osmanlının milletlerini oluşturmaktaydılar. Osmanlılar fethettikleri bölge halkını öncelikle İslam dinine davet ederdi. Bölge halkı da bunu kabul ederse Müslümanların

³⁰ Berkes, Niyazi, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, YKY, 7. Baskı, İstanbul, 2005, s. 60.

³¹ Devletin, Müslim ya da Gayrimüslim olmasına bakmaksızın, bütün tebaayı koruması ve hukuki eşitliğini sağlamasına İstimalet adı verilmişti.

³² Ortaylı, İlber, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İletişim Yayınları, 21. Baskı, İstanbul, 2005, s. 59.

³³ Eryılmaz, Bilal, **Osmanlı Devletinde Millet Sistemi**, Risale Yayınları, İstanbul, 1992, s. 10-15.

elindeki tüm haklardan yararlanabilirdi. Kabul etmeyen ve kendi dinini sürdürmeye devam etmek isteyen topluluklarla da Zimmet anlaşması yapılırdı. Bu anlaşma genel olarak oradaki halkın Müslüman hâkimiyetini kabul ettiği anlamına gelmekteydi³⁴.

Müslümanların çoğunlukta olduğu bölgelerde dahi Zimmîler, dinlerinin gereğini yerine getirebiliyor, ibadetlerini yapabiliyorlardı. Milletlerin kendine özgü ibadet yerleri ve mezarlıkları da bulunmaktaydı. Ayrıca kiliselere ve kiliselere ait vakıf topraklarına kimse karışamazdı. Millet şeflerine verilen her atama beratında bu konu özellikle belirtilmişti. Milletleri temsil eden kişiler, vergilerden muaf olmakta, ayrıca kilise mallarına gümrük vergisi alınmamaktaydı. Kilise mensupları da yalnızca Patriklik aracılığıyla tutuklanabilirlerdi. Adi suç işledikleri takdirde cezalandırılmaları için patriğin, suçu işleyen kişinin dini sıfatını kaldırması gerekmekteydi. Ancak Patrikler kendi cemaatlerini ağır vergi yükü altına sokmamaları için devlet tarafından denetlenirlerdi³⁵.

Gayrimüslimleri, Müslümanlardan ayıran en temel özellik şüphesiz Cizye(Baş) vergisiydi. Bu vergi sağlıklı, akıllı başında ve ergenlik yaşına gelmiş erkek gayrimüslimlerden, askerlikten muaf olmaları karşılığında alınmaktaydı³⁶.

Osmanlının bu sisteminde genel olarak bütün cemaatleri tek bir çatı altında tutmak amacı yatmaktadır. II. Mehmed (Fatih) bilinçli olarak özellikle Ortodoks kilisesinin tek elden yönetilmesi taraftarıydı. Bunun üzerine Bulgar ve Sırp kiliselerinin bağımsızlığı kaldırılmış ve bütün Balkan Ortodoksları İstanbul Patrikliği'ne bağlanmıştı³⁷. Sırp ve Bulgarların, Rum Patrikhanesine bağlanması ise, ileride oluşacak ulusal hareketlerin bir başlangıç noktasını oluşturmaktadır.

³⁴ Ürer, Levent, **Azınlıklar ve Lozan Tartışmaları**, Derin Yayınları, İstanbul, 2003, s. 118.

³⁵ Bozkurt, Gülnihal, **Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu**, 1989, Ankara, s. 30-31.

³⁶ **Ibid.**, s. 26-29.

³⁷ Ortaylı, **op. cit.**, s. 63.

Balkanlar'da ulusçuluk hareketlerini doğrudan 1789 Fransız Devrimi ile alakalı olarak göstermek pek doğru olmasa gerek. Osmanlı döneminde 16. yüzyıldan beri, gerek kültürel gerek ulusalcı olarak bazı kıpırdamalar olduğu bilinmektedir. Balkan halklarının ulusal bilinci onların Orta Çağdaki devlet varlıklarının ve kültürlerinin bir mirasıydı. Osmanlıda her dini cemaatin okul, hayır kurumu ve hatta iktisadi hayatta esnaf locaları yaşamaya devam ettiği halde, Balkan Slavlarının, Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin denetimi altına girmeleri onların hoşnutsuzluğunu ve tepkilerini arttırmıştı³⁸.

Slavların ruhani otoritelerinin İstanbul'a bağlanmasıyla, Balkan Slavlarının dini işler kadar, dil, hukuk ve eğitim konularında da bağımsızlığı kaldırılmış olmaktaydı. Bunu kabullenemeyen Slavlar, bundan sonraki dönemde kendilerine destek olması için Rusya'ya yönelmişlerdi.

2. Balkan Milletlerinin Uluslaşma Çabaları

II. Mehmed'in İstanbul'u fethetmesiyle oluşturulan Millet Sisteminde her bakımdan en çok haklar ve özgürlükler Rum milletine verilmiştir. Buna rağmen uluslaşma ve Osmanlı'dan koparak bağımsız bir devlet kurma girişiminde bulunan ilk millet Rumlar olmuştur. İstanbul'daki Rum Patrikhanesine bağlanan Balkanlar'daki Ortodoks'lar bundan hoşnut olmamış ve fırsat buldukça özerk kilise kurmayı amaçlamışlardır.

Helenlerin (Rumların) göçe çok yetenekli etnik bir grup olmasından dolayı, Yunanlılar başta Akdeniz, Karadeniz ve Avrupa'nın hemen hemen bütün merkezlerine yayılmışlardı. Bu nedenden dolayı, Yunan ulusalcılık ideolojisi daha fazla yurtdışında gelişmiş ve örgütlenmişti. Ayrıca Yunanlılar ticaret nedeniyle ilk burjuvallaşan Balkan toplumu olmuş ve Batı Avrupa ile

³⁸ **Ibid.**, s. 61-62.

ilişkilerini en üst seviyeye çıkartmıştı. Öte yandan, Avrupa'daki Aydınlanma Çağı etkisiyle Rumlarda laik eğitim gelişmeye başladı ve bu da 1776'da kilise içinde yapılan reformla, burjuvazinin de söz sahibi olmasına yol açtı³⁹. Kilise içi reform laik eğitim yapılmasına da olanak sağladı ve buna paralel olarak da Yunan ulusçuluk akımı gelişmeye başladı. Bütün bu olgulardan dolayı Yunan ihtilal hareketinin, içteki örgütlenmeler kadar yurtdışından gelen destekle de başladığı açıktır⁴⁰.

1814'te kurulan Philike Hetairia⁴¹ (Filiki Eteria) Dostluk Cemiyeti Yunan ihtilalinin başlamasına ön ayak olmuştur. Adı geçen cemiyet, özellikle ticaretle uğraşanlar ile Karadeniz ve Rusya'daki Yunan aydınlarından oluşmaktaydı. Odessa'da kurulan gizli cemiyetin başında çarın yaveri Aleksandr Ýpsilantis bulunmaktaydı⁴².

1821 yılı baharında, Aleksandr Ýpsilantis başkanlığındaki bu cemiyet, Avrupa'da ve Osmanlı sınırları içinde isyan için gerekli zemini oluşturduktan sonra isyan başladı. İsyanın ilk başlama yeri olarak Eflak ve Boğdan seçilmişti. Buranın seçilmesinin en önemli nedenlerinden birisi Rusya'ya yakınlığı nedeniyle gerekli yardımların alınmasını kolaylaştırmaktı⁴³.

Bu isyan beklenen sonuca ulaşmadı. Bunun birinci nedeni Rusya'nın Avrupa'daki gelişmelerle meşgul olması ve gerekli yardımı sağlayamamasıydı. Ancak isyana Balkanlar'daki diğer halkların katılmaması da başarısızlığın önemli bir nedeni olarak sayılabilir⁴⁴.

Buna karşılık 1821 Şubatında başlayan isyan bir öncekinden farklıydı. Daha organize bir şekilde gelişen, özellikle Rum tüccar gruplarının maddi ve

³⁹ Ibid., s. 43.

⁴⁰ Clogg, Richard, **Modern Yunanistan Tarihi**, çev. D.Şendil, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1997, s. 40-43.

⁴¹ Philike Etheria dostluk cemiyeti çoğu Türk kaynaklarında Etniki Eteria cemiyeti olarak geçmektedir.

⁴² Castellan, **op. cit.**, s. 271.

⁴³ Ortaylı, **İmp. En Uzun Yüzyılı**, **op. cit.**, s. 79.

⁴⁴ 1711-1821 yılları arasında Eflak ve Boğdan'ı yöneten Fenerli Rumların halk üzerinde bıraktığı olumsuz duygular, halkın bu isyana destek vermemesine neden olmuştu.

yurtdışında olan Yunan siyasi ve kültürel merkezlerinin manevi desteklerinden dolayı isyan, tamamen ulusal bir nitelik kazanmıştı⁴⁵.

Başlangıçta Rusya, Eflak ve Boğdan'daki ihtilalin başarısız olmasından dolayı Mora'daki ihtilale pek sıcak bakmıyordu. Ancak düzensiz yeniçeri birliklerinin isyancılara karşı başarısızlığı ve isyanın ilk etapta başarılı olmasıyla, Rusya politikasını değiştirdi⁴⁶. İsyanı bastırması için görevlendirilen Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa, 1825 yılında ihtilali büyük bir ölçüde bastırmıştı. İhtilali bastırması için Mehmed Ali Paşa Girit ve Mora valiliğini ayrıca Suriye ve Lübnan yönetimini II. Mahmut'tan istemekteydi. Bu yeni dengeyi Avrupa için tehlikeli gören İngiltere, Rusya ve Fransa, 1827 Ekim'inde Navarin Limanına girerek Osmanlı donanmasını bir baskın sonucu yaktılar. Aynı sene Rusya Osmanlıya savaş ilan etti. I. Nikola'nın orduları her iki cephede başarı kazanarak, doğuda Erzurum'a batıda ise Edirne'ye kadar geldi. Bu şehirler de işgal edilince 1829 Eylül'ünde Edirne'de Barış Antlaşması imzalandı. Bu barışla, Mora, Eğriboz ve Kiklad adalarında küçük bağımsız bir Yunanistan kuruldu⁴⁷.

Sırbistan topraklarının Osmanlı tarafından ele geçirilmesi ise, II. Mehmet dönemine rastlamaktadır. Osmanlının bu toprakları ele geçirmesiyle birlikte, Hristiyanlara verilen imtiyazlar Sırbistan'da da geçerli olmuştur. Osmanlının idare sistemi Sırbistan'da XVIII. yüzyıla kadar başarılı bir şekilde uygulanmış ve önemli sayılabilecek sorunlar çıkmamıştır.

Sırbistan'da sorunların çıkışını esas itibarıyla iki nedene bağlayabiliriz. Bunların ilki, bölgenin Osmanlı-Avusturya savaşlarına sıkça sahne olması, bir diğeri ise savaşlar sayesinde paşalığa çok sayıda çapulcu yeniçerinin girmesi

⁴⁵ Ortaylı, **op. cit.**, s. 50.

⁴⁶ Karpat, Kemal, **Balkanlarda Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk**, İmge Yayınları, 1. Baskı, 2004, İstanbul, s. 41.

⁴⁷ Castellan, **op. cit.**, s. 276-277.

ve bunların Sırbistan'a yerleşmesiyle çiftlikler kurarak halka zulmetmesi sayılabilir⁴⁸.

Yeniçerilerin bu başıboşluğundan tedirgin olan III. Selim 1793–96 yılları arasında üç ferman çıkararak yeniçerilerin sancaklara yerleşmesini yasaklamış, Sırp Knezlerinin güçlerini arttırmış ve Hristiyanların da içinde bulunduğu halka milis kuvvetleri oluşturabilme imkânı sağlamıştır.

İlk Sırp isyanının 1804'te çıkmasına karşın, bu isyan padişaha yapılan bir isyan değildi. Padişahın da askeri yardımı sonucu büyük toprak sahipleri olan yeniçerilerin yakalanıp öldürülmesiyle isyanın bittiği zannedildi. Ancak bittiği sanılan ayaklanmanın niteliği değişmiş ve isyancılar Sırbistan'ın milli egemenliğini elde etmek için savaşıacaklarını ifade etmeye başlamışlardı. 1804'te Orasac'ta toplanan isyancılar, kendilerine Kara Yorgi'yi lider seçerek, onu Sırbistan'ın lideri olarak ilan etmişlerdi⁴⁹.

1807'de Sırbistan'ın özerklik talebinin Osmanlı İmparatorluğu tarafından kabul edilmesine karşın, Kara Yorgi Rusya'ya güvenerek, ayaklanmayı bir bağımsızlık savaşına dönüştürdü. Ancak Napolyon'un 1812'de Avusturya ve Rusya'yı istilasıyla Kara Yorgi desteksiz kaldı. Bu olaydan yararlanan Osmanlı 1813 yılında Belgrat'ı geri aldı⁵⁰.

Bundan bir yıl sonra Kara Yorgi'nin yerine Miloş Obrenoviç geçerek savaşa devam edecekti. Bu dönemde Napolyon'un yenilgiye uğratılmasıyla birlikte Avrupa'da güç kazanan Rusya karşısında zor anlar yaşayan Babiâli Sırp'ların özerklik isteğini kabul etti ve Miloş Obrenoviç ise "Büyük Knez" ilan edildi. Bu anlaşmayla Sırp'lar yıllık vergilerini Osmanlıya verecek ayrıca Belgrat'ta bir Osmanlı yeniçeri garnizonu kalacaktı. Miloş Obrenoviç bundan sonra yönetimi elinde tutacak, 1817 yılında yönetimi tekrar ele geçirmeye

⁴⁸ Glenny, Misha, **Balkanlar 1804-1999**, Sabah Kitapları, çev. Mehmet Harmancı, 1. Baskı, İstanbul, 2001, s. 23-25.

⁴⁹ Jelavich, Charles-Barbara, **The Establishment of the Balkan National States 1804-1920**, University of Washington Press, 1986, s. 31.

⁵⁰ Glenny, **op. cit.**, s. 37-38.

alışacak olan Kara Yorgi'nin başını Belgrat'taki Osmanlı paşasına yollayacaktı. 1829 yılında ise Sırbistan'ın hukuken özerkliği, gerçekte ise bağımsızlığı kabul edilecekti⁵¹.

Bağımsız bir Yunanistan'ın kurulması ve Sırbistan'ın özerkliğinin kabul edilmesi, Balkanlar'daki diğerk ulusçuluk hareketlerinin de hız kazanmasına, buna karşılık Osmanlı İmparatorluğunun reform çabalarıyla Balkanlar'daki milletleri tatmin etmeye çalışmasına yol açacaktı.

3. Osmanlıda Reform Dönemi

1829 yılında Yunan isyanının beraberinde, Yunan bağımsızlığını getirmesi, Osmanlı'nın "millet sistemi"nin parçalandığını göstermekteydi. Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesiyle başlatılan hukuk reformu, bir taraftan bu parçalanmışlığı ortadan kaldırmak diğerk taraftan ise kişi özgürlükleri bakımından Batıya uyum sağlama amacı bulunmaktaydı⁵².

Ulusçuluk akımına karşı Osmanlı uyruğunun birliğini korumak maksadıyla, II. Mahmut dinsel farklılıklara karşı eşitliği sağlamaya dönük bir uygulama başlatmıştı. Tanzimat döneminde iki belge Millet Sisteminin değışimine tanıklık etmektedir. Birincisi 1839 yılında ilan edilen Gülhane Hattı-ı Hümayun'u ki bu belge temel haklar alanında eşitlik ilkesini kabul ederken, vatandaşlık bağının önünü açmaktaydı. İkinci belge olan 1856 yılında ilan edilen Islahat Fermanı'nda ise dinsel haklar güvence altına alınırken, Ruhani reisler o ana kadar tanınan dünyevi hak ve yetkileri geri alınmaktaydı⁵³.

⁵¹ Ortaylı, **op. cit.**, s. 80-81.

⁵² Alpaya, Gökçen, "Osmanlı Hukuk Reformu ve Kişi Özgürlükleri (1839-1908)", **İnsan Hakları Yıllığı**, Cilt 12, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1990., s. 168.

⁵³ Ürer, Levent, **op. cit.**, s. 136.

Gülhane Hatt-ı Hümayun'u ilan edildikten sonra Osmanlı Devleti içinde gayrimüslim etnik unsurlar ile Müslümanlar arasındaki ekonomik, kültürel ve siyasi farklılaşma gittikçe büyüdü. Bu fermanla Osmanlıda toprak düzenine getirilen değişikliklerle, o zamana kadar toprakta bir nevi kiracı olan köylü, bundan sonra işlettiği toprağın da mülken sahibi oluyordu⁵⁴.

Bu arada Balkanlar'da genellikle kırsal kesimde yaşayan ve büyük toprak sahibi gayrimüslimler, bu tür uygulamalardan yararlanmayı bilmiş ve ülkenin ticaretine hâkim olmaya başlamışlardır. Eskiden mevcut olmayan ekonomik faktörler, Müslüman esnaf ve zanaatçıları da gittikçe fakirleştirmiştir⁵⁵. Buna paralel olarak da ticaretle uğraşan gayrimüslim unsurlar kültürel ve siyasi durumlarını hızla güçlendirmişlerdir.

Bu fermenda Osmanlı uyruklarının din farkı gözetilmeksizin kişi hakları, ceza ve vergi hukuku alanında aynı hak ve güvencelerden yararlanacağı ilk kez bir pozitif hukuk kuralı olarak saptandı. Bu dönemde II. Mahmut tarafından Zimmîlere konan mezhep değiştirme yasağı da İngiliz büyükelçinin baskısı sonucu kaldırıldı. 1846 yılında sultan, din ve mezhep ayrılığının tebaanın şahsi işi olduğunu, vatandaşlık hakları ile ilgili olmadığını söylemiştir. Bu ise ilk defa bir İslam ülkesinde siyasal haklarla din işlerinin ayrı oluşunu da dile getirmekteydi⁵⁶.

Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nun en önemli özelliklerinden biri, yeniliklere rağmen geleneksel özelliği taşıyan bir belge olmasıdır. Bundan önceki fermanlardan en önemli farkı ise, Babiâli bürokratlarının düşüncelerini ve tasarılarını yansıtmış olmasıdır. Bu görüş ve tasarılar, liberal bir iktisadi anlayışın ve ona yönelik yeni bir yönetim modelinin gerçekleştirilmesi istemine dayanmaktadır. Osmanlı tarihinde ilk defa böyle bir ferman, tarihe bakarak geleceği planlayan yöneticilerin görüşünü yansıtır; klasik

⁵⁴ Karpat, Kemal, "Türkler (Osmanlılar)", **IA, XII/2**, s. 155.

⁵⁵ İnalcık, Halil, **Tanzimat ve Bulgar Meselesi**, s. 102-105.

⁵⁶ Tanör, Bülent, **Osmanlı -Türk Anayasal Gelişmeleri**, Yapı Kredi Yayınları, 13. Baskı, İstanbul, 2005, s. 89,90.

ıslahatçıların tersine bir restorasyonu değil, yeni bir düzenlemeyi öngörüyordu⁵⁷. Ayrıca Gülhane Hatt-ı Hümayunu, geleneksel üsluplu ve biçimli bir fermanıdır. Bütün dünyadaki anayasal gelişmelerin başlangıcı olan benzeri fermanların özeliği bu fermanı da mevcuttur⁵⁸.

1839 fermanı bir kanun ya da anayasa değildir. Avrupa'da hükümdarların kendi yetkileriyle halkın hakları arasında ilişkilerde değişiklikler yapılacağını vadeden, *charte* (senet, Latince *carta*) türünden bir belgedir⁵⁹.

1839 fermanının uluslararası diplomaside asıl önemli etkisi, 1833'te Hünkâr İskeleyi Antlaşması'yla Rusya'ya verilen Ortodoks tebaa üzerindeki himaye hakkının tesirsiz hale getirilmesidir. Bu fermanla Rusya'nın himaye bahanesiyle muhtemel müdahaleleri önlenmeye çalışılmıştır⁶⁰.

Tanzimat Fermanı'nın esas amacı bütün tebaa eşitliğinin sağlanması ve yeni bir Osmanlı devlet milliyetçiliği ve vatanseverliği yaratmaktır. Tanzimat Osmanlılığı Fransız Devriminden etkilenen değil, ona karşı düşünülüp geliştirilmeye çalışılan bir düşünceydi. Kısmen başarıya ulaşmasına karşın, yöneticiler dışında yayılan bir ideoloji ve kurum olamadı⁶¹.

Tanzimat Fermanı'nın maddelerinin uygulanmamasından ve bu fermanın denetleyicileri haline gelen batılı devletlerin elçileri, Kırım savaşının sona ermesiyle Paris'te toplanacak olan barış konferansında Rusya'nın Kaynarca Antlaşması'yla elde ettiği hak iddiasıyla Ortodoks Hristiyan milletler çıkarına isteklerde bulunmasını önlemek amacıyla bu fermanın hazırlanmasını istemişlerdi. 1856 yılında, sadrazam, dışişleri bakanı ve şeyhülislam ile bu devletlerin elçilerinin katıldığı tartışmalar sonucunda

⁵⁷ Ortaylı, **op. cit.**, s. 99-100.

⁵⁸ Karal, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi V-Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri 1789-1856**, TTK Yayınları, 7. Baskı, Ankara, 1999, s. 170-172.

⁵⁹ Berkes, **op. cit.**, s. 214.

⁶⁰ Ortaylı, **op. cit.**, s. 100,101.

⁶¹ **Ibid.**, s. 113.

Tanzimat kurallarını tekrarlayan, açıklayan ve genişleten Islahat Fermanı yayınlanmıştı⁶².

1856 Islahat Fermanı, yirmi noktada Hristiyanlar ile Müslümanlar arasında eşitlik sağlamayı amaç edinmiş bir belge niteliğindedir. Fermanı'nın en önemli özelliklerinden bir tanesi, Zimmîlerin hukuki, sosyal ve dini yaşamlarına getirdiği yeniliklerdi. Özellikle, Patriklerin dünyevi yetkilerinin elinden alınması ve böylece onların kendi cemaatleri üzerinde keyfi vergi toplayamayacaklarını belirtmesiydi. Bununla birlikte artık Müslüman ve Zimmîlere vergi konusunda eşitlik sağlanırken, verilecek vergi miktarı da bir kanunla tespit edilecekti. Fermanın en önemli noktalarından biri de, hakların eşitliği yanında görevde de eşitliği getirmesi olup, bundan böyle gayrimüslimlerin de askerlik yapmasına olanak sağlamasıydı⁶³. Bu fermanda söz konusu eşitlik sadece Müslüman ve Zimmî halk arasında değil, Zimmîlerin kendi cemaat liderleriyle de eşitliğini sağlamaktaydı⁶⁴. Bu eşitlik çerçevesinde, Hristiyanlar, kendilerine tanınan yeni haklarla, Müslümanların düzeyine getiriliyor ve bu suretle iki din mensuplarının birbirleriyle kaynaştırılmasına çalışılıyordu⁶⁵.

Islahat Fermanı'nın yayınlanmasıyla Hristiyan halkların din ve hukuku alanında iki önemli gelişme olmuştur. Bu gelişmelerin birincisi, Hristiyan cemaatlerin birer ulus olma sürecine girmesidir; ikincisi ise bu "millet"lerin kilise meclislerine ruhbandan olmayan üyelerin konmasıdır. Böylece Hristiyan cemaatlerde uluslaşma ve laikleşme başlamış olmaktadır. Hristiyan halkın seçtiği ve ruhbandan olmayan temsilcilerle bu cemaatlerin din, eğitim, idare, maliye ve sivil işler alanlarındaki yetkileri genişlemişti. Askerlik ödevi ya da bedel karşılığında haracın kaldırılması, mahkemelerde Hristiyanların yeminini ve tanıklığının kabulü de hesaba katılırsa, bu

⁶² Berkes, **op. cit.**, s. 216.

⁶³ **Ibid.**, s. 259-260.

⁶⁴ Karal, Enver Ziya, "**Osmanlı Tarihi**", VI Cilt, TTK yayınları, Ankara, s.1-15.

⁶⁵ Fahir Armaoğlu, "**19. yy. Siyasi Tarihi 1789-1914**", TTK basımevi 3. baskı, Ankara, s. 258.

cemaatlerin birer ulus olmaktan eksik kalan tek yanı toprağa dayalı bağımsız egemenliklerinin olmamasıydı⁶⁶.

1839 fermanı Müslüman halka bir anayasa vermediği halde, 1856 fermanı genel olarak Hristiyan “millet”lerin anayasal gelişmesinin başlangıcı ve onların ulusal bağımsızlık isteklerinin bir manifestosu olmuştur⁶⁷.

Bu fermanla Osmanlı İmparatorluğu’nun asıl düşündüğü, Paris’te yapılan barış görüşmelerinde, Osmanlının içişlerine müdahaleyi engellemekti. Osmanlı Devleti bu fermana dayanarak kendi içişlerine karışılmayacağını da açıkça ortaya koydu; ancak büyük devletler fermanın uygulanıp uygulanmadığı konusunda kontrollerini sürdürerek, elçileri aracılığıyla verilen raporlarla müdahale haklarını kullanmaya devam etmişlerdir⁶⁸.

Kısacası, bu fermanla Avrupa Devletleri, Osmanlıdaki Hristiyan tebaa üzerindeki himayelerini sağlamlaştırmış ve onlar lehine birçok yeni hak ve imtiyazlar kazanmışlardır⁶⁹.

4. Balkanlar’da Tanzimat’tan Sonraki Uluslaşma Hareketleri ve İsyanlar

Tanzimat’tan sonraki gelişmeler, Balkan topraklarında genellikle isyanlarla devam etmiştir. Islahat Fermanı’nın okunmasından sonra Balkanlar’da ilk isyan çıkaran Giritliler olmuştur. 1858 yılında Osmanlı idaresinden memnun olmadıklarını belirten Girit halkı Osmanlı’dan ayrılmak için ayaklanma başlatmışlardır. Yeterince başarılı olamayan bu

⁶⁶ **Ibid.**, s. 228.

⁶⁷ Berkes, **op. cit.**, 218.

⁶⁸ Bozkurt, **op. cit.**, s. 59

⁶⁹ Ortaylı, İlber, **Tanzimat’tan Cumhuriyete Yerel Yönetim Geleneği**, Hil Yayınları, 2. Baskı, 1985, s. 49.

ayaklanmadan sonra 1866 yılında Fransa'dan da destek alarak, padişaha isteklerini bildiren bir dilekçe göndermişlerdir⁷⁰. Dilekçede, Islahat Fermanı'nda vaad edilen yeniliklerin getirilmesini, özellikle de adalet alanında Hristiyanlara da Müslümanlar kadar garanti sağlanmasını ve vergilerin indirilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Babiâli'nin bu istekleri reddetmesiyle 1866 yılının Ağustos ayında Giritliler tekrar ayaklanmışlardır. Rusya ve Fransa'nın desteğini alan Girit'e, yeni bir idare sistemi kurması için Babiâli, Ali Paşa'yı adaya göndermiştir. 10 Haziran 1868'te Girit'in idaresini açıklayan bir ferman yayınlanmıştır. Bu fermanla genel olarak gayrimüslim halka idare mahkemelerinde ve idari meclislerde üye olma hakkı tanınmıştır. Ayrıca valinin biri Hristiyan biri Müslüman olmak üzere iki müşaviri olması ve adada resmi yazışma dilinin her iki dilde olması kararlaştırılmıştır⁷¹.

Osmanlı devletince verilen bu tavizlerin genel olarak ayaklanmaları durduracağı düşünülse de, tam tersi olmuştur. 1875–76 yıllarında Hersek'te isyanlar çıkmıştır. Hersek'teki halk sultanın keyfi emirlerinden şikâyetçiydi. Cizyenin küçük çocuklardan alınması ve bölgedeki voyvodaların sık sık değiştirilmesi, bölgedeki huzursuzluğu artıran sebepler arasındaydı. Vergi bahanesiyle çıkan bu ayaklanmanın bütün Balkanlar'a yayılmasından endişe eden Babiâli, 2 Ekim 1875'te bazı reformların yapılacağını ilan etti⁷². Bu reformlara göre, bütün Bosna vilayetinde memurlar din hürriyetine saygı gösterecek, mahkeme kararları Sırpçaya tercüme edilecek, vergi toplama yetkisi Hristiyanların da tayin edilebilecekleri özel memurlara verilecekti. Rusya, Avusturya ve Almanya'nın bu sorun hakkında Osmanlı'ya nota gönderecekleri duyulunca, Mahmut Nedim Paşa tarafından Adalet Fermanı hazırlandı. 12 Aralık 1875'te yayınlanan fermanla, vergide ve yargıda reform yapılacağı, 20–40 yaş arası gayrimüslimlerden alınan cizyenin de 100 altından 50 altına indirileceği açıklandı⁷³.

⁷⁰ Karal, Enver Ziya., **Osmanlı Tarihi VII. C.-Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri 1789-1856**, TTK Yayınları, 6. Baskı, Ankara, 2003, s. 22.

⁷¹ **Ibid.**, s. 38-39.

⁷² **Ibid.**, s. 74.

⁷³ **Ibid.**, s. 80.

Bu fermanın ilan edilmesi, büyük devletler tarafından verilmesi düşünülen notayı engelleyememiştir. Buna göre 30 Ocak 1876'da Andrassy⁷⁴ notası Babıâli'ye iletildi. Nota, genel olarak Osmanlının ilan ettiği ıslahatı uygulamamasından bahsetmekteydi. Ayrıca cizye vergisinin de tam anlamıyla kaldırılması, ayrıca ıslahatın uygulanmasının kontrolü için bir komisyon kurulmasını öngörüyordu. Bu notanın Osmanlı devleti tarafından kabul edilmesine karşın asiler, köklü ıslahat talebiyle ayaklanmayı sürdürmeye devam etmişlerdir⁷⁵.

1876 Hersek isyanından güç alan ve ayaklanan bir diğer millet de Bulgarlardı. Osmanlı İmparatorluğu'nun Bulgaristan topraklarını fethetmesiyle Tırnova Patrikliği'nin kapatılması ve Bulgarların Fener Rum Patrikhanesi'ne bağlanmasıyla, Bulgarların hem kendi kiliselerini kurmaları hem de milli duygularının uyanması uzunca bir zaman ertelenmiştir. Bu dönemde Bulgar edebiyatı yok edilmeye çalışılmış ve tamamen Yunanca eğitim verme faaliyeti başlamıştır. Bulgarların milli uyanışındaki en büyük etkenlerden birisi, Fener Rum Patrikhanesi'nin Bulgarlara karşı gösterdiği tutumdur⁷⁶.

XVIII. yüzyılda ekonomik güçlerini artırmaya başlayan Bulgarların buna paralel olarak kendi kiliselerini kurma çabaları da o derece artmıştır. Bulgar burjuvazisinin oluşumuyla eğitime de önem vermeye başlayan Bulgarlar, özellikle Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nun ilanından sonra kendi matbaalarını ve okullarını kurmaya başlamış ve Bulgar dilini yaygınlaştırmaya devam etmişlerdir. Bulgar dilinin yaygınlaşmasıyla beraber Bulgar milliyetçiliğinin de temelleri atılmış oluyordu⁷⁷.

Bulgar milliyetçiliğinin ilk cereyanı, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı değil, Fener Rum Patrikhanesi'nin Bulgarları Rumlaştırma faaliyetleri ile Rum

⁷⁴ Andrassy notası Avusturya-Macaristan dışişleri bakanının hazırlamasından dolayı şahsın kendi ismiyle anılmaktadır.

⁷⁵ **Ibid.**, s. 81.

⁷⁶ **Ibid.**, s. 107.

⁷⁷ **Ibid.**, s. 112.

metropolit ve papazların baskı ve zulümlerine duyulan bir tepki olarak ortaya çıkmıştı⁷⁸.

Islahat Fermanı'nın yayınlanması ve içeriğindeki gayrimüslim tebaanın yeniden teşkilatlanması ile ilgili hükümlerinden yararlanmayı düşünen Bulgarlar, 1860 yılında Babiâli'ye yaptıkları başvuru ile artık Fener Rum Patriğini ruhani reis olarak tanımayacaklarını bildirdiler. Fener Rum Patrikhanesi ile yapılan görüşmelerden sonuç çıkmayınca Bulgarlar Patrikhaneyi tanımadıklarını ilan ettiler. 1860'lı yıllarda bağımsız bir kilise kurmak için yapılan faaliyetler, başlangıçta Rumlara karşı siyasi ve dini bir mücadele iken, daha sonra tedhiş ve zorbalığa dönüştü. Bulgarlar, Balkanlar'daki Rum piskoposları tehdit etmeye başlayınca, Rum piskoposları geri çekilmek zorunda kaldı⁷⁹.

1861 yılının Haziran ayında Bulgar kilisesinin 28 piskoposun oluşan temsilcileri İstanbul'a gelip bağımsız kilise kurulması için izin istediler. Ancak bu bağımsızlığın politik bağımsızlık getireceğini düşünen Babiâli, Bulgarların bu isteğini reddetti. Ret cevabından sonra Bulgarlar 8 maddelik bir dilekçe oluşturup Babiâli'ye sundular. Babiâli ise bu dilekçeyi patrikliğe ileterek, kararı patrikliğin vermesini istedi. Bulgar konsüllerinin artırılması ve Bulgarların da patrik seçimine katılmalarını belirten dilekçe, Rum Patrikhanesini Bulgarların kontrolü altına sokacağı endişesiyle reddedildi⁸⁰.

1866 yılına gelindiğinde Bulgarlar tekrar Patrikhaneye öneride bulundular. Bu sefer Ruhani meclislerde eşit sayıda Rum ve Bulgar olmasını ayrıca Bulgarların çoğunlukta olduğu yerlere Bulgar bir piskoposun atanmasını önerdiler. Patriklik, Bulgarların ayrı bir Ruhani meclis ve Eksarkla idaresine, eksark ve piskoposların patrik tarafından onaylanmasına, diğer ilişkilerin ise Yunan kilisesi ile ekümenik patriğin ilişkilerine benzer şekilde

⁷⁸ **Ibid.**, s. 111.

⁷⁹ Hupchick, **op. cit.**, s. 242-243.

⁸⁰ **Ibid.**, s. 244.

düzenlenmesine karar verdi. Bu karar Bulgarları tatmin etmedi ve isyanlar başladı. Mithat Paşa'nın müdahalesiyle isyan son buldu⁸¹.

Dönemin sadrazamı Ali Paşa, Bulgarların son on yıldır patrikhaneden ayrılmak istediklerini, patrikhanenin de Bulgarların isteklerini görmezden geldiğini, bu sorunun da en kısa zamanda çözüme kavuşması gerektiğini bir tezkire hazırlayarak Sultan Abdülaziz'e sundu. Sultan bu sorunu ferman ilan ederek çözme yolunu seçip, Mart 1870'de Bulgar Eksarhlığı'nın kurulmasını ilan etti⁸².

Dinsel bağımsızlığını kazanan Bulgarlar bundan sonra esas olan milli bağımsızlıklarını kazanmak için harekete geçtiler. Bulgarların bağımsızlığı için en büyük isyan 1876 yılında çıktı. İsyan hareketinin hemen ardından meydana gelen Selanik vukuatı⁸³, meselenin uluslararası bir boyut kazanmasına ve Osmanlı-Rus savaşına sebep olan olayların başlamasına neden oldu⁸⁴.

Paris Antlaşması'ndan sonra Sırlar imtiyazlarını genişletmek ve bağımsızlıklarını elde etmek için büyük gayretler sarf etmeye başlamışlardı. Hersek ayaklanmasının başlaması üzerine Sırlar genel bir Balkan ayaklanması başlatmak ve hayallerini gerçekleştirmek üzere, 1 Temmuz 1876 tarihinde Karadağ ile beraber Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti. İsyanların Balkanların neredeyse tümüne yayılması, Rusya'yı Osmanlıya karşı cesaretlendirmişti⁸⁵.

Bulgaristan ve Hersek ayaklanmalarının Osmanlı Devletince bastırılması ve Osmanlının, Osmanlı-Sırp-Karadağ savaşında galip gelmesi

⁸¹ *Ibid.*, s. 244.

⁸² Glenny, *op. cit.*, s. 113.

⁸³ Bir Bulgar kızının bir Türk'le evlenmek üzere Müslüman olacağı sırada Amerikan konsolosu tarafından kaçırılması, Müslüman halkın tepkisine neden olmuş ve araya giren Alman ve Fransız konsoloslarının halk tarafından öldürülmesi Avrupa'da büyük bir tepkiye neden olmuştur. Bu durum karşısında Fransa, Almanya, Rusya, İtalya ve Avusturya savaş gemilerini Selanik limanına yollamışlardır.

⁸⁴ Hupchick, *op. cit.*, 260-262.

⁸⁵ Glenny, *op. cit.*, s. 118-126.

Rusya'da Osmanlıya savaş açma ve bir an önce Osmanlı'yı yenmek gerektiği fikrini doğurdu. Buna göre Rusya 31 Ekim 1876 tarihinde Osmanlı Devleti'ne verdiği notada Osmanlı Devleti'nin Sırbistan ve Karadağ ile anlaşma yoluna gitmesini istedi. İngiltere de araya girerek mütareke istedi ancak Paris Antlaşması şartlarına aykırı olduğu düşüncesiyle Osmanlı Devleti'nin bu teklifi kabul etmemesi, Osmanlı-Rus savaşının başlamasına neden olacaktı⁸⁶.

5. Kanun-i Esasi ve Meşrutiyet Devrimi

1870'lerde başlayan bunalımların siyasal olduğu kadar ekonomik bir boyutu da vardı. Özellikle 1873–74 yılları arasında Anadolu'da kuraklık ve selin bir araya gelişi, kıtlık felaketine yol açmıştı. İmparatorluğun kıtlıktan etkilenmeyen bölgesi olan Balkanlar'da ise artan vergi baskısı yüzünden ciddi hoşnutsuzluklar oluşmuştu⁸⁷. Yukarıdaki bölümde de belirtildiği gibi ortaya çıkan isyanlar, Osmanlı devletini ciddi bir darboğaza sürüklemiştir.

Bu ürkütücü siyasal ve ekonomik karışıklık ortamında, reformların eyaletlerdeki uygulayıcılarından Mithat Paşa, serasker Hüseyin Avni Paşa, Askeri Mektepler Nazırı Süleyman Paşa ve Şeyhülislam Hayrullah Efendi'nin de içinde bulunduğu önde gelen Osmanlı siyasetçilerinden oluşan bir grup, 30 Mayıs 1876'da bir hükümet darbesi yaptı ve Sultan Abdülaziz'i tahttan indirdi⁸⁸. Yerine, Yeni Osmanlılara yakın olan Namık Kemal ve Ziya Paşa vasıtasıyla veliaht Murat, Sultan V. Murat olarak tahta geçti. V. Murat tahta çıkmadan önce anayasayı ilan etme sözü vermiş olmasına rağmen

⁸⁶ Summer, B.H., **Büyük Petro ve Osmanlı İmparatorluğu**, çev. E.B. Özbilen, İstanbul 1993, s. 223.

⁸⁷ Zürcher, Erik Jan, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, 7. basım, 2000, İstanbul, s. 110,111.

⁸⁸ Karal, Enver Ziya., **Osmanlı Tarihi VIII. C.-Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri 1876-1907**, TTK Yayınları, 5. Baskı, Ankara, 2000, s. 213.

anayasayı ilan etmemiş, hattı hümayununda sadece reformlara ilişkin muğlâk bir ifadeye yer vermişti⁸⁹.

15 Haziran'da Çerkez Hasan adındaki bir kol ağasının kendi kişisel sorunları nedeniyle, bir kabine toplantısı sırasında Hüseyin Avni Paşa'yı, Hariciye Nazırı Reşit Paşa'yı ve birkaç kişiyi tabancayla öldürmesinden sonra, bu olay güç dengesini daha köktenci reformcular lehine değiştirmişti⁹⁰.

15 Temmuz'da yeni devlet şurasının ilk toplantısında bir anayasa ilan edilmesi kararı alındı ancak Sultan Murat'ın hızla kötüye giden akli durumu yüzünden anayasa uygulamaya konulmadı. Murat'ın tahttan indirilmesinden sonra kardeşi Hamit Efendi'nin tahta getirilmesinden başka seçenek kalmamıştı. 1 Eylül 1876 yılında Hamit Efendi, II. Abdülhamit olarak tahta çıktı⁹¹.

Bu arada Balkanlar'da durum daha da kötüleşmişti. Sırbistan'ın Osmanlıya savaş açmasıyla başlayan çatışmalarda, Osmanlının üstün gücüne karşın Sırbistan ateşkes istemek zorunda kalmıştı. Sırbistan'da hayal kırıklığına uğrayan Rus Hükümeti bu sefer Bulgaristan'a yönelerek, Bulgarların yaşadıkları bölgelerde geniş ve kapsamlı reformlar yapılması ve fiili özerklik verilmesi için İstanbul'a baskı yapmaktaydı. İngiltere ise Balkanlar'a ilişkin bir uluslararası konferans düzenlenmesini önermekte ve bunalımları hafifletmeye çalışmaktaydı⁹².

Aralık 1876'da İstanbul'da yapılan ilk toplantıda, Osmanlı delegesinin Kanun-i Esasi'nin ilan edilmiş olduğunu açıklamasıyla büyük devletler şaşkına dönmüştü. Osmanlılara göre Kanun-i Esasi'nin ilanı ile bütün tebaaya meşruti haklar verilmiş olduğundan imparatorluğun Hristiyan bölgelerindeki bütün ıslahat tartışmaları gereksiz hale gelmiş oluyordu⁹³.

⁸⁹ Karal, **Osmanlı Tarihi VII. C.**, s. 354.

⁹⁰ Zürcher, **op. cit.**, s. 112.

⁹¹ Karal, **Osmanlı Tarihi VIII.C.**, **op. cit.**, 1-3.

⁹² Glenny, **op. cit.**, s. 124-125.

⁹³ Berkes, Niyazi, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, YKY, 7. Baskı, İstanbul, 2005, s. 332-333.

Büyük güçler tarafından yapılan bütün ilave önerileri Babıâli tarafından reddedildi ve sonuç olarak konferans başarısızlıkla sonuçlandı⁹⁴.

Rusya, Bosna-Hersek'i işgal etmesine rıza göstermek suretiyle Avusturya'nın tarafsızlığını kazandıktan sonra 24 Nisan 1877 yılında Osmanlı'ya savaş ilan etti. II. Abdülhamit 14 Şubat 1878'de, Rus ordusunun neredeyse İstanbul kapılarına gelmesi ve hükümete yönelik açık eleştirilerin artması üzerine Meclis-i Umumi'yi süresiz tatil etti ve Kanun-i Esasi de askıya alınmış oldu⁹⁵.

Rusların ilerlemeleri şubat sonunda İstanbul sınırına dayandığında Osmanlı ateşkes istemek zorunda kalmış ve 3 Mart 1878'de Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması imzalanmıştı. Bu antlaşma Osmanlılar için tam anlamıyla bir yıkım olmuştu. Antlaşma, Ege ve Karadeniz arasında büyük bir özerk Bulgar devletinin kurulmasını, Karadağ ve Sırbistan'ın da büyük toprak kazançlarını içermekteydi. Bu antlaşmayla Sırbistan, Karadağ ve Romanya bağımsız olacaktı. Tesalya ve Epir'de ise geniş kapsamlı ıslahatlar uygulanacaktı. Ayrıca yeni Bulgar Devleti iki yıl süreyle Rus işgalinde kalıyordu. Antlaşmanın imzalanması İngiltere ve Avusturya'nın harekete geçmesi için gerekli şok etkisini yaratmıştı⁹⁶.

Rusya'nın Balkanlar ve Küçük Asya'daki egemenliğinin Avrupa için bir tehdit olduğunu fark eden Avrupa devletleri, güçlü bir Rusya yerine zayıf bir Osmanlı'yı tercih etmişlerdir. İngiltere ve Avusturya'dan gelen askeri güç kullanma tehdidi, Doğu Sorununun da kabul edilebilir bir çözüme kavuşması için Haziran 1878'de Berlin'de bir konferans yapılmasına neden oldu⁹⁷.

⁹⁴ Zürcher, **op. cit.**, s.114.

⁹⁵ Berkes, **op. cit.**, s. 336.

⁹⁶ Glenny, **op. cit.**, s. 127.

⁹⁷ **Ibid.**, s. 129.

Konferansın sonunda ortaya çıkan Berlin Antlaşması, Ayastefanos Antlaşması'nın koşullarını hafifletmiş, ancak iptal etmemiştir. Romanya, Sırbistan ve Karadağ yine bağımsızlıklarını elde etmiş ama toprakları azalmıştır. Özerk bir Bulgaristan ortaya çıkarılmış ancak Makedonya toprakları, valisi Hristiyan olacak şekilde Osmanlı vilayeti olarak kalmıştır. Ayrıca müdahaleleri karşılığında İngiltere Kıbrıs'ı, Avusturya ise Bosna-Hersek'i işgal etmiştir⁹⁸.

Berlin düzenlemesi taraflardan hiçbirini tam olarak tatmin etmedi. Balkan Slavları aradıklarını bulamamış, Rusya istediği kadar güçlü bir Slav devleti kuramamış, Avusturya ise Bosna-Hersek'i tam anlamıyla sınırlarının içine katamamıştı. Bölgeye Avusturya'nın girmesiyle Sırbistan'da ulusçuluk hareketleri daha da körüklenmişti⁹⁹.

Kısacası Berlin düzenlenmesi Balkanlar'da yaşayan halklara göre değil, büyük devletlerin çıkar çatışmalarına göre şekillendirilmişti. Bu da Balkanlar'da ulusçu hareketlerin artmasına ve Balkan Savaşları ile I. Dünya Savaşı'nın çıkmasına yol açmıştı.

6. Balkan Savaşlarına Giden Yol

Yeşilköy Antlaşması'yla Bulgaristan'a bırakılan Makedonya toprakları, Berlin Barışı ile tekrar imparatorluğa bağlanmıştı. Bu hareket özellikle Bulgaristan ve Yunanistan tarafından tepkiyle karşılanmış ve Makedonya'nın kendi ülke sınırları içine katılması için gizli komiteler kurulmuştur. Bu komitelerden en önemlileri, 1893'te Selanik'te kurulmuş olan ve özerklik isteyen "İç Makedonya Devrimci Örgütü" ile bunun 1895'te Bulgaristan'da

⁹⁸ **Ibid.**, s. 137-138.

⁹⁹ Sander, Oral, **Siyasi Tarih I**, İmge Kitapevi, 13. Baskı, 2005, s. 315.

kurulmuş ve Bulgaristan'a ilhakı isteyen rakibi "Dış Makedonya Devrimci Örgüt"üydü¹⁰⁰.

Makedonya'da yürütülen ulusçuluk propagandaları sonucunda nihayet 1 Ağustos 1903 tarihinde Kruşevo şehrinde Osmanlıya karşı bir ayaklanma başlamıştı. Ayaklanmanın kısa sürede bastırılması ise hiçbir şeyi değiştirmemiş, bilhassa bağımsızlık kazanan diğer Balkan ülkelerinin topluca Osmanlıya saldırmasına ön ayak olmuştur¹⁰¹.

I. Balkan Savaşı'nı başlatan başka bir önemli neden ise, 5 Ekim 1908'de Avusturya'nın Bosna-Hersek'i resmen ilhak etmesidir¹⁰². Bu davranışa karşı en sert tepki Sırbistan ve İtalya'dan gelmiştir. Gelen tepkiler ve karışıklıklardan yararlanan Bulgaristan bağımsızlığını ilan ederek, durumu oldubittiye getirdi. Osmanlı da fiilen bu oldubittiye kabullenmek durumunda kaldı.

1909 yılında Rusya ile imzalanan Racconigi Antlaşmasıyla, İtalya ve Rusya birbirinin Boğazlar ve Trablusgarp üzerindeki çıkarlarını tanıdılar. Bu antlaşmadan hemen sonra İtalya 1911'de Trablusgarp'ı işgal etmeye başladı. Başlangıçta işgal başarılı olamamıştır. Osmanlıyı Trablusgarp'tan çekilmeye zorlayan neden ise I. Balkan Savaşının başlaması olmuştur. 1912'de imzalanan Uşi Barışı ile Trablusgarp ve Oniki Ada İtalya'ya bırakılmıştır¹⁰³.

7. Balkan Savaşları ve Osmanlının Balkanlar'ı Kaybetmesi

Balkanlar'daki yeni ulus devletler pek az şeyde anlaşıyorlardı; ama üzerinde anlaştıkları tek şey, Osmanlıyı Avrupa'dan atma arzusuuydu. Onları

¹⁰⁰ Zürcher, *op. cit.*, s. 125.

¹⁰¹ Glenny, *op. cit.*, s. 179-183.

¹⁰² *Ibid.*, s. 149-150.

¹⁰³ Sander, *op. cit.*, s. 323.

bu yönde harekete geçmeye alıkoyan şeyler, ganimetin paylaşımına ilişkin anlaşmazlık ile Osmanlı ordusundan duyulan korkuydu. Bu durum 1911-12 yıllarında değişmişti. Mart 1911'de Sırbistan'ın girişiyle, Sırbistan ve Bulgaristan bir ittifak yaptı. Bu ittifak resmi olarak savunma amaçlı gözükse de esas amacı Türkiye Avrupa'sını fethetmektir. Buna benzer bir anlaşmaya Mayıs 1912'de Yunanistan ile Bulgaristan arasında varıldı. Karadağ ve Sırbistan ise Ekim başında bir ittifak yaptılar. Bunlar sürerken Osmanlı-İtalyan savaşı imparatorluğun siyasal ve askeri gücünü zayıflatmış ve böylece Balkan Devletlerinin harekete geçmelerine olanak sağlamıştır¹⁰⁴.

2 Ekim 1912'de müttefik Balkan Devletleri (Sırbistan, Karadağ, Yunanistan ve Bulgaristan) Babıali'ye Makedonya'da yabancı denetimi altında geniş çaplı ıslahat isteğinde bulunan müşterek bir ulti-matom gönderdiler. Osmanlı hükümeti bütün ıslahatı uygulamaya hazır olduğunu bildirdi, ama ulti-matom'un ima etmiş olduğu egemenliğinden feragat etmeyi reddetmişti. Bu durum üzerine Karadağ 8 Ekim'de Osmanlıya savaş ilan etti. Onu öteki ülkeler de izledi¹⁰⁵.

Osmanlı ne mali ne siyasi ne de askeri açıdan bu savaşa hazır-
Ayrıca yeni Harbiye Nazırının, savunma ağırlıklı değil de saldırı ağırlıklı savaş stratejisi yüzünden, sayıca az olan Osmanlı ordusu neredeyse tüm cephe-lerde yenilgiye uğradı. Bu yenilgiler üzerine Osmanlı 3 Aralıkta ateşkesi kabul etmek zorunda kaldı. İttihatçıların hükümet darbesiyle 22 Ocak'ta yeni kabine kuruldu ve Mahmut Şevki Paşa yeni Sadrazam ve Harbiye Nazırı oldu. Darbenin hemen ardından Balkan Devletleri tekrar harekete geçtiler. Osmanlı ordusu Balkan Devletlerini Çatalca'da durdurabildi. Edirne'nin 26 Mart'ta Bulgarların eline geçmesiyle İttihatçıların barış için müzakere etmekten başka şansları kalmamıştı. Bunun akabinde 16 Nisan'da yeni bir ateşkes yapıldı¹⁰⁶.

¹⁰⁴ Zürcher, **op. cit.**, s. 157,158.

¹⁰⁵ **Ibid.**, s. 158.

¹⁰⁶ **Ibid.**, s.161.

Ateşkes ilan edildikten sonra 1913 Mayıs'ında taraflar arasında savaşı bitiren antlaşma Londra'da imzalanmıştı. Bu antlaşmaya göre, Arnavutluk bağımsızlığını kazanıyor, Girit Adası Yunanistan'a veriliyor ve Osmanlının Trakya sınırı, Edirne'yi dışarıda bırakacak biçimde, Midye-Enez hattı oluyordu¹⁰⁷.

Osmanlının Balkanlar'dan çıkartılmasıyla birlikte Balkan ülkeleri arasında gerilim tırmanmaya başladı. Savaşa katılmayan Romanya, Bulgaristan'ın toprak kazancını kendi aleyhine görüyordu. Makedonya'nın toprak paylaşımından hoşnut olmayan Sırbistan ve Yunanistan ise Bulgaristan aleyhinde yeni bir ittifak kurdu¹⁰⁸. Bu ittifakın kendisine karşı kurulduğunun farkında olan Bulgaristan, Sırbistan'a saldırarak II. Balkan Savaşı'nın çıkmasına neden oldu. Bulgaristan Balkan Devletlerince dört bir yandan saldırıya uğradı. Ayrıca Osmanlının eski başkenti Edirne'nin kurtarılması için iyi bir fırsat yakalayan Osmanlı, şehri geri aldı. 30 Eylül 1913 yılında imzalanan İstanbul Barış Antlaşmasıyla, Edirne Osmanlı İmparatorluğu'na geri verildi¹⁰⁹.

Özetle, Balkanlar'ın daha önce de belirtildiği gibi, bir geçiş bölgesi olmasından dolayı burada yaşayan ve daha sonra yerleşen halklar arasında bir farklılaşma söz konusuydu. Osmanlı'nın bölgeyi fethetmesiyle, buraya yerleşen Müslümanlar bölgenin bir etnik mozaik haline gelmesine neden olmuş, bu ise ileride yaşanacak olan etnik çatışmaların temelini oluşturmuştur. I. Dünya Savaşı arifesinde, Avrupa'da esen ulusçuluk rüzgarları, Balkanlar'ı da son derece etkilemiştir.

Anlatılan tarihsel nedenlerle yeni kurulan ulus devletleri azınlık sorunlarının da nüvesini içinde taşıyordu. Özellikle I. Dünya Savaşından sonra oluşturulacak MC azınlık sistemi, MC'ye katılmak isteyen Balkan

¹⁰⁷ Sander, *op. cit.*, s. 324.

¹⁰⁸ Hall, Richard C., **Balkan Savaşları**, çev. M. Tanju Akad, Homer Yayınevi, 1 Baskı, 2003, İstanbul, s. 142–165.

¹⁰⁹ *Ibid.*, s. 167.

Devletlerine dayatılacaktır. Balkan devletleri uluslaşma süreçlerinden sonra içinde barındırdıkları azınlıkları eritmek için çok yönlü asimilasyon politikalarına başvuracak, bu da azınlıkların çoğunun asimile olmasına ya da göç etmesine neden olacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

AZINLIKLARIN KORUNMASINA İLİŞKİN ULUSLARARASI DÜZENLEMELER

A. MİLLETLER CEMİYETİ ÇERÇEVESİNDE AZINLIKLAR

Balkanlar'da ve Doğu Avrupa'da I. Dünya Savaşından sonra imparatorlukların son bulmasıyla birlikte kurulan MC azınlıklar sistemi, önceden büyük devletlerce korunan azınlıkları görünüşte olsa bile ilk defa Uluslararası Organizasyon çerçevesinde korunmasına ön ayak olmuştur.

MC genel olarak azınlık sorunları ile değil de, Paris Barış Konferansı'ndan sonra genellikle Orta ve Doğu Avrupa'da toprak paylaşımları sırasında doğan azınlık anlaşmazlıkları ile ilgilendi. Orta ve Doğu Avrupa'nın sınırlarının belirlenmesi için görevlendirilen Yeni Devletler Komitesi, etnik karmaşıklıktan dolayı "kendi kaderini belirleme ilkesi"nin uygulanamayacağını görmüş ve komite Yeni Devletler ve Azınlıkların Korunması Komitesi olarak adlandırılmaya başlanmıştı¹¹⁰.

Wilson'un azınlıklara eşit muamele ile ilgili azınlık maddelerinin MC Ana Sözleşmesi'ne konulmaması, buna karşılık ulusal azınlıkları korunmasını da ele alan ek anlaşma taslaklarının, sadece yeni ve genişlemiş devletlere dayatılması, uluslararası azınlık rejiminin oluşmamasına neden olmuştu¹¹¹.

¹¹⁰ Preece, *op. cit.*, s. 88.

¹¹¹ Ürer, *op. cit.*, s. 78.

1. MC Azınlık Sistemi

MC'nin öngördüğü azınlık sistemi, antlaşmalara taraf devletlerin bünyelerinde var olan azınlıklara karşı tutumları çerçevesinde yürürlüğe koymayı kabullendikleri garantileri ve MC'yi antlaşmaların garantörü olarak tanıdıkları bir dizi antlaşmayı içermekteydi.

Balkanlar'da bulunan ülkelere farklı şekillerde dayatılan bu antlaşmalar; Bulgaristan'ın (Neuilly-sur-Seine, 27 Kasım 1919) I. Dünya Savaşından yenik çıkması dolayısıyla, Sırp, Hırvat ve Sloven (SHS) Krallığı (Saint Germain, 10 Eylül 1919) savaştan sonra yeni kurulması ile Yunanistan'ın (Sevr, 10 Ağustos 1920) savaştan topraklarını genişleterek çıkması, Arnavutluk'un (2 Ekim 1921) ise MC'ye katılma şartıyla, MC ulusal azınlıklar ile ilgili antlaşmaları imzalamalarıyla, adı geçen ülkeler MC'nin garantörlüğünü tanımış oldular¹¹².

a) MC Azınlık Sistemi Antlaşmalarının Ortak Maddeleri

MC ulusal azınlık antlaşmalarının hepsinde ortak olarak beş benzer madde yer almaktadır.

İlkinde, yurttaşlığın edinilmesini düzenleyen koşullar bulunmaktaydı. Bu koşul, Orta ve Doğu Avrupa imparatorluların çöküşüyle, farklı ardıl devletlere üyeliğinin siyasi berraklığının sağlanması gerekliliği sonucu, bir zorunluluk haline gelmiştir¹¹³.

İkinci ortak madde, devletlerin yerleşiklerinin yaşamlarının, özgürlüklerinin, soy, din ve inançlarının genel düzen ve kamu vicdanına

¹¹² Ürer, **op. cit.**, s. 81-82.

¹¹³ **Ibid.**, s. 82.

aykırı olmayan şekilde gereklerini, gerek özel gerekse kamusal alanda özgürlüklerinin yerine getirmeleri kayıtsız şartsız korunması koşulunu içermekteydi¹¹⁴.

Üçüncü ortak madde, ilgili devletin bütün yurttaşları için yasalar önünde eşitlik, eşit yurttaşlık ve siyasal haklar ayrıca gerek yasalar önünde, gerekse fiili olarak eşit muamele hakkı yer almaktaydı. Buna ek olarak yurttaşların işe alınmalarında, görevlerinde ve kişilik haklarında ve ya mesleklerini icra etmede ya da sanayide, ırk, dil, din farklılıkları ayrımı gözetilmemesi ilkesini oluşturmaktaydı¹¹⁵.

Dördüncü ortak maddede imzacı devletler, bütün ulusal azınlık dillerinin özel ilişkiler alanında, ticaretle, dinde, basın ve ya yayın araçlarında kullanımına sınırlama getiremeyecekler. Ayrıca ulusal azınlıklar kendi yararlarına vakıflar, dini, toplumsal ve eğitim kurumları kurabilecek, bu kurumları da özgürce yönetmeleri ve denetlemeleri yapabileceklerdi. Ayrıca ilgili devletler, azınlıkların ana dillerini mahkemeler önünde sözlü ve ya yazılı olarak kullanmaları için gerekli düzenlemeler yapması ve yeterli sayıda ilkokulda azınlık dilinin okutulmasını sağlayacaklarını temin etmişlerdir¹¹⁶.

Son ortak madde ise, ırk, dil ve dini azınlıkların hatırı sayılır oranlarda yerleşik olduğu şehirler ve bölgelerde, azınlıkların eğitimi, dini kurumları ve vakıflarının kamu gelirlerinden eşit pay alacaklarını güvence altına alındığını belirtmekteydi¹¹⁷.

¹¹⁴ **Ibid.**, s. 83, ayrıca bkz. Preece, **op. cit.**, s. 91.

¹¹⁵ Preece, **op. cit.**, s. 92.

¹¹⁶ Ürer, **op. cit.**, s. 84.

¹¹⁷ Ürer, **loc. cit.**

b) Milletler Cemiyeti'nde Azınlık Düzenlemelerin İşleyişı

Polonya, Avusturya, Bulgaristan, Çekoslovakya, Yugoslavya, Macaristan, Romanya ve Türkiye, MC'nin garantörlüğünü tanıdıktan sonra, Cemiyet Konseyi garantörlüğün içeriğı ve işleyiş yöntemine ilişkin Tittoni Raporu'nu hazırladı. Adı geçen raporda MC'nin antlaşmalarda da belirtilen rolünü kısaca özetlemekteydi. Rapor MC'nin garantörlüğünü, öncelikle, azınlıkların korunması koşullarının çiğnenmezliğı ilkesini ele almıştır. Dolayısıyla antlaşma çerçevesinde koruma altına alınmış azınlık haklarının çiğnenmesi anlamına gelecek her hangi bir düzenlemenin yapılabilmesi için yine Cemiyet Konseyi'nin çoğunluğunun onayını gerektirmekteydi. Tittoni Raporu, azınlıkların korunmasına ilişkin kuralların çiğnenmesi durumunda, Cemiyet Konseyi'nin harekete geçmesi gerektiğini önermekteydi. Buradaki amaç, MC'nin azınlıklar ile ilgili harekete geçilmesini, kurallara bağlamak ve böylesi müdahale ve düzenleme koşullarıyla, uluslararası örgütlerin saygınlığının zedelenmesi ihtimalini en aza indirmeyi çalışılmasıydı¹¹⁸.

Tittoni Raporu'nda yer alan ve 1920'de Cemiyet Konseyi tarafından uygulanmaya başlanan bu yöntemsel sınırlamaları getiren kurallar dışında, Cemiyet garantörlüğü, antlaşmalarda herhangi bir biçimde ifade edilmemişti. Bu eksiklik, 1920-1929 yılları arasında altı ardıl çözümle giderildi.

Birinci işleyiş kuralında; Cemiyet Konseyi, Konsey Başkanı ve başkan tarafından atanan iki üyeden kurulu bir komitenin (Üçler Komitesi) Genel Sekreter'e sunulan başvuru dilekçelerini incelemesi ve gerekli olduğu taktirde, Cemiyet Konseyi'nin resmi bir girişimde bulunup bulunmayacağına karar verilmesi şeklinde bir çözüm benimsendi. Bu yöntemle Cemiyet Konseyi'nin hiçbir üyesinin antlaşmaya bağlı devletlerin herhangi birine karşı

¹¹⁸ Ürer, **op. cit.**, s. 90-91, ayrıca bkz. Preece, **op. cit.** s. 98.

tek başına ithamlar getirme görevini üstlenmek istemeyeceği yolundaki güçlüklerin üstesinden gelmeyi amaçlamıştı¹¹⁹.

İkinci işleyiş kuralı; Cemiyet Konseyi, Genel Sekreter tarafından kabul edilen bir dilekçenin ilgili devletlere derhal iletilmesi ayrıca Genel Sekreter, bir dilekçeyi kabul ettiğini bildirmesi üzerine, ilgili devlete, konu üzerinde herhangi bir yorum bildirmek isteyip istemediğine karar vermesi için, üç haftalık süre vermektedir. Genel Sekreter bu sürenin ardından dilekçeyi yanıtıyla birlikte, Cemiyetin bütün üyelerine iletecekti¹²⁰.

1923 yılında ise Polonya ve Çekoslovakya'nın talebi üzerine işleyiş kuralları üçüncü kez düzeltildi. Buna göre Cemiyet Konseyi bir dilekçenin kabulünden önce, yerine getirilmesi gereken beş koşul sıraladı;

1. Ulusal azınlıkların korunması antlaşmalarına uygunluğun bulunması zorunluluğu,
2. İlgili ulusal azınlık ve bu azınlığın bir parçası olduğu devlet arasında siyasi ilişkilerin kesilmesini talep eden bir üslupla yazılmamış olması,
3. Kimliği belirsiz ve ya bölge dışı kaynaklardan gelmemiş olmak zorunda olması,
4. Şiddet söyleminden sakınılarak hazırlanmış olması,
5. Meclise kısa bir süre önce sunulmuş bir dilekçenin konusu olan olaylar ve ya bilgiler içermemesi.

Bu düzeltmeler, MC'nin işleyişi içinde devlet egemenliğinin ulusal azınlık haklarına karşı güç kazanmakta olduğunun göstergesiydi¹²¹.

Dördüncü işleyiş kuralı, MC Konseyi'nin 1925 yılında Üçler Komitesi olarak bilinen komitenin birleşimini düzenlenmesiydi. Üçler Komitesi'nde hizmet verecek üyeleri, Cemiyet Konseyi başkanı, sorun yaratan anlaşmayla

¹¹⁹ **Ibid.**, s. 92.

¹²⁰ **Ibid.**, s. 93.

¹²¹ Preece, **op. cit.**, s. 99.

bağlı devletlerin ve ya çoğunluğunu ulusal azınlık zararına aynı etnik grubunun oluşturduğu bir devletin arasından atayamazdı¹²².

Beşinci işleyiş kuralı, Üçler Komitesi'ne Konsey başkanının üyeliğini de benzeri şekilde sınırlandırıyordu. Eğer halen görevde olan başkan sorun yaratan devletin, bir komşu devletin ve ya bir akraba devletin temsilcisi ise, bu durumda başkan, kendi yerini derhal Üçler Komitesi'nden birine bırakacaktı¹²³.

Altıncı ve son usule ilişkin kural, azınlık dilekçelerinin açıklanması ile ilgiliydi. Bu kural 13 Temmuz 1929'da yürürlüğe kondu. Bu kurala göre, dilekçe kabul edilemez bulunduğu takdirde, Genel Sekreter, bu kararı dilekçe sahibine bildirmek ve gerekirse kabullenirlik koşullarını dilekçe sahibine izah etmek zorundaydı. İstisnai durumlarda, Cemiye Konseyi başkanı, hazırlık komisyonunda çalışmak üzere iki yerine dört Cemiyet Konseyi üyesini davet edebilirdi. Böylece Üçler Komitesi, Beşler Komitesi haline getirilebilirdi¹²⁴.

Bu altı karara göre işleyiş usulleri beş farklı biçimde şekillendi. Bunlar;

1. Sekreterliğin ulusal azınlık bölümü tanınmış azınlık haklarının ihlaline ilişkin bütün kaynaklardan gelecek, ihlal iddiası taşıyan dilekçelere açıktı. Ulusal azınlıklar sadece bu aşamada Cemiyetin işleyiş sürecine katılma hakları vardı,
2. Genel Sekreter, dilekçeyi uygun bulduğu halde, dilekçeye konu olan devlete yorum ve delilleri çürütme fırsatı tanımak amacıyla bildirmekteydi,
3. Suçlama ve suçlamaya ilgili herhangi bir yanıt, MC Meclisi üyelerinin tamamına bilgilendirme maksadıyla iletilmekteydi,
4. Üçler ve ya Beşler Komitesi, evrakları inceleyip suçlamanın asılsız ya da gerçek olduğuna karar veriyor. Suçlama gerçekse ilgili devlete

¹²² Preece, **loc. cit.**

¹²³ Preece, **op. cit.**, s. 100.

¹²⁴ Ürer, **op. cit.**, s. 94.

resmi olmayan kaynaklardan iyileştirme yapılmasını öneriyor ya da olayın bir bütün olarak incelenmesi için MC Meclisi gündemine alıp incelenmesini kararlaştırıyor.

5. MC Meclisi, suçlanan devletin temsilcilerine de bir sandalye ayırtarak, şikayet görüşülüyordu¹²⁵.

MC Meclisi suçlanan devletin onay oyu olmaksızın bir karar alamayacağından dolayı, bu tür kararların uzlaşma yoluyla sağlanması gerekmektedir. Bu uygulama yöntemine, MC Meclisi'nin Uluslararası Adalet Divanı'ndan danışma niteliğinde görüş isteyebileceği koşulu eklenerek, bir nevi hukuki yöntemlerin de dahil edilmesi söz konusuydu. Aynı zamanda, MC Meclisi üyelerinden biri tarafında bir olay mahkemeye getirildiğinde, mahkemenin kararı bağlayıcıydı ancak adli yöntemlere çok az başvuruldu. Bunun ise başlıca nedeni devlet hakları ve egemenliğinin üstünlük taşımasıydı¹²⁶.

c) MC Azınlık Sisteminin Sonuçları

MC azınlık sistemi, realist açıdan bakılacak olursa, I. Dünya Savaşı sonundaki toprak düzenlemelerinden doğan özel durumlar için düşünülmüştü. İdealist açıdan ise amaç, azınlık haklarının, azınlıkları mutlu etmesiyle bu gruplar devletlerinin sadık yurttaşları olacak böylece dünya barışı sağlanmış olacaktı¹²⁷.

Oysa 1930'ların karmaşası içerisinde azınlıkların mutlu olması bir yana, kendi devletlerinde Beşinci Kol olarak görülmeye başlanacaktı.

¹²⁵ Preece, **op. cit.**, s. 101.

¹²⁶ Ürer, **op. cit.**, s. 95.

¹²⁷ Oran, **Küreselleşme ve Azınlıklar**, **op. cit.**, s. 127.

Milletler Cemiyeti döneminin başarısız olmasının nedenlerinden biri de, azınlık haklarının sadece Orta ve Doğu Avrupa Devletleri'ne dayatılmış olması ve azınlıklara ilişkin sistemin tam olarak oturtulamaması ile ilgili olmuştur. Ancak MC döneminde yapılan yanlışlardan ders alınmış ve BM yüklenemeyeceği kadar görev almamıştır.

B. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ÇERÇEVESİNDE AZINLIKLAR

Birleşmiş Milletler'in kurulmasıyla azınlık sorunlarının yerel ya da bölgesel değil de evrensel olarak kabul edilmesi, MC'nin bu konudaki hatasının telafisi olmuştur. Bunun yanı sıra, özel siyasi düzenlemeler ne olursa olsun, sorunun bir insan hakları sorunu olduğu anlayışı benimsenmiştir. Bu anlayış genel olarak insan haklarında yapılacak olan düzenlemelerin paralel olarak azınlıkları da olumlu etkileyeceği ve azınlıklara özel olarak hakların verilmesine gerek kalmayacağından ibarettir. Dolayısıyla, evrensel düzeyde tanınan ve güvence altına alınan insan haklarının azınlık grupları için de geçerli olduğu görüşü, azınlıkların korunmasını eşitlik ve ayırım gözetmeme ilkelerinin tam olarak gerçekleştirilmesiyle sınırlandırılmıştır¹²⁸.

Bu dönemdeki bazı sözleşmelerde, özellikle 1948 tarihli "Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi"nde dolaylı biçimde bir grup olarak azınlıkların varolma hakkını tanımaya karşın, kültürel soykırım (ethnocide) sözleşme kapsamına alınmamıştır.

1948'de çıkartılan "İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi", azınlıklardan hiç söz etmemesine karşın ayrımcılığı önleme ilkesine onay verir. Çeşitli maddeleri

¹²⁸ Alpkaya, Gökçen, "Uluslararası İnsan Hakları Hukuku Bağlamında Azınlıklara İlişkin Bazı Gelişmeler", **İnsan Hakları Yıllığı**, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1993, s. 149.

arasında düşünce ve inanç özgürlüğüne (18.Madde), barış içinde toplanma ve dernek kurma özgürlüğü (20. Madde) ve topluluğun kültürel yaşamına özgürce katılma hakkına (27. Madde) yer veren maddeleri ulusal azınlık sorunuyla özel bir bağlantı içermektedir¹²⁹.

Evrensel Bildirgede azınlıklarla ilişkin herhangi bir maddenin yer almamasına karşın, Genel Kurul, Bildirgeyle aynı gün, 10 Aralık 1948'de Birleşmiş Milletlerin azınlıkların durumuna kayıtsız kalamayacağına ilişkin 217 C (III) sayılı kararı kabul etmiştir. Bu kararda, azınlık sorununun her devlette farklı olan karmaşık ve hassas bir konu olduğunu ve çözüm benimsemenin güçlüğü vurgulanarak Ekonomik ve Sosyal Konsey'e bu konuya ilişkin çeşitli öneriler yapılmış ve İnsan Hakları Komisyonu ile Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt-Komisyonu'ndan bu konuda çalışmalar yürütmesi istenmiştir. Bu çalışmaların ilk somut sonucu 1966'da Genel Kurul tarafından kabul edilen Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesinin 27. Maddesi olmuştur¹³⁰.

1. Birleşmiş Milletler Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi

Bu sözleşmede azınlıkların korunmasından bahseden 27. md BM'nin kurulduğu tarihten beri azınlık haklarının korunması ile ilgili çıkartılan en ileri belgedir. 1976 yılında yürürlüğe giren bu Sözleşmenin 27. Maddesinde “etnik, dinsel ya da dilsel azınlıkların var olduğu devletlerde, bu azınlıklara mensup bireyler, kendi gruplarının diğer üyeleriyle birlikte, kendi kültürlerini yaşama, kendi dinlerini ifade etme ve gereklerini yerine getirme ve kendi dillerini kullanma haklarından yoksun bırakılamazlar” hükmü yer almıştır¹³¹.

¹²⁹ **1948 İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi**, <<http://www.unhchr.ch/udhr/lang/eng.htm>>, ayrıca bkz. Preece, *op. cit.*, s. 134.

¹³⁰ Alpkaya, *op. cit.*, s. 150.

¹³¹ **Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi**, <<http://www.ohchr.org/english/law/ccpr.htm>>, ayrıca bkz. Arsava, Ayşe Füsün, **Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının Uluslararası Belgeler ve Özellikle**

Bu sözleşmede üç tip azınlıktan söz edilmiştir. Bunlar etnik, dilsel ve dinsel azınlıklar olarak sıralandırılmıştır. Ancak sözleşmede ulusal azınlıklar ile ilgili herhangi bir hüküm bulunmaması ve Avrupa'da bulunan ulusal azınlıklara değinilmemesi, sözleşmenin siyasi bir ima taşıdığını göstermektedir. 27. madde azınlık haklarını ilk defa grup hakları olarak değil, birey hakları olarak nitelemektedir. Buna göre, azınlıklara mensup bireyler kültürlerini yaşama, dinlerini ifade ve gereğini yerine getirme ve kendi dillerini kullanma hakkına sahiptirler.

KSŞS'nin farklı yorumlanmaması ve değişik anlamlar çıkartılmaması için, İnsan Hakları Komitesi Genel Yorum yayınlarak, sözleşmenin bu maddesini ayrıntılı olarak açıklama gereğini duymuştur. Komite özellikle Self Determinasyon hakkının bu madde ile karıştırılmaması gerektiği üzerinde durmuş, 27. maddenin sadece bireylere tanınan haklar olduğunu ve ilgili devletin toprak bütünlüğüne zarar vermeyeceğini açıklamıştır¹³².

Vatandaşlık konusuna da değinen Komite, 27. Maddede kullanılan terimlerin, korunması düşünülen kişilerin bir gruba mensup ve ortak bir kültür, din ve dili paylaştıklarına işaret ettiğini, dolayısıyla taraf devletin vatandaşı olmasını, hatta “ Bulunan/Varolan” ifadesinin herhangi bir sürekliliği bile içermediği için sürekli ikameti bile gerektirmediğini belirtmektedir. Bu yoruma göre maddede herhangi bir ülkeye kişilerin kısa amaçlı seyahatlerinde bile azınlık haklarına tabi tutulması gerektiğini ifade edilmektedir. Ayrıca göçmen işçilerin de bu maddeden yararlanması söz konusu olmaktadır. Ayrıca komite negatif terimlerin kullanılmasından dolayı devletlerin herhangi bir

Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 27. Maddesi Işığında İncelenmesi, AÜ, SBF Yayınları, Ankara, 1993., s. 38-40.

¹³² **BM İnsan Hakları Komitesi, Genel Yorum 23, 50. Oturum, 1994.**

<[http://193.194.138.190/Huridocda/Huridoca.nsf/\(Symbol\)/E.CN.4.1994.NGO.23.En?Opendocument](http://193.194.138.190/Huridocda/Huridoca.nsf/(Symbol)/E.CN.4.1994.NGO.23.En?Opendocument)>. ayrıca bkz. İnanç, Zeki, “**Uluslararası Belgelerde Azınlık Hakları**”, Ütopya Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2004, s. 68.

yükümlülüğe sahip olmayacağı anlamının çıkartılmaması gerektiğini de özellikle vurgulamıştır¹³³.

Kişisel ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin getirdiği denetim mekanizması, İnsan Hakları Komitesi tarafından gerçekleştirilir. Sözleşmenin iç hukuklara uygulanmasının denetimine ilişkin olarak 40. maddede rapor yöntemi, 41. maddede seçimlik devletlerarası başvuru yolu, seçimlik ek I. Protokol'de ise kişisel başvuru yolu düzenlenmiştir¹³⁴.

40. madde uyarınca, taraf devletlerin sözleşmedeki haklar konusunda yapılanları beş yılda bir rapor haline getirerek Komite'ye sunması ve Komite'nin bunları taraf devletlerin de katıldığı açık oturumlarda soruşturup inceleyerek, hazırladığı raporları bütün taraf devletlere göndermesi gerekmektedir¹³⁵.

41. madde ise, bir taraf devletin sözleşmeden doğan yükümlülöklere uymadığı gerekçesi ile, bir başka devletin Komite'ye başvurabileceği hükmünü içermektedir¹³⁶. Ancak bu tür başvuru yönteminin gerçekleşmesi için, her iki devletin de başvuru yöntemini önceden bir bildirimle kabul etmiş olmalarına bağlıdır. Siyasi sorunlar açabileceği endişesiyle çok az devlet tarafından kabul edilen bu başvuru yolu, günümüze kadar hiç kullanılmamıştır¹³⁷.

Ek Protokol'ün 2. maddesinde düzenlenmiş olan kişisel başvuru yönteminin kullanılabilmesi için, öncelikle iç hukuk yollarının tüketilmiş olması gerekmektedir. Bu başvuru yöntemi de ancak Ek Protokol'ü kabul eden

¹³³ **27. Madde için Genel Yorum,**

<[http://193.194.138.190/tbs/doc.nsf/\(symbol\)/CCPR+General+comment+23.En?OpenDocument](http://193.194.138.190/tbs/doc.nsf/(symbol)/CCPR+General+comment+23.En?OpenDocument)>, Ayrıca bkz. İnanç, Zeki, “**Uluslararası Belgelerde Azınlık Hakları**”, Ütopya Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2004, s. 69–72.

¹³⁴ Çavuşoğlu, Naz, **Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları**, Su Yayınları, 2. Baskı, 2001, İstanbul, s. 140.

¹³⁵ **Kişisel ve Siyasi Haklar Sözleşmesi**, <<http://www.ohchr.org/english/law/pdf/ccpr.pdf>>, s. 9-10.

¹³⁶ **Ibid.**, s. 10-11.

¹³⁷ Çavuşoğlu, **op. cit.**, s. 142.

devletler için geçerlidir. Bahsedilen şartlar yerine getirildikten sonra her birey Komite'ye başvurma hakkını elde etmiş olmaktadır¹³⁸.

Komite bu başvuruları inceledikten sonra, sonucunu ilgili devlete bildirir ve gerektiği durumlarda da önlemler almasını ister. Bundan sonra ise Komite, ilgili devletin önlemler alıp almadığını da devamlı izlemektedir. Ancak Komite'nin bu açıklamalarının ilgili devlet için bir bağlayıcılığı bulunmamaktadır.¹³⁹

Bugüne kadar yerli halklar tarafından yapılan, bu tür yöntemle başvuruların sayısı çok azdır. 1981'de bu yöntemle azınlığa mensup birey olan Kızılderili Sandra Lovelace, Kanada'ya karşı yaptığı başvuruda haklı bulunmuştur. Ayrıca 1990'da "Kanada ve Lubicon Lake Band" davasında, sözleşmenin 27. maddesinin ihlal edildiği tespit edilmiştir. Komitenin bu başvurularda ülkeye yaptırım yapabilmesi söz konusu olmamakla birlikte sadece ülkenin uluslararası ortamda imajının zedelenmesi söz konusudur. Fransa aleyhine açılan davalarda ise, bu ülkenin 27. maddeye olan çekincesi yüzünden davalar ele alınamamakta, bu tür davalar 26. maddede yer alan Ayrımcılık Yasağı kapsamında değerlendirilmektedir¹⁴⁰.

BM İnsan Hakları Komisyon'una bağlı olan ve 1999'da ismi değiştirilerek, İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Alt Komisyonu olan denetim organı da mevcuttur. Alt Komisyon, İnsan Hakları Komisyonu'na yardım ederek, gerektiği zaman önerilerde bulunmaktadır. BM'nin kabul edilen bu denetim mekanizmaları günümüzde de geçerliliğini sürdürmektedir¹⁴¹.

Bu sözleşmeden sonra Alt Komisyon, azınlık haklarına ilişkin olarak çalışmalarını sürdürmüştür. Bu çalışmaların ürünü ise, 1992 yılında İnsan

¹³⁸ **Ibid.**, s. 143.

¹³⁹ Kurubaş, Erol, **Asimilasyondan Tanınmaya**, Asil Yayınları, 1. Baskı 2004, İstanbul, s. 52-53.

¹⁴⁰ Çavuşoğlu, **op. cit.**, s. 148.

¹⁴¹ Kurubaş, **op. cit.**, s. 53.

Hakları Komisyonu tarafından kabul edilen “Ulusal ya da Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Haklarına İlişkin Bildiri” tasarısı olmuştur¹⁴².

2. Ulusal ya da Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Hakları Bildirgesi

18 Aralık 1992’de yayınlanan, Ulusal ya da Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Hakları Bildirgesi genel olarak, Kişisel ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 27. maddesinin tekrarı niteliğindedir. Bu bildirgenin 27. maddeye göre farkı ve en önemli yanı, bildirgeye Ulusal Azınlıkların da dâhil edilmesi ve bir bütün olarak bakıldığında, sadece azınlık haklarını içeren ilk uluslararası belge olmasıdır. Bu bildirge KSHS’nin de bu konudaki eksikliğini de gidermekte ancak bu bildirgede de azınlık tanımı konusunda herhangi bir tanım yer almamaktadır¹⁴³.

Bu bildirgede genel olarak azınlıklara mensup bireylerin kültürlerini, dillerini ve varlıklarını korumalarına gönderme yapılmıştır. Ayrıca toplumsal ve kamusal alanda da azınlıkların var olma hakları kabul edilmiştir. Azınlık barındıran devletlere de, azınlık mensubu kişilere anadillerini öğrenmeleri ve anadilinde eğitim almaları için olanakların yaratılması ve gereken önlemlerin alınmasını bildirilmiştir¹⁴⁴.

BM çerçevesinde yaşanan bir diğer önemli gelişme de, 1995’te İnsan Hakları Komisyonu’nun, Ulusal ya da Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişiler Hakkında BM Genel Kurul Bildirgesinin uygulanmasını gözetleyecek ve azınlıklarla ilgili sorunlara çözüm üretecek, sadece azınlık

¹⁴² Apkaya, **op. cit.**, s. 151.

¹⁴³ **Ulusal ya da Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Hakları Bildirgesi**, <<http://www.ohchr.org/english/law/minorities.htm>>.

¹⁴⁴ <<http://www.ohchr.org/english/law/minorities.htm>>, ayrıca bkz. İnanc, **op. cit.**, s. 63-67.

konularıyla ilgilenen, İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Alt Komisyonu'na bağlı beş kişilik Azınlık Çalışma Grubunun oluşturulmasını kabul etmesidir. Azınlık Çalışma Grubu, Alt Komisyona azınlıklara ilişkin çalışmalarının da yıllık raporlarını sunmaktadır. Ayrıca, Azınlık Çalışma Grubu, hükümet dışı örgütlere bir yardımcı niteliğinde olup, hükümetlerle azınlıklar arasında diyalogun sağlanması işlevi görmektedir¹⁴⁵.

C. AVRUPA KONSEYİ ÇERÇEVESİNDE AZINLIKLARIN KORUNMASI

Avrupa Konseyi'nde, BM azınlık koruma sistemindeki gibi azınlıkların korunması uzun bir dönemde insan hakları çerçevesinde yürütülmüştür. Avrupa Konseyi'nin insan haklarının korunmasına ilişkin kabul ettiği temel belge 1953'te yürürlüğe giren, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'dir¹⁴⁶.

AİHS'de konu bakımından en önemli madde olan 14. maddede, "Ayrım Gözetmeme" ilkesi, azınlıklar açısından ayrıca önem teşkil eden noktalardan biridir. Sözleşmede azınlıklara herhangi bir özel hak verilmemesine karşılık, din, dil, renk, köken gibi ölçüler ve ulusal bir azınlığa mensubiyet ölçüsü getirmesi büyük önem taşımaktadır. 1949–1961 yıllarında azınlıklara özel haklar verilmesi girişimlerinde bulunulmuş, ancak bu girişimler sonuçsuz kalmıştır¹⁴⁷.

AK'nin benimsemiş olduğu kültür politikası, azınlıkların korunması konusunda yapılan çalışmaların temelini oluşturmuştur. Bu bağlamda üye ülkelerin kültürel işbirliğini geliştirmek için 1954 yılında Avrupa Kültür

¹⁴⁵ Kurubaş, **op. cit.**, s. 62.

¹⁴⁶ **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi**,
<<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Word/005.doc>>.

¹⁴⁷ Preece, **op. cit.**, s. 140.

Sözleşmesi yürürlüğe girmiştir. AK Kültür Komitesi tarafından “Kültür Şartı” hazırlanması ve bu şartın üye ülkeler tarafından benimsenmesinden sonra AK, çalışmalarını sadece tek bir kültürel hak olan bölgesel ve azınlık dilleri üzerine yoğunlaştırarak devam etmiştir¹⁴⁸.

1. Bölgesel Diller ve ya Azınlık Dilleri Avrupa Şartı

5 Kasım 1992’de kabul edilen ve 1 Mart 1998’de yürürlüğe giren bu belge, özel olarak bir azınlık hakları belgesi olmamakla birlikte, azınlık dilleri konuşanlar için önemli bir belgedir. Bu sözleşmeyle korumaya alınan dillerin geleneksel olarak, belli bir ülkede, bir vatandaş grubu tarafından konuşuluyor olması ve resmi dil olmaması gerekmektedir. Aynı zamanda konuşulan bu dilin mutlaka bağımsız olması yani diyalekt olmaması gerekmektedir¹⁴⁹.

Şart’a ilişkin yayınlanan Açıklayıcı Rapor’da, bu raporun amacının azınlık gruplarını harekete geçirmek olmadığı yanısıra sadece kültürel olduğu vurgulanmış, bundan dolayı da “dilsel azınlık” kavramının kullanılmadığı ifade edilmiştir¹⁵⁰.

Şart genel olarak, devletlerin bu dilleri kültürel zenginliğin bir ifadesi olarak tanımaları, her dilin coğrafi alanına saygı göstermeleri, bu dillerin öğreniminin sağlanması ve bunun için gerekli araçların temin edilmesi, üniversite ve dengi kurumlarda bu dillerin gelişimini sağlayacak araştırma ve çalışmaların yapılması, bu dillerle ilgili her türlü ayrımcılığın giderilmesi gibi olumlu eylemler gerçekleştirmesi gerektiğini ifade etmektedir. Ayrıca Şart bu

¹⁴⁸ **Avrupa Kültür Sözleşmesi**, <<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Word/018.doc>>, ayrıca bkz. Kurubaş, **op. cit.**, s. 55.

¹⁴⁹ Oran, Baskın, **Küreselleşme ve Azınlıklar**, İmaj Yayınevi, 4. Baskı, Ankara, 2001, s. 133., ayrıca bkz. **Bölgesel Diller ve ya Azınlık Dilleri Avrupa Şartı**,

<<http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=148&CM=8&DF=6/17/2006&CL=ENG>>.

¹⁵⁰ **Explanatory Report, European Charter for Regional or Minority Languages**, ETS no. 148, par. 17., <<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Reports/Html/148.htm>>.

dillerin eğitim, yargı, yönetim ve kamu hizmetlerinde, basın, kültürel etkinlik, ekonomik ve sosyal yaşamda etkin hale getirilebilmesi için neler yapılabileceği ve ne gibi önlemler alınabileceği konusunda devletlere yükümlülükler getirmektedir¹⁵¹.

Belgenin uygulanması ve denetimi ile ilgili hükümler belgenin IV. Bölümünde yer almaktadır. Bu bölümde belgenin uygulanmasının denetimi sadece tarafların sunacakları düzenli raporlarla sınırlandırılmıştır.

Buna göre katılımcılar azınlık dilleriyle ilgili uygulamalarını içeren raporları üç yılda bir Avrupa Konseyi Genel Sekreterine sunacaklardır. Bu raporlar kamuoyu ve Genel Sekreterlikçe oluşturulacak uzmanlar komitesi tarafından ilgili devlete de danışılarak incelenecek ve rapor Bakanlar Komitesine iletilecektir. Ayrıca Genel Sekreter, belgenin uygulanışıyla ilgili olarak Parlamenter Meclise iki yıllık ayrıntılı raporlar sunacaktır¹⁵².

Şart'ın, bireysel ve ülkesel şikâyet mekanizmalarını öngörmemesi nedeniyle, getirilen denetimin zayıf kalması ve nihai değerlendirmelerin Bakanlar Komitesi tarafından yapılacak olmasından dolayı, verilecek kararların da siyasi olması imkânını vermektedir¹⁵³.

2. Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi

Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi, azınlıkların korunması konusunda hukuksal yükümlülükler içeren bir metin oluşturulması gereğinin ortaya atılmasıyla hazırlanmıştır. 1995 yılında imzaya açılan bu

¹⁵¹ **Bölgesel ve ya Azınlık Dilleri Avrupa Şartı**,

<<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Word/148.doc>> ayrıca bkz. İnanç, **op. cit.**, s. 87-109.

¹⁵² **Bölgesel ve ya Azınlık Dilleri Avrupa Şartı, 4. Bölüm, 15, 16, 17. Madde.**,

<<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/148.htm>>, ayrıca bkz. Kurubaş, **op. cit.**, s. 65.

¹⁵³ Kurubaş, **loc. cit.**

sözleşme, 1998 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu sözleşmenin en önemli yanı, sadece ulusal azınlıkları içeren ilk uluslararası belge olmasıdır. Sözleşmede ulusal azınlık tanımına yer verilmemesiyle birlikte, imzacı devletler bu sözleşmeyi kendine uygun olarak yorumlama imkânı bulmuşlardır. Buna en önemli örneği Almanya teşkil etmektedir. Almanya bu sözleşmeye imza atmakla birlikte, göçmen işçileri azınlık statüsüne almayarak kendi yorumunu ortaya koymuştur¹⁵⁴.

Çerçeve Sözleşmesi'nin ilk bölümünde azınlıklar ile ilgili genel hükümler yer almıştır. Özellikle azınlıkların hak ve özgürlüklerinin korunması, bireylerin kendilerini özgürce azınlık olarak beyan edebilmeleri ve bu tercihlerinin de herhangi bir olumsuzluğa yol açmayacağı, ayrıca hakların hem bireysel hem de başkalarıyla topluca kullanılacağı belirtilmektedir¹⁵⁵.

İkinci bölümde ise özellikle azınlıklara mensup kişilerin yasa önünde eşitliği, eşit korunma hakkı, ayrımcılığın her türlüşünün yasaklanması söz konusudur. Ayrıca, ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel alanlarda da tam bir eşitliğin geliştirilmesini ve devletlerin bu konularda önlemler almasını beyan etmektedir¹⁵⁶.

5. Maddede belirtilenler, tarafların, ulusal azınlıklara mensup kişilerin kendi kültürlerini yaşatmalarını, geliştirmelerini, dinlerini, dillerini, geleneklerini korumak için gerekli koşullar sağlamalarını da taahhüt etmektedir. Ayrıca bu maddede tarafların, azınlıkların kendi iradeleri dışında, asimilasyonu amaçlayan politikalardan kaçınması ve eylemlere karşı azınlıkları koruması gerektiği bildirilmektedir¹⁵⁷.

¹⁵⁴ Oran, **op. cit.**, s. 133-134., ayrıca bkz.

<<http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ListeDeclarations.asp?NT=157&CM=8&DF=6/17/2006&CL=ENG&VL=1>>.

¹⁵⁵ **Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi**,

<<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Word/157.doc>>, s. 3.

¹⁵⁶ **Ibid.**, s. 3-6.

¹⁵⁷ Çavuşoğlu, **op. cit.**, s. 171-186.

7. Maddede ise, azınlık bireylerin barışçıl amaçlı toplanma, örgütlenme ve ifade özgürlüğü ile düşünce, vicdan ve din özgürlüğünün taraf devletler tarafından saygı gösterilmesini içermektedir¹⁵⁸.

Sonraki üç maddede ise, kişilerin dinini ya da inancını açıklama, dini kurumlar, örgütler ve dernekler kurma hakkına sahip olduğu, ifade özgürlüğünün bireylerin azınlık dilinde serbestçe görüş edinme, fikir alma ve verme özgürlüğünü içerdiğini tanımayı kabul etme, azınlık bireylerin yazılı kitle iletişim araçlarını kullanmaları ile radyo – televizyon yayıncılığına ilişkin iletişim araçları kurma imkânını sağlama, azınlık dillerini özel ve kamusal alanda kullanma ve talep doğrultusunda azınlıkların çoğunlukta yaşadıkları bölgelerde bu kişilerle idari makamlar arasında azınlık dilini kullanmasına imkân verme, azınlık dilinde ayrıca ad ve soyadı kullanımında, tabela ve kamuya açık özel alanlarda ve azınlıkları geleneksel olarak yaşadıkları bölgelerde yerel adlar, sokak adları ve diğer işaretlerde azınlık dillerini kullanmaları gerektiğini beyan etmektedir¹⁵⁹.

11. Maddede ise azınlıkların, kültür, tarih, dil ve din bilgisinin geliştirilmesi için eğitim ve araştırma alanlarında önlemler alma ve azınlıkların kendi özel eğitim ve araştırma kurumlarını kurma hakkını tanınması yer almaktadır. Ayrıca 13. maddede belirtildiği gibi, yeterli talep olan bölgelerde azınlıkların kendi dilini öğrenme hakkının verilmesi ve bu dillerde eğitim görülmesi için fırsatların tanınması hükmünü içermektedir¹⁶⁰.

14. madde ve bundan sonraki maddelerde ise, azınlık bireylerin kendilerini ilgilendiren kamusal işlere etkin katılım sağlamasından, azınlıkların yer aldıkları bölgelerde nüfus oranlarını değiştirme ve sözleşmedeki özgürlükleri sınırlama amacını güden önlemlerden kaçınılmasından, azınlıklara sınır ötesinden kendi gruplarıyla ilişki

¹⁵⁸ <<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Word/157.doc>>, s. 4.

¹⁵⁹ Çavuşoğlu, **op. cit.**, s. 177-179.

¹⁶⁰ <<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Word/157.doc>>, s. 5., ayrıca bkz. İnanç, **op. cit.**, s. 80.

kurmalarına izin verilmesinden bahsedilmektedir. Ayrıca Sivil Toplum Kuruluşları'nın (NGO) faaliyetlerine katılmalarına izin vermek, diğer devletlerle azınlıkların korunması ile ilişkin antlaşmalar yapmaya çaba göstermek ve son olarak da azınlıkların, tüm bu hakları devletlerin ülke bütünlüğüne ve siyasal bağımsızlığına aykırı biçimde kullanmamalarını sağlamak yükümlülüğünü getirmektedir¹⁶¹.

Bu sözleşmede azınlıklara verilecek kültürel haklardan çok, devletlerin yükümlülükleri sıralanmıştır. Bu sözleşmeyi birkaç devlet hariç (Türkiye, Andora, Fransa) çoğu devlet imzalamıştır. Balkan Devletleri açısından baktığımızda ise, Sözleşmeyi 1995'de ilk imzalayan ve onaylayan Romanya olmuştur. 1996 yılında ise diğer bir Balkan ülkesi olan Makedonya sözleşmeyi imzalamış ve bir yıl sonra da onaylamıştır. 1997 yılında ise Bulgaristan sözleşmeyi imzalamış ve iki yıl sonra sözleşmeyi onaylamıştır. Arnavutluk da sözleşmeyi 1995 yılında imzalamış ve 1999 yılında onaylamıştır. Bunlardan bir yıl sonra ise Bosna-Hersek ve akabinde Sırbistan ve Karadağ da sözleşmeyi onaylamışlardır. AB'ye aday ülke olan Yunanistan ise 1997 yılında sözleşmeyi imzalamış fakat günümüze kadar geçen sürede hala onaylamamıştır¹⁶².

Ç. AVRUPA GÜVENLİK VE İŞBİRLİĞİ KONFERANSI - TEŞKİLATI (AGİK-AGİT) ÇERÇEVESİNDE AZINLIKLARIN KORUNMASI

1994 Budapeşte Konferansından sonra Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK), kurumsal bir yapıya kavuşarak Avrupa Güvenlik ve

¹⁶¹ **Ibid.**, s. 75-86.

¹⁶² 16.06.2006 tarihli Ulusal Azınlıkları Korunması Çerçeve Sözleşmesini onaylayan ülkelerin listesi için bkz.
><http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=157&CM=8&DF=16/07/2006&CL=ENG>>.

İşbirliği Teşkilatı (AGİT) adını almıştır. 1975 yılından 1994 yılına kadar konferanslar süreci olarak devam eden AGİK'te kabul edilen belgelerin hukuki bağlayıcılığı olmamasına karşın, hem antlaşma kökenli hem de yapılageliş kökenli uluslararası hukuk normlarının oluşumuna önemli katkı sağlamıştır¹⁶³.

Azınlıklara ilk defa yer veren 1975 Helsinki Nihai Senedi'nde üç ayrı bölümde azınlıklardan söz edilerek, eşitlik, ayrım gözetmeme gibi ilkeler yinelenmiştir. Konferanslarda, başlangıçta azınlık konusuna gösterilen bu ilgi 1989 yılına kadar bir nevi dondurulmuştur¹⁶⁴.

1989 Viyana Belgesi'nde ilk defa ulusal azınlıklara ilişkin yeni yaklaşımlar sergilenmiştir. Belgede, katılan devletlere insan hakları ve temel özgürlüklerin, ülkesinde ulusal azınlıklara mensup kişileri gözeterek korunması için yasal, yönetsel, yargısal ve diğer alanlarda gereken bütün önlemleri alma, bağlı olabilecekleri ilgili uluslararası belgeleri uygulama, bu kişilere karşı her türlü ayrımcılıktan kaçınma ve onların insan hakları ve temel özgürlükler alanındaki meşru çıkar ve özemlerini kolaylaştırma üstlenimi getirmiştir. Ayrıca katılımcıların, ulusal azınlıkların etnik, kültürel, dilsel ve dinsel kimliklerinin korunması ve azınlıklara mensup bireylerin haklarını özgürce kullanmalarına saygı göstermeleri istenmiştir¹⁶⁵.

1. Soğuk Savaş Sonrasında AGİK-AGİT Çerçevesinde Azınlık Haklarının Gelişimi

Başlangıçta kültürel işbirliğine katkıda bulunabilecek unsurlar olarak görülen azınlıklar, soğuk savaşın sona ermesiyle ve özellikle Balkanlar'da

¹⁶³ Alpkaya, Gökçen, **AGİK Sürecinden AGİT'e İnsan Hakları**, Kavram Yayınları, İstanbul, 1996. s. 47.

¹⁶⁴ **1975 Helsinki Nihai Senedi**, <<http://www.osce.org/item/15435.html>>.

¹⁶⁵ **1989 Viyana Belgesi**, <http://www.osce.org/documents/fsc/1990/11/4262_en.pdf>., ayrıca bkz. Kurubaş, **op. cit.**, s. 58.

istikrarsızlık unsuru olarak gündeme gelmesiyle, AGİT'te insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü çerçevesinde ele alınmaya başlanmıştır¹⁶⁶.

AGİT rejiminin temel ilkeleri olan İnsani Boyut Konferansı Kopenhag Belgesi, Paris Şartı, Cenevre Raporu ve azınlıkların korunması için bir denetim mekanizması kuran İnsani Boyut Konferansı Moskova Toplantı Belgesi, soğuk savaş sonrasında oluşturulan azınlık denetim mekanizmalarının temelini oluşturmuştur¹⁶⁷.

a) Kopenhag Belgesi

1990 yılında kabul edilen Kopenhag Belgesi'nde, ulusal azınlığa mensubiyetin kişisel bir tercih olduğu ve hiçbir dezavantaj oluşturmayacağı, etnik, dilsel, dinsel ve kültürel kimliklerini tam bir özgürlük içinde ifade etme, ve hiçbir şekilde asimilasyona uğramadan koruma ve geliştirme hakkına sahip oldukları belirtilmiştir¹⁶⁸.

Kopenhag Belgesinin azınlıklar ile ilgili en önemli noktalarını özetlemek gerekirse, özellikle 32, 33, 34, 35, 36 ve 39'uncu maddeler azınlık hakları konusunda bu belgenin temelini oluşturmaktadır. 32. Madde, azınlıkların kendi kültür, din ve eğitim kurumlarını ve derneklerini kurma hakkı, anadillerini kullanma hakkı, diğer devletlerde olan ve ortak bağları olan kişilerle temas kurma ve kamu işlerine demokratik yollarla katılma hakkını öngörmektedir. 33, 34 ve 35. Madde ise katılımcı devletlerin görevleri ile ilgilidir. Bu maddelere göre, katılımcı devletler, ulusal azınlıkların kültürel, dinsel ve dilsel kimliklerini koruyacağını ve azınlık kimliklerinin korunması için gerekli koşulları oluşturması, ayrıca azınlıkların kendi dillerinde eğitim

¹⁶⁶ **Ibid.**, s. 74.

¹⁶⁷ Preece, **op. cit.**, s. 173.

¹⁶⁸ Alpkaya, "AGİK Sürecinden AGİT'e İnsan Hakları", **op. cit.**, s. 107., ayrıca bkz; **Kopenhag Belgesi**, <http://www.osce.org/documents/odihr/1990/06/13992_en.pdf>.

görmeleri ve kamu organlarıyla ilişkilerinde kendi dillerini kullanmalarını sağlamaları için çaba göstermeleri gerektiği ifade edilmektedir. Ayrıca azınlık bireylerinin kamusal işlere, özellikle de kendilerini ilgilendiren işlere etkili katılımının sağlanması için taraf devletlerin gerekirse özerk yönetimler kurmaları vurgulanmıştır¹⁶⁹.

b) Cenevre Raporu

Cenevre Raporu'nda kabul edilen en önemli yeniliklerden biri, devletlerin ulusal azınlıklarla ilgili sorunlarının sadece kendi iç işleriyle alakalı olmadığını, bu konuların uluslararası alanın meşru konusu olduğunun vurgulanması olmuştur. Ayrıca her farklılığın mecburen bir azınlık oluşturmayacağını da altı çizilmiştir¹⁷⁰.

Bu raporda dikkat çeken bir başka özellik ise, azınlıkların korunması için uygulanabilecek demokratik yollar arasında yerel ve özerk yönetimin uygulanmadığı durumlarda, azınlıkların kendi ulusal özyönetimini kurmasının meşru olabileceğinin belirtilmesidir. Raporda ayrıca azınlıkların bir ayrıştırıcı unsur olarak görülmemesi, aksine devletin zenginleşmesini sağlayacak unsurlar olarak görülmesi gerektiği belirtilmiştir¹⁷¹.

Kopenhag Belgesi ve Cenevre Raporu'na birlikte bakıldığında, bu raporların azınlık haklarının gelişmesinde büyük rol oynadıklarını ve özellikle de Çerçeve Sözleşmesi'nde belirtilen noktalara ön ayak olduklarını görmekteyiz¹⁷².

¹⁶⁹ Alpkaya, **op. cit.**, s. 108, ayrıca bkz.

<http://www.osce.org/documents/odihr/1990/06/13992_en.pdf>, s. 18-20.

¹⁷⁰ **Ibid.**, s. 109.

¹⁷¹ **Cenevre Raporu**, <http://194.8.63.155/documents/osce/1991/07/14125_en.pdf>, ayrıca bkz.

Kurubaş, **op.cit.**, s. 76.

¹⁷² **Ibid.**, s. 77.

2. AGİK-AGİT Çerçevesinde Azınlıkların Korunması İçin Oluşturulan Denetim Mekanizması

AGİT, uluslararası konferanslardan, uluslararası örgüte dönüşüm sürecinde insan ve azınlık hakları taahhütlerinin uygulanışı konusunda üç kurumsal düzenek benimsemiştir. Bunlar;

1. İnsani boyut düzeneği olarak bilinen ve kriz durumlarında kullanılabilecek olan devletlerarası şikayet yöntemi,
2. Katılımcı devletlerin belirlenen ölçütleri nasıl uygulamakta olduklarının ortaklaşa değerlendirileceği, yıllık yürütmeyi değerlendirme konferansları,
3. Azınlıklar ile çatışma durumunda olabilecek ülkelerde bir nevi erken uyarı olarak görev yapacak olan Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiser uygulamasıdır¹⁷³.

a) İnsani Boyut Mekanizması

İnsani boyut mekanizması Viyana Belgesi (1989)¹⁷⁴, Moskova Belgesi (1991)¹⁷⁵ ile Roma Meclisi Kararları (1993)¹⁷⁶ metinlerinde benimsenen politikaların sonucudur¹⁷⁷. Dört aşamalı olarak öngörülen bu denetim mekanizmasının ilk aşamasında, bir devlet diğer bir devletten hak ihlalleri ile ilgili genel bir durum ya da özel bir olay hakkında bilgi isteyebilmektedir. Bu tür istemle karşılaşan devletin on gün içinde yazılı olarak cevap vermesi

¹⁷³ Preece, *op. cit.*, s. 173.

¹⁷⁴ **1989 Viyana Belgesi**, <http://www.osce.org/documents/fsc/1990/11/4262_en.pdf>.

¹⁷⁵ **1991 Moskova Belgesi**, <http://www.osce.org/documents/odihr/1991/10/13995_en.pdf>.

¹⁷⁶ **1993 Roma Meclisi Kararları**, <http://194.8.63.155/documents/mcs/1993/11/4165_en.pdf>.

¹⁷⁷ Preece, *op. cit.*, s. 174.

gerekmektedir. İstenen yeterli bilgilere ulaşamaması durumunda ise konuların görüşülmesi için ikili toplantıların düzenlenmesi öngörülmüştür. Bu iki aşamanın başarısızlığa uğraması durumu ilgili devletin tartışılan sorunları diğer katılımcı devletlerin dikkatine sunmasına yol açmaktadır. Tekrar çözüm gelmemesi durumunda ise katılımcı devletlerin, sorunu AGİK toplantılarında tartışmaya açma imkanı doğmaktadır¹⁷⁸.

Moskova Belgesi'nin, insani boyut mekanizmasının işleyişinde öngördüğü en önemli yenilik, insan hakları ihlallerini tarafsız uzmanların incelemesini sağlaması olmuştur. Ayrıca Prag Belgesi'yle oluşturulan Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu (ODIHR) ise Helsinki Belgesi'yle bu mekanizmanın işleyişine katılmıştır. Adı geçen büro, tartışılan sorunlar hakkında diğer devletlerin bilgi almasına yardımcı olacaktır. Moskova Belgesi'nin öngördüğü AGİK uzmanlar ya da raportörler misyonu, her katılımcı devletin belirlediği üç uzmandan oluşan kaynak listeden seçilen kişilerden kurulmaktadır. Buna göre herhangi bir devlet kendi isteğiyle raportörleri ülkesine davet edebilir ya da başka katılımcı devletin girişimiyle kurulan raportörler misyonunu ülkesine kabul etmek zorunda kalabilir¹⁷⁹.

Uzmanlar ya da raportörler misyonu, gittikleri her ülkede serbestçe dolaşabilme, resmi görevlilerle, sivil toplum kuruluşlarıyla görüşerek bilgi toplama hakkına sahiptir. Uzmanlar misyonu ele aldığı soruna ilişkin gözlemlerini davet eden devlete sunacak, ilgili devlet de aldığı ya da alacak olduğu önlemleri ODIHR aracılığıyla diğer devletlere bildirecektir. Siyasi bir denetim mekanizması olarak işleyen İnsani Boyut Mekanizması, devletin insan hakları ile ilgili sorunlarını iç sorunlar olmaktan çıkararak, uluslararası düzeyde tartışılmasını sağlamaktadır. Bundan başka ise, 1992 Helsinki Belgesi¹⁸⁰ ile azınlık sorunlarından kaynaklanan çatışmaların önlenmesi için

¹⁷⁸ Çavuşoğlu, *op. cit.*, s. 150-151.

¹⁷⁹ *Ibid.*, s. 152.

¹⁸⁰ **1992 Helsinki Belgesi**, <http://www.osce.org/documents/mcs/1992/07/4046_en.pdf>.

özel düzenlemeler getirmiş ve Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiseri birimini oluşturmuştur¹⁸¹.

b) Yıllık Yürütmeyi Değerlendirme Konferansları

Yıllık yürütmeyi değerlendirme konferansları Prag Belgesiyle ortaya çıkmıştır. Toplantılar, genel olarak katılımcı devletlerin üzerinde anlaşmış oldukları ölçütlerin nasıl uygulanmakta olduğunu değerlendirilen bir yöntemdir. İnsan hakları ve azınlık hakları yükümlülükleri bakımından devlet uygulamaları böylece 1990-1995 yılları arasında AGİT kurumsal yapıları içerisinde düzenli bir incelemeye konu olmuştur. Bu toplantılarda genel olarak ihlali olduğu saptanan ülkeler uyarılmış ancak herhangi bir yaptırım söz konusu olmamıştır. Slovakya üç defa uyarılmasına rağmen, bundan ne Avrupa Birliği katılım süreci çerçevesinde, ne de başka bir konuda etkilenmesi söz konusu olmamıştır¹⁸².

c) Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiseri

UAYK'nin görevleri genel olarak ulusal azınlıklar ile ilgili sorunlardan doğabilecek olan olası çatışmaları daha önceden tespit edebilmek ve bu tür çatışmaların doğmasını engellemeye yardımcı olmaktan ibarettir. Yüksek Komiser olarak seçilen kişi, azınlıklar ile ilgili her tür kaynaktan bilgi toplayabilme ve kendine iletilen raporları değerlendirme imkanına da sahiptir. Özellikle Türkiye'nin girişimiyle, terör örgütüyle bağlantılı azınlıkların sorunlarının incelenmemesi kararlaştırılmıştır¹⁸³.

¹⁸¹ Çavuşoğlu, **op. cit.**, s. 154.

¹⁸² Preece, **op. cit.**, s. 177.

¹⁸³ **Ibid.**, s. 178.

Bireysel olaylar Yüksek Komiserin görevi dışında olup, Komiserin bu görevini bağımsız olarak ve gizlilik içinde yürütmesi gerekmektedir. Yüksek Komiser topladığı bilgilerden ve yaptığı görüşmelerden sonra istikrarı tehdit edecek bir durumu sezecek olursa, AGİK Dönem Başkanı aracılığıyla Sürekli Konsey'e erken uyarıda bulunması gerekmektedir. Bu durumda Yüksek Komiserin soruna müdahalesi ortadan kalkmaktadır¹⁸⁴.

1992 yılında göreve atanan ilk Yüksek Komiser olan Max van der Stoel, kendisine sunulan erken uyarı aracını kullanmaktan kaçınmamıştır. 12 Mayıs 1999 yılında iki yüz bin kadar Kosova'lı Arnavut'un Makedonya'ya sığınarak bu ülkenin zaten hassas bir denge halindeki etnik bileşimini altüst etmesi üzerine, Sürekli Konsey'e erken uyarıda bulunmuştur. Sürekli Konsey Makedonya konusunda herhangi bir önlem almamış, Yüksek Komiser de ziyaretlerini ve tavsiyelerini de devam etmiştir. Yüksek Komiser'in erken uyarı nedeniyle eylemini sona erdirmesinin tek koşulu, Sürekli Konsey'in bu konuda bir karar alması olarak görülmelidir¹⁸⁵.

UAYK denetim işlevi gören bir kurum olmaktan çok, azınlık sorunlarının çatışmalara dönüşmesini önlemek için çözüm üreten ve taraflar arasında diyalog ve işbirliğinin kurulmasını sağlamak için arabuluculuk görevi üstlenen bir kurum niteliğindedir¹⁸⁶.

¹⁸⁴ Alpkaya, Gökçen, "Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiseri", **AÜ, SBF Dergisi**, C. 55, No: 2, Nisan-Haziran, 2000, s. 10., ayrıca Yüksek Komiserin Görevleri için bkz.

<http://www.osce.org/documents/mcs/1992/07/4046_en.pdf>.

¹⁸⁵ **Ibid.**, s. 7.

¹⁸⁶ Çavuşoğlu, **op. cit.**, s. 158.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BALKAN ÜLKELERİNİN ULUSLARARASI NORMLARA UYUM ÇABALARI

A. BULGARİSTAN'DA AZINLIK HAKLARI

1. II. Dünya Savaşına Kadarki Dönemde Bulgaristan'da Azınlık Hakları

Bulgaristan, 13 Temmuz 1878 tarihli Berlin Antlaşması'yla Osmanlı İmparatorluğu'na vergi veren özerk bir prenslik konumuna geldi. Bu antlaşmayla beraber Bulgaristan'da ilk defa Müslüman kesim azınlık statüsüne düştü. Berlin Antlaşması'nın azınlıklara ilişkin hükümleri bu dönemde Bulgaristan hükümeti tarafından azınlıklara uygulanmadı. Özellikle azınlıkların can ve mal güvenliği, din ve vicdan özgürlüğü gibi temel hakların uygulanmasında azınlıklar ayrımcılığa uğrayarak Bulgaristan topraklarından göç etmek zorunda kaldılar.

Bu dönemde can ve mal güvenliğinin olmadığını, 1876 yılında nüfus sayımında nüfusun yarısını oluşturan Müslümanlar, 1910 yılına gelindiğinde bu oranın %14'e düşmesi göstermektedir¹⁸⁷.

Din ve vicdan özgürlüğünün de Berlin Antlaşması'yla garanti altına alınmasına ve hatta 1879 Bulgar Anayasası'nın 40. Maddesine göre herkesin din ve mezhep özgürlüğüne sahip olduğu belirtilmesine rağmen,

¹⁸⁷ Dayıoğlu, Ali, **Toplama Kampından Meclis'e, Bulgaristan'da Türk ve Müslüman Azınlığı**, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2005, s. 201.

özellikle Müslüman azınlık konusunda bu, söz konusu olmamıştır. Azınlıkların din ve vicdan özgürlüğünün Anayasa ve Berlin Antlaşması tarafından güvence altına alınmasına rağmen, kimi Bulgar yönetimleri bu özgürlükleri ihlal eden uygulamalarda bulundular. Camilerin ve mezarlıkların şehir planlamasına uygun olmadıkları iddiasıyla tahrip edilmesi ve din değiştirme konusundaki baskılar bu dönemde epeyce artmıştı. 1905'te parlamento tarafından çıkartılan Ortodoks inancından ayrılmayı düzenleyen bir yasada, önceden Müslüman olup da Ortodoks olan bir kimsenin tekrar Müslümanlığa dönmesi neredeyse olanaksız hale getiriliyordu¹⁸⁸.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Nisan 1908'de Doğu Rumeli vilayetinin Bulgaristan'a katılmasını resmen kabul etmesinin ardından 5 Ekim 1908'de Bulgaristan bağımsızlığını ilan etti ve Krallık oldu¹⁸⁹. 19 Nisan 1909 tarihinde İstanbul Protokolü ile Osmanlı İmparatorluğu Bulgaristan'ı resmen tanımış oldu. Protokolle aynı gün Müslüman-Türk azınlıklar ile ilgili düzenlemeler getiren bir sözleşme de imzalanarak bu, Protokolün ayrılmaz bir parçası haline geldi. Böylece Bulgaristan ile Osmanlı arasında azınlık hakları konusunda ilk defa bir ikili antlaşma imzalanmış oldu¹⁹⁰.

Krallık Döneminde azınlık hakları çeşitli dönemlerde ihlal edilmekle birlikte, bu durum Balkan Savaşları sırasında doruk noktasına ulaştı. I. Dünya Savaşı sırasında Bulgaristan ve Osmanlının aynı ittifak içerisinde yer almaları nedeniyle Balkan Savaşlarına oranla azınlık haklarında iyileşme gözlemlendi.

I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan Bulgaristan, Balkan Savaşlarından kazanılan toprakların birçoğundan feragat etmek zorunda kaldı. 1919 da imzalanan Neuilly Barış Antlaşması azınlık hakları konusunda da birçok yükümlülükler getirmişti. Bulgaristan'ın azınlık haklarını güvence altına almasına rağmen, bu dönemde azınlıkları Bulgarlaştırma çabaları tüm hızıyla devam etti. Özellikle Pomak azınlıklarının isimlerinin değiştirilmesi ve Bulgar

¹⁸⁸ **Ibid.**, s. 204.

¹⁸⁹ Castellán, **op. cit.**, s. 381.

¹⁹⁰ Dayıoğlu, **op. cit.**, s. 212.

isimleri almaları konusunda yoğun bir baskı uygulandı. 1923 yılına kadar Stanbulinski hükümetinde azınlıklara ilişkin düzenlemeler söz konusu olsa da, 1923'te hükümetin iktidardan uzaklaştırılmasıyla azınlıklara yönelik olumsuz uygulamalar yeniden hayata geçirilmeye başlandı¹⁹¹.

Azınlıklara yönelik saldırılar 1930'lu yılların sonlarına kadar yoğun bir şekilde devam ettikten sonra II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle eski yoğunluğunu kaybetti. Bu dönemde Türk ve Müslüman azınlıklara yapılan saldırılarda azalma kaydedilirken, Nazi yanlısı yönetimin hedefi Romanlar oldu. Bu çerçevede, 8 Nisan 1944'te Osvienim toplama kampında yaklaşık 4000 Roman öldürüldü¹⁹². Bu yöndeki baskılar 1944'te faşist yönetimin iktidardan uzaklaşmasına kadar devam etmiştir.

2. II. Dünya Savaşından Sonra Bulgaristan'da Azınlık Hakları

Bulgaristan'da 1945–1989 arasındaki yıllarda azınlık hakları bakımından birçok değişime rastlamaktayız. Komünizmin başlangıç yıllarında, yani 40'lı yılların sonu ve 50'li yılların başlangıcında, Bulgaristan Komünist Partisi azınlık kültürlerini desteklemek için azınlık kuruluşlarına maddi yardımlarda bulunmaktaydı. 1951 yılında Komünist Parti Merkez Komitesi Türk azınlıklara destek olmak için öğrenim bursları vermekte ve öğrenim kurumlarında okumak isteyen Türk azınlıklara özel kontenjanlar ayrılmaktaydı¹⁹³.

Bu dönemde Çingene azınlıklara da aynı şekilde teşvik verilmekte ve azınlık olarak kabul edilmekteydiler. Ancak 1954 yılından sonra Çingene

¹⁹¹ **Ibid.**, 226.

¹⁹² **Ibid.**, 263.

¹⁹³ **Report of the Republic of Bulgaria**, <www.government.bg/photos/Pic_news07/kn-doklad.doc> , s. 10.

azınlıkların isim değiştirmeleri ve Bulgar isimleri almaları gündeme gelmiş ve bundan sonraki dönemde de asimilasyon politikaları devreye girmiřtir¹⁹⁴.

Pomaklar yani Müslüman Bulgarlar için bunlar söz konusu olmamıştır. Komünizm rejiminin daha başından beri Pomakların dinlerini ve isimlerini değiştirmeleri konusunda birçok yöntem denenmiştir. Bu denemeler en çok 1971–73 yıllarında hız kazanarak, hapsetmek, Bulgar ismi kullanmayanlara hiçbir resmi belge vermemek ve emekli maaşı ve işçi maaşlarını vermeme gibi zorlamalarla beraber devam etmiřtir¹⁹⁵.

Makedon azınlık için de durum pek parlak olmamıştır. II. Dünya Savaşının ardından Yugoslavya içinde şekillenen Makedonya Sosyalist Cumhuriyeti, Bulgaristan tarafından başta olumlu karşılansa da, Tito ile Stalin'in arasının aılmasıyla Bulgaristan, politikasını deęiřtirmiřtir¹⁹⁶. 1944 ile 1949 arasındaki dönemde Bulgaristan, Makedon azınlıkları tanımış ve Makedon azınlıkların kültürlerini geliştirmeleri için her türlü haklar tanınmıştır. 1949 yılından bugüne kadar ise Bulgar makamları baskıcı bir politika izlemişler ve kendilerini Makedon olarak tanımlayanlar kovuşturmaya tabii tutulmuřlardır¹⁹⁷. Suçlananlar genelde Bulgar Ceza Kanunu'nun devlet karşıtı propaganda ile ilgili 108 ve 109. maddeleri uyarınca cezalandırılmışlardır. Yanı sıra, 1976 Sıkıyönetim Kanununun 39. maddesi söz konusu maddeleri ihlal edenlerin yargıya bile gitmeden cezalandırılmasına izin vermiştir. Ayrıca Bulgar makamları Makedon kökenli aileleri Pirin'den¹⁹⁸ ülkenin kuzeyine göç etmeye de zorlamıřlardır¹⁹⁹.

¹⁹⁴ Poulton, H., **The Balkans. Minorities and States in Conflict**, Minority Rights Publications, London, Reprinted Edition, 1994, s. 116.

¹⁹⁵ **Ibid.**, s. 112.

¹⁹⁶ Daskalovski, Zhidas, "Human Rights in the Balkans-The Forgotten Few: Macedonians of Bulgaria", **International Journal on Minority and Group Rights** 9, Hein Online, 2002, s. 147.

¹⁹⁷ Toebs, Stefan, "Ethnopolitics in Bulgaria, The Turkish, Macedonian, Pomak and Gypsy Minorities", **Helsinki Monitor** 36, **Hein Online** 5, 1994, s. 36.

¹⁹⁸ Bulgaristan Pirin Makedonya'sı olarak adlandırılan bölgeyi Balkan Savaşları'ndan sonra topraklarına katmıştır. Bölgede Makedon azınlıklar yaşamaktadır.

¹⁹⁹ Poulton, H., **Who are the Macedonians**, Hurst&Company, London, s. 149.

1984–89 yılları arasında ise zorla isim değiştirme kampanyası Bulgaristan’da yaşayan 850 bin Türk’ hedef almıştır. İsim ve din değiştirmeleri konusunda Türklerle yapılan baskı yöntemleri, diğer azınlıklara yapılan yöntemlerle benzerlik göstermektedir. Aynı şekilde Türk azınlıklar da isimlerini değiştirmeden hiçbir resmi belge ve maaşlarını alamamaktaydılar. Bulgar Devleti resmi açıklamalarında ise Türklerin gönüllü olarak isimlerini değiştirdiklerini belirterek, bunu da “Bulgar Milletinin yeniden doğuşu” olarak adlandırmaktaydı. Bulgar yetkililer, aslında Türklerin Osmanlı rejiminde zorla Müslümanlığı kabul etmiş Slav Bulgarlar olduklarını ifade etmekteydiler²⁰⁰.

Türkçe’nin konuşulmasının yasaklanmasından sonra isim değiştirme kampanyası başlamıştır. Bu dönemde dini gerekleri de yerine getirmek, yanı sıra bayram ve bunun gibi Müslüman gelenekleri de yasaklanmış, buna uymayanlar ise hapisle cezalandırılmışlardır. Müslümanların ibadet yerleri olan camiler de kapanmış ve bir bölümü de imha edilmiřtir²⁰¹.

“Yeniden Canlanma” diye adlandırılan bu süreç 1984–89 yılları arasında yaklaşık 370 bin Trkn Türkiye’ye g etmesiyle son bulmuştur. G edenlerin 155 bini ise rejim değişince tekrar Bulgaristan’a dönüp, siyasi hayatta yerlerini almıřtır²⁰².

3. 1990’lardan Günümüzde Bulgaristan’da Azınlık Hakları

Soğuk Savaşın sonu ve Jivkov rejiminin kş Bulgaristan’daki etnik farklılıklara Sofya’nın tavrında önemli değişiklikleri beraberinde getirmiştir. En önemli ve olumlu gelişmeler Jivkov rejimi altında etnik ve dini kimliğini değiştirmeye zorlanan Türk azınlıklar ile ilgilidir. Diğer yandan, bir Makedon ulusunun varlığına dair açık propaganda dolayısıyla cezalandırılmalar önemli

²⁰⁰ Poulton, *The Balkans. Minorities and States in Conflict*, op. cit., s. 130.

²⁰¹ *Ibid.*, s. 132-136.

²⁰² *Ibid.*, s. 157.

ölçüde azaldıysa da, yasak sürdüğü müddetçe durum Makedonlar için pek parlak değildir. Bulgarlar bu tür propagandayı, zaten tarihsel sınırlarından Balkan ve dünya savaşları sonunda yoksun bırakılmış Bulgaristan'ın toprak bütünlüğüne yapılmış bir saldırı olarak algılamaktadırlar. Bu obsesyon şüphesiz Bulgarlar ve vatandaşları arasındaki akrabalık bağlarını reddeden Makedon devletinin kurulmasıyla daha da şiddetini arttırmıştır²⁰³.

Bulgaristan'da bu dönemde azınlık halkları için orantılı temsil sistemi uygulanmaya başlandı. Bu sistem genel seçimlerde oy oranına göre parlamentoda temsili ifade etmekteydi. 1991'de bu uygulandı ve Hak ve Özgürlükler Hareketi oyların yüzde 10'unun alarak parlamentoda temsil hakkını kazandı. Bu oluşum sadece Türkleri değil, Çingene ve Pomakları da temsil etmekteydi. HÖH'nin hükümette koalisyona girmesi 2001'de gerçekleşti. Koalisyona katılımıyla birlikte bir Türk milletvekili, meclis as başkanı olarak göreve seçildi. Ayrıca birkaç milletvekili de bakan yardımcılığı görevine getirildi²⁰⁴.

Türk ve diğer azınlıklara verilen haklar Makedonlar için söz konusu değildi. Bulgar yetkililer, Makedonların aslında Bulgar olduğunu, Makedoncanın da bir Bulgar lehçesi olduğunu ifade etmekteydiler.

a) Avrupa Birliği Yolundaki Bulgaristan'da Azınlıklara Verilen Haklar

Bulgaristan'ın azınlık hakları ile ilgili en ileriye gittiği dönem şüphesiz AB entegrasyon sürecidir. Daha 1990 yılından beri Bulgar Devleti'nin AB'ye entegrasyon süreci ülke stratejisinde en önemli yeri almaktaydı. Bulgar Cumhurbaşkanı Petar Stojanov Avrupa Parlamentosu'nu ziyaretinde, Avrupa

²⁰³ Poulton, **Who are the Macedonians**, op. cit., s. 151.

²⁰⁴ Johnson, C. "Democratic Transition in the Balkans: Romania's Hungarian and Bulgaria's Turkish Minority(1989–1999)", **Nationalism and Ethnic Politics**, vol. 8. No. 1, 2002, s. 11.

Birliği üyeliğinin Bulgar dış politikasında öncelikli konu olduğunu ifade etmekteydi²⁰⁵. Bulgaristan'ın resmen adaylığa başvurması ise 14 Aralık 1995 tarihinde olmuştur. Avrupa Birliği uyum sürecinde Avrupa Komisyonu her yıl Bulgaristan ile ilgili raporlar hazırlayıp yayınlıyarak, azınlıklar ile ilgili yapılması gerekenleri tavsiye etmiştir.

Avrupa Konseyinin Çerçeve Sözleşmesi, Başkan Stojanov tarafından 9 Ekim 1997'de imzalanmış ve 18 şubat 1999'da Bulgar Parlamentosu tarafından onaylanmıştır; fakat Bulgar Dışışleri Bakanlığı'na göre bir şartla; “söz konusu sözleşme yedi azınlık grubuna uygulanacaktır”. Bunlar; Türkler, Romanlar, Ermeniler, Ulahlar, Karakaçanlar, Yunanlılar ve Yahudilerdir²⁰⁶. Çerçeve Sözleşmesinin uygulanmasında Makedon azınlıklar söz konusu olmamış ve Bulgaristan tarafından her koşulda reddedilmişlerdir. Özellikle Makedon azınlıkların Örgütü olan OMO-İlinden (Bağımsız Makedon Örgütü-İlinden)'in her türlü örgütlenme faaliyetleri yasaklanmış ve bu örgüt üyelerine Bulgar polisi tarafından şiddet kullanılmıştır. Bu tür uygulamalar da uluslararası insan hakları raporlarında yerini almıřtır²⁰⁷.

b) Avrupa Birliği'ne Uyum Çerçevesinde Azınlık Hakları için Çıkartılan Kanunlar

2000 yılında Bulgaristan hakkında Avrupa Komisyonu tarafından çıkartılan rapora uygun olarak yasamada birçok değişiklik yapılmış ve bu değişiklikler ile birlikte Bulgaristan, Avrupa Birliği standartlarına doğru hızla

²⁰⁵ “Commission Opinion on Bulgaria's Application of the Membership of the European Union” <<http://europa.eu.int/comm/enlargement/dwn/opinions/bulgaria/bu-op-en.pdf>>.

²⁰⁶ Lenkova, Mariana, “Macedonians of Bulgaria”, **Center for Documentation and Information on Minorities in Europe - Southeast Europe (CEDIME-SE)**, s. 18. <<http://www.greekhelsinki.gr/pdf/cedime-se-bulgaria-macedonians.doc>>.

²⁰⁷ **AI (Amnesty İnternational) Bulgarian reports**, 1996-2005, <<http://www.amnesty.org/ailib/aireport/index.html>>, **IHF (İnternational Helsinki Federation for Human Rights), Bulgarian Reports**, 1999-2005., <http://www.ihf-hr.org/cms/cms.php?sec_id=46>.

ilerlemeye başlamıştır²⁰⁸. Çıkarılan bu yasaların en önemlileri, Eğitim Yasası, Din Özgürlüğü Yasası ve Ayrımcılığın Yasaklanması yasasıdır.

Eğitim yasasında genel olarak, ilköğretim ve liselerde ana dilinde eğitimin garanti edilmesi söz konusudur. Avrupa Komisyonu'nun 2002 yılında yayınlanan raporu ise özellikle Çingene çocukların eğitimde ayrımcılığa tabi tutulmasıyla ilgilidir. Buna göre Bulgaristan özel olarak Çingene çocuklarını orantı sistemine tabi tutmadan hepsinin bedava okul öncesi eğitime girebilmeleri ile ilgili bir yasa çıkardı²⁰⁹.

AB'nin 2000 ve 2001 yıllarında çıkartılan raporlarında Din Özgürlüğü yasasının çıkartılması ve uygulanması gerektiğine dair açık beyanları bulunmaktadır. Bu yasanın çıkartılmaması durumunda insan haklarının açık ihlali yapılacağına altı çizilmektedir²¹⁰. Bulgaristan hükümeti bu öneriyi kabul ederek, Aralık 2002 yılında Din Özgürlüğü adı altında yeni bir yasa çıkartarak, din veya diğer unsurları göze almadan herkesin kanun önünde eşitliğini garantilemiştir. Bu yasadan sonra Avrupa Komisyonu'nun bu konuyla ilgili herhangi bir eleştirisi de olmamıştır.

Ayrımcılığın Yasaklanması yasası Bulgaristan'da 2003 yılında çıkartılarak Avrupa Komisyonu'nun 1998'de yayınlanan raporunda belirtilen 28 ilde yapılan araştırmalarda genel olarak Çingene azınlıkların ayrımcılığa tabi tutulduğunu ifade ederek Bulgaristan'ı açık bir dille eleştirmesinden 5 yıl sonra çıkartılabilmektedir. Bu raporda genel olarak Çingene azınlıkların devlet işlerine ve polisiyeye alınmaması ve direkt olarak bir azınlığa ayrımcılık yapıldığını ifade etmektedir²¹¹.

²⁰⁸ “2000 Commission Regular Report on Bulgaria’s Progress toward Accession”, <http://europa.eu.int/comm/enlargement/report_11_00/pdr/en/bg_en.pdf>, s. 21.

²⁰⁹ “2003 Commission Regular Report on Bulgaria’s Progress toward Accession”, <http://europa.eu.int/comm/enlargement/report_2003/pdr/rr_bg_final.pdf>, s. 25

²¹⁰ “2000 Commission Regular Report on Bulgaria’s Progress toward Accession”, <http://europa.eu.int/comm/enlargement/report_11_00/pdr/en/bg_en.pdf>, s. 21.

“2001 Commission Regular Report on Bulgaria’s Progress toward Accession”, <http://europa.eu.int/comm/enlargement/report_2001/bu/en.pdf>, s. 21.

²¹¹ “1998 Commission Regular Report on Bulgaria’s Progress toward Accession”, <http://europa.eu.int/comm/enlargement/report_1998/bu_en.pdf>., s. 11.

5. Bulgaristan'da Azınlıkların Anayasadaki Yeri

Bulgaristan'da genel olarak iki büyük azınlık grubu gözümüze çarpmaktadır. Bunlardan ilki Türkler, ikincisi ise Çingenelelerdir. Bulgaristan'ın 1991'de yürürlüğe giren anayasasının 6. Maddesinde, Bütün Bulgaristan vatandaşlarının kanunlar önünde eşit olması gerektiği, ırk, etnik, din, kendini ifade etme, uyruk, düşünce, politik ilişki, konularında hiç kimsenin ayrıcalık sahibi olamayacağı gibi hiç kimsenin de bu unsurları taşıdığından dolayı kısıtlanmayacağı ifade edilmiştir²¹².

Bulgaristan Cumhuriyeti Anayasasının 5. Maddesinde yer alan hüküm, kabul edilen ve onaylanan uluslararası antlaşmaların, ülkede yer alan kanunlar gibi göz önünde bulundurulması gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca, kabul edilen bu uluslararası kanunların iç hukuka göre önceliğinin olması gerektiği ifade edilmektedir²¹³.

Bulgaristan Anayasasında azınlık diye bir kavram söz konusu edilmemiştir. Bulgar araştırmacı Georgi Karasimeonov, anayasada azınlık kelimesinin olmamasının nedenlerinden birinin, uluslararası alanda azınlık tanımının tam olarak yapılamaması olduğunu belirtmiş, diğer bir sebebin ise bu tür bir kavramın Bulgaristan'ın milli bütünlüğü ile ters düşebileceği ihtimali olduğunu ifade etmiştir²¹⁴.

Bulgaristan anayasasında belirtilen, bütün Bulgaristan vatandaşları kanun önünde eşittir ifadesinin, gerçekte hiç de öyle olmadığı ortadadır. 27 Ocak 2004 yılında Strasbourg'ta toplanan Avrupa Konseyi, Ayrımcılık ve Hoşgörüsüzlük Komitesi raporunda, Bulgaristan'ı azınlıklara karşı ayrımcılık

²¹² **Bulgaria Constitution**, <http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/bu00000_.html>.

²¹³ **loc. cit.**

²¹⁴ Karasimeonov, Georgi, "The Constitutional Rights Of Minorities in Bulgaria", <http://www.cecl.gr/RigasNetwork/databank/REPORTS/r9/BU_9_Konstantinov.html>.

yapmakla suçlamıştır. Bulgaristan Anayasasında 11. Madde ile 6. Madde çelişkilidir. 6. Maddede, ırk, etnik, ve dini herhangi kimselere kısıtlama ya da ayrıcalık getirilmeyeceğini belirtmesine karşı 11. Maddede ise, etnik, dini ya da ırk'a hitap eden politik partilerin açılması yasaklanmıştır²¹⁵. Burada en acı olanı ise, Bulgaristan Anayasasında “Kolektif Politik Hakların” azınlıklara yasaklanmış olmasıdır. Anayasada, farklı etnik grupların ancak Bulgar Partileri aracılığıyla politik hayata katılabilmesi belirtilmiştir. Bu da ilginç bir sonucu ortaya koymaktadır ki bu anayasaya göre Bulgaristan, azınlıkların dil ve dinini koruma altına almasına karşı azınlıkların politik haklarını da göz ardı etmektedir.

B. YUNANİSTAN'DA AZINLIK HAKLARI

Yunanistan topraklarında yaşayan azınlıklardan sadece Müslüman-Türklerin azınlık statüsünde bulunmaları, diğer azınlıkların Yunanistan tarafından tanınmaması bu ülkede yaşayan etnik gruplara karşı farklı uygulamaları gündeme getirmektedir. Bu sebeple bu bölümde Slav-Makedon ve Müslüman-Türk azınlıklar ayrı ayrı olarak ele alınacak bu da günümüze kadarki dönemde Yunanistan'ın azınlıklara yaklaşımını ve uygulanan politikaları daha detaylı olarak incelenmeye çalışılacaktır.

1. II. Dünya Savaşı'na Kadarki Dönemde Yunanistan'da Azınlık Hakları

²¹⁵ **Bulgaristan Anayasası**, 6. ve 11. Madde. <http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/bu00000_.html>.

a) Müslüman Azınlıklar

Yunanistan asırlar boyunca Osmanlı Türk hakimiyetinde kalmış, Osmanlı Devleti'nin zayıflamasıyla bağımsızlık hareketlerine girişmiş ve nihayet 1829'da bağımsızlığına kavuşmuştur.

Yunanistan bağımsızlığını kazandıktan sonra gerek uluslararası gerekse ikili antlaşmalarla azınlık haklarını garantiye almıştır. Müslüman azınlıklar 1830 Londra Protokolü ile birtakım güvencelere sahip olmuşlardır. Protokolün 5. maddesine göre Yunan hükümeti, aynen Osmanlı hükümeti gibi, derhal genel bir af ilan edecek ve kendisine karşı çarpışmış olanların mal-mülklerinden yoksun bırakılmamasını ve bu kişilere hiçbir nedenle ilişilmemesini sağlayacaktır. Yunanistan'a bırakılmış olan toprak ve adalarda yaşayan Müslümanlardan yerlerinde kalmak isteyenler mülkiyetlerini koruyacaklar ve aileleriyle birlikte tam bir güvenlikten yararlanarak yaşayacaklardır. Protokol'ün son maddesi, Protokol hükümlerinin üç ülke temsilcileri tarafından Osmanlı Hükümeti'ne ve Yunanistan'a tebliğ edileceğini karara bağlamaktadır. Bu tebliğ Yunan hükümetine resmen 8 Nisan'da yapılmış, Yunanlıların Protokol'deki sınırlar konusunda büyük hoşnutsuzluk göstermesi üzerine üç ülke temsilcileri mevcut hükümlerin tartışılmayacağını bildirmiş ve Protokol 16 Nisan tarihinde Yunan meclisince seçilmiş Yunanistan valisi Kapodistrias tarafından Yunan hükümeti adına resmen kabul edilmiştir²¹⁶.

Yunanistan'ın topraklarını genişletmesi ve Tesalya'yı da içine katmasıyla, 24 Mayıs 1881 tarihinde Osmanlı İmparatorluğu ile büyük devletler arasında imzalanan İstanbul Uluslararası Sözleşmesi'nde Yunanistan'a terk edilen topraklardaki Müslümanların haklarını güvence altına almıştır. Bu sözleşmedeki azınlık maddelerinde iki grup azınlık haklarından söz etmek mümkündür. Birincisi, Müslüman terimi kullanılmadan yazılmış olan ve kamu yararı söz konusu olmaksızın ve

²¹⁶ Oran, Baskın, **Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu**, Bilgi Yayınevi, 2. Basım, 1991 Ankara, s. 58.

peşin tazminat vermeksizin kimsenin mallarına el konulamayacağı şeklinde hüküm getiren maddelerdir. İkincisi ise Müslümanlara açıkça eşit kişisel ve siyasal haklar tanıyan maddelerden oluşturmaktadır. Bunlara başka bir deyişle Negatif ve Pozitif Haklar da denilmektedir²¹⁷.

Balkan Savaşlarında Osmanlının yenilgiye uğramasıyla Yunanistan, topraklarını daha da genişletmiştir. Savaşın bitiminin ardından 14 Kasım 1913 yılında Yunanistan azınlık hakları konusunda en fazla yükümlülük getiren Atina Antlaşmasını imzalamak zorunda kalmıştır. Söz konusu antlaşmada her şeyden önce Müslümanların mülkiyet haklarını titizlikle güvence altına almak ve can, din, gelenek gibi temel noktalara atıf yapılmaktadır. Ayrıca cemaat yönetiminin özerkliği, müftü seçimi, vakıfların yönetimi ve hatta İstanbul'la ilişkilerin sürdürülmesi ve kimi vakıf mallarının satışı konusunda Osmanlı Evkaf Vekaletine de atıf yapılmıştır. 3 Numaralı Protokol ise cemaatlerin tüzel kişiliğini açıkça tanımakta, Müslüman okullarının özerk yönetimine ve buralarda Türkçe eğitim yapılmasına olanak vermektedir. Ayrıca antlaşmanın 2. Maddesine göre 3 Numaralı Protokol bütün Yunanistan toprakları için geçerli sayılmaktadır²¹⁸.

Yunanistan ise, bu belgelerin imzalanmasına kadar, Lozan'ın öngördüğü hükümleri daha ilk günlerden çiğnemiş ve Batı Trakya Türk'lerine baskı yapmaya başlamış, birçok Türk'ün Türkiye'ye göç etmesine sebep olmuş, bunların mallarına-mülklerine el koymuştur²¹⁹.

1934 Balkan Pakti'nda her iki ülkenin bulunmasından dolayı dostluk ilişkileri çerçevesinde Müslüman azınlıkların şikayetlerine yol açacak herhangi bir sorun yaşanmamıştır.

²¹⁷ **Ibid.**, s. 61.

²¹⁸ **Ibid.**, s. 64.

²¹⁹ Oran, Baskın, **Batı Trakya'daki Müslüman Türk Azınlığı, Türk-Yunan Anlaşmazlığı** (derl. Semih Vaner) İstanbul, 1990, s. 156.

b) Slav Azınlıklar

Yunan Devleti Osmanlı'dan bağımsızlığını kazandıktan sonra genel olarak Slav Makedonları sürekli olarak reddetmiş, bu halkı Slavofon Yunanlar olarak görmüşlerdir.

Balkan Savaşlarından önce 1912 yılında Ege Makedonya'sı bölgesinde Yunan kaynaklarından yararlanarak nüfus sayımı yapan Yugoslavlar, bölgede yaklaşık %40 Makedon, %30 Türk ve %20 Yunan olduğunu belirtmektedirler²²⁰. Ancak Balkan Savaşlarından sonra bölgenin nüfus yapısını değiştirecek birçok olay meydana gelmiştir. Bu olaylardan en önemlisi 27 Kasım 1919 tarihli Yunan-Bulgar nüfus mübadelesi (Neuilly) antlaşmasıdır. Bu antlaşmayla yaklaşık 85 000 Slav Yunanistan'ı terk edip Bulgaristan'a yerleşmiştir. Ancak özellikle Yugoslavya sınırında yaşayan Slavlar bu bölgede kalmayı tercih etmişlerdir.

Yunanistan sadece 1919 Neuilly Andlaşması ile değil, ayrıca 10 Ağustos 1920 tarihli Sevr Barış Antlaşması çerçevesinde "Yunan Sevr'i" diye anılan ve "Yunan asıllı olmayan milli azınlıkların korunmasını" öngören bir belgeyle de taahhüt altına girmişti²²¹.

Bulgaristan'la imzaladığı Neuilly Antlaşması'nın 56. maddesine dayanarak ertesi yıl, yani 1920'de en az 85.000 Makedon'u Bulgaristan'a gönderen Yunanistan 1925 yılında 1919-Neuilly Barış Antlaşması çerçevesinde ve Milletler Cemiyeti'nin gözetimi altında Kuzey Yunanistan'daki (Ege Makedonyası) Slav-Makedon çocukları için bir alfabe kitabı (ABECEDAR) hazırlayıp yayınlamıştır. Neuilly Antlaşması'nın 9. maddesinde yer alan "Yunanca bilmeyen çocuklar ilkokul seviyesinde kendi anadillerinde eğitim görme hakkına sahiptirler" hükmü gereğince

²²⁰ Poulton, *The Balkans Minorities and States in Conflict*, op. cit., s. 175.

²²¹ Hatipoğlu, Murat, "Yunanistan'da Etnik Gruplar ve Azınlıklar", Ankara, 1999, s. 78., <http://www.saemk.org/yayin_detay.asp?dba=009&dil=tr>.

bastırılan ve ABECEDAR diye bilinen bu alfabe kitabı kısa bir süre sonra yasaklanmış ve toplatılıp imha edilmiştir²²².

ABECEDAR "jesti"nin hemen ardından, Yunanistan 1926 Kasım ayında çıkardığı 352 sayılı bir yasayla, Ege Makedonya'sındaki bütün yer adlarını, bütün Makedon ailelerin adlarını (kişilerin adı ve soyadı) "Helenleştirmek" üzere geniş çaplı bir kampanya başlatmıştır. Resmi Gazete'nin 21 ve 23 Kasım 1926 tarih 322 ile 324 sayılı nüshalarında yer adlarına ek olarak, aile adlarının da "Helenleştirilmesi" öngörülmüş ve "os", "is" veya "pulos" son ekleriyle biten adların alınması zorunlu kılınmıştır²²³.

Bu dönemde ayrıca Makedonca konuşulması tamamen yasaklanmış, kent, kasaba, dağ isimleri değiştirilip Yunanca isimler koyulmuştur. 1936-1941 yılları arasındaki Metaksas diktatörlüğü döneminde Makedonca konuşma yasağı daha da yoğunlaştırılmıştır. Ekim 1936'da çıkartılan bir yasayla "Devlet Güvenliğine Karşı Eylemler" arasında Makedonca konuşmak, şarkı söylemek ve Makedon kimliğini vurgulamak da yer almıştır²²⁴. Ancak tam da bu dönemde Ege Makedonları arasında kimlik bilinci artmıştır. Eylül 1938'de çıkartılan 2366 sayılı kararname çerçevesinde ise her türlü eğitim imkanı ortadan kaldırılmış ve Makedon okulları tamamen yasaklanmış, yetişkin Makedonlar akşam okullarına zorla toplanıp Yunanca öğretilmeye çalışılmıştır. Bu uygulamalara uymayanlara dayak atılmış veya hintyağı içirilmiş hatta Makedonca konuştukları belirlenen 5000 civarında azınlık mensubu cezaevlerine gönderilmiş ve ya temerküz kamplarına sürülmüştür²²⁵.

²²² **Ibid.**, s. 79.

²²³ **Ibid.**, s. 79,80.

²²⁴ Poulton, **op cit.**, s. 117.

²²⁵ Hatipoğlu, **op. cit.**, s. 80.

2. II. Dünya Savaşından Sonra Yunanistan'da Azınlık Hakları ve Uygulamaları

a) Müslüman Azınlıklar

II. Dünya Savaşı'nda Bulgar, Alman ve İtalyan işgaline maruz kalan Yunanistan, Batı Trakya'da bulunan Müslüman azınlıklar ülkeye zor yıllarında ihanet etmemiş tam tersine cephelerde savaşarak binlerce kayıp vermişlerdir. İç Savaş sırasında da Batı Trakya Türkleri genellikle merkezi hükümetin yanında yer almış ve 1946-1949 arasında 27.400 Türk değişik birliklerde görev yapmış, birçoğu Mareşal Papagos ile Kral Paulos tarafından madalyayla ödüllendirilmişlerdir²²⁶.

Yunanistan'daki Müslüman-Türk azınlıkların durumu genel olarak Yunanistan ve Türkiye'nin ikili ilişkileri ile doğrudan ilgili olmuştur. Sovyet tehdidine karşı iki ülkenin NATO'ya birlikte üye olması, ikili ilişkilerin olumlu olarak seyretmesine yol açmıştır. Batı Trakya Türkleri 1963 yılına kadar genellikle rahat bir hayat sürmüşlerdir. 1951 yılında Türkiye ile Kültür Antlaşması imzalanmış, 1952'de Gümölcine'de ilk defa bir Türk Lisesi'nin "Celal Bayar Lisesi" adıyla açılması ve 3065 / 1954 sayılı çıkartılan bir yasa çerçevesinde okullara ve çeşitli kuruluşlara "Müslüman" yerine "Türk" adlı ve sıfatlı tabelaların asılmaya başlanması ve bu uygulamanın Yunanistan Devleti tarafından verilen talimatlarla devreye sokulması önemli adımlar olmuştur²²⁷. Bu dönemde azınlıklar ile ilgili en vahim gelişme şüphesiz Vatandaşlık Kanunu ile ilgilidir. 1955 tarihli 3370 sayılı Vatandaşlık Kanununun 19. Maddesi, Lozan'ın 40. Maddesine ve Yunan Anayasasının 1. ve 2. Maddesine aykırı olarak çıkartılmıştır. Bu maddeye göre Yunanistan'ı, geri dönme amacı olmadan terk ettiği Yunanlı makamlarca takdir edilen

²²⁶ *Ibid.*, s. 35.

²²⁷ *Ibid.*, s. 40.

Yunan asıllı olmayan kişiler Yunan vatandaşlığından çıkarılmışlardır. Bu aynı şekilde etnik olarak Yunan olmayıp yurt dışında doğan ve orada yetişen kişilere de uygulanmıştır. Bu yasaya göre 18 yaşın altındaki bir çocuk da, eğer ebeveynleri tabiiyetlerini kaybettiyse, vatandaşlıktan çıkarılabilecektir. Bu durumlarda karar mercii, Ulusal Konseye danıştıktan sonra, İçişleri Bakanlığıdır. Oysa, Yunan mercilerinin bir insanın ülkeyi terk etmeyi amaçladığını hangi kriterlere göre belirledikleri hiç de açık olmamıştır. Dolayısıyla alınan kararlar genelde keyfi olmuştur. Yunan hükümetine göre 1955-98 yılları arasında 60.000 kişi vatandaşlıktan çıkarılmıştır. Bunların 7.182'si bu hakkı 1981-97 arasındaki dönemde kaybetmiştir²²⁸.

1963 yılında Kıbrıs olaylarının alevlenmesi ve Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios'un adadaki anayasal düzeni Türkler aleyhine değiştirmesi ayrıca EOKA (Ethniki Organosi Kipriakon Apeleftheron) tarafından Türklerin katledilmesi gibi olaylar karşısında Türkiye'nin tepki koyması, Ankara'nın 1964'de Yunan uyrukluları (1930 Türk-Yunan İkamet Ticaret ve Seyrisefain Mukavelenamesi uyarınca Türkiye'de oturup ticari faaliyette bulunan Yunan uyruklular) sınırışı etmesi ve bunlarla evlilik ve akrabalık bağı kurmuş olan İstanbul Rumlarının da böylece Türkiye'den çıkarılmaları, Batı Trakya Türklerini de olumsuz yönde etkilemiştir²²⁹.

1980'e kadar ki dönemde genel olarak Müslüman-Türk azınlıklar her türlü şiddete maruz kalmış, köylülerin toprakları ellerinden bahanelerle alınıp cazip fiyatlarla Yunanlılara satılmıştır. Bu olayların devam etmesiyle Türk azınlıklar ilk defa eylemler yapmaya başlamıştır. İskeçe'nin İlhanlı köyünde yaklaşık 200 Türk oturma eylemleri düzenlemiş ve topraklarının ellerinden alınmasını protesto etmişlerdir. Ellerinden alınmak istenen arazileri 1983 yılının Kasım ayına kadar terk etmeyen Türklerin toprakları, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin ilanı ile birlikte gasp edilerek Yunanlılara verilmiştir.

²²⁸ Mandacı, Nazif ve Erdoğan, Birsen, **Balkanlarda Azınlık Sorunu**, <http://www.saemk.org/yayin_detay.asp?dba=004&dil=tr>., s. 15.

²²⁹ Oran, **op. cit.**, s. 281,282.

Protestolara katılan köylülerin büyük bir bölümü de hapis cezasına mahkum edilmişlerdir²³⁰.

Bu dönemden sonra uluslararası alanda ön plana çıkan insan hakları ile ilgili düzenlemelere paralel olarak Türkler haklarını uluslararası alanlarda aramaya başlamışlardır. Özellikle Türk Birliği gibi dernekler kurarak Türk azınlıkları bir çatı altında toplamayı hedeflemişlerdir. Ancak bu tip dernekler Yunan yetkilileri tarafından Türk ibaresi taşıdığı için kapatılmaya çalışılmış bu da Türklerin imza kampanyalarıyla olayları protesto etmesiyle devam etmiştir. Yunan Parlamentosu ve Uluslararası Kuruluşlara iletmek üzere azınlık sorunları ile ilgili bir hazırlanan dilekçenin imza kampanyasını düzenleyen Dr. Sadık Ahmet ve İbrahim Şerif “devletin itibarını zedeleyici, uluslararası ilişkilere zarar verici davranışlarda bulunmak, halkı endişeye sevk etmek ve bu amaçla yayın yapmak” suçlamasıyla karşılaşmış, ardından incelenen 16 000 dilekçe imzasından 5-6 tanesinin sahte olduğu iddia edilerek “yalan haber yaymak ve sahte evrak düzenlemekten” bu şahıslar iki buçuk yıl hapse mahkum edilmişlerdir²³¹. 1988’de karara bağlanması gereken fakat ertelenen temyiz süreci içinde, Ahmet ve Şerif Uluslararası Af Örgütü gibi insan hakları gruplarının baskısı nedeniyle salıverildiler. Karşılaştığı bütün caydırıcı politikalara rağmen, Sadık Ahmet bağımsız aday olarak parlamento girmeyi başardı. Bundan sonra Yunanistan, azınlıkların parlamento girişini engellemek ve bağımsız adayların seçilememesini sağlamak için ülke seçilme barajını %3’e çekmiştir. Bu ise Batı Trakya’da matematiksel olarak herhangi bir Türk adayın bağımsız olarak seçilemeyeceğini de ifade etmektedir²³².

²³⁰ Hatipoğlu, **op. cit.**, s. 45.

²³¹ Poulton, **op. cit.**, s. 186.

²³² Özkan, **op. cit.**, s. 180.

b) Slav Azınlıklar

İkinci Dünya Savaşı sırasında buradaki Makedonların çoğu Nazi işgaline karşı savaşıyan sol gruplara katılmışlardır. Yunanlıların Nazi karşıtı en önemli sol örgütü Yunan Halk Kurtuluş Ordusu'nun (EAM) Makedon kolu olarak kurulan Slav Makedon Halkının Kurtuluş Cephesi (SNOF) Nazi işgalinin sona erdirilmesinde önemli rol oynamıştır. İkinci Dünya Savaşı sırasında sol örgütlerin kontrolü altındaki bölgeler olan Vardar ve Ege Makedonya'sının bir kısmında Makedon kültürü teşvik edilmiş, Makedonca eğitim veren okullar bu bölgelerde hizmete girmiş, Makedon dilinde gazeteler basılmıştır. Bununla birlikte komünistlerin yenilgisi sonucu imzalanan 12 Şubat 1945 tarihli Varkiza Antlaşması bu tür faaliyetleri yasaklamıştır²³³.

İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden Yunan İç Savaşı sırasında Ege Makedonya'sı Slavları, Atina'ya karşı yürütülen mücadeleye önemli insan kaynakları sağlamışlardır. Bu amaçla kurulan ve SNOF'un devamı niteliğinde olan Ulusal Özgürlük Cephesi'nin (NOF) askeri gücünün önemli kısmı Ege Makedonlarından oluşmuştur. 1947-1949 yılları arasında Makedon ve Yunan komünistlerin ortak örgütü Demokratik Yunan Ordusu kontrolü altındaki Ege Makedonya'sında yeniden Makedon okulları açılmış ve Makedon kimliği teşvik edilmiştir. Atina'nın buna cevabı pek çok Makedon'u öldürmek ve sürmek olmuştur. 1947'de L-2 Kararnamesiyle Yunanistan'ı Yunan hükümetinin izni olmaksızın terk edenlerin Yunan vatandaşlığından çıkarılması uygulaması başlatılmıştır. 20 Ocak 1948'de çıkarılan M Kararnamesi ile Yunan vatandaşlığından çıkarılan kimselerin mallarına devletçe el konulmasına hükmedilmiştir. Bu yasa 1985'de tekrar düzenlenmiş ve etnik Yunanlıların mallarının iadesine izin verilmiştir. Makedon asıllılar ise bu haktan hala yoksundurlar²³⁴.

²³³ Hatipoğlu, **op. cit.**, s. 83.

²³⁴ **Ibid.**, s. 84.

Yunan hükümetleri Makedonlara karşı sert tutumlarını iç savaş bittikten sonra da sürdürmüşlerdir. 23 Ağustos 1953'te 2536 sayılı kanunla Yunanistan'ı terk eden kimselerin üç yıl içinde ülkeye geri dönmeleri halinde mallarına Yunan idaresince el konulacağı belirtilmiştir²³⁵.

Yunanistan'da II. Dünya Savaşı ve Yunan İç Savaşı'ndan sonra Slav Makedonlar Yunan devletine karşı sadakatsizlikle suçlanmışlardır. Bunun sonucunda istenmeyen kişiler olarak ilan edilen yabancıları, özellikle Yugoslavya sınırına yakın olanları, uzaklaştırma süreci başlamıştır. 1953 yılında çıkarılan 2536 Sayılı Kararname, kuzey bölgelere, "sağlıklı ulusal bilince sahip" kişilerin yerleştirilmesini öngörmekteydi. Bu dönemde Makedonların kendi isimlerinde Slavca formlar kullanmaları da yasaklanarak sadece Yunanca formlar kullanmaları dayatılmıştır. 1954 yılında Papagos hükümeti bütün Makedonları Ege Makedonya'sındaki resmi görev yerlerinden almaya karar verdi. Yugoslavya sınırındaki bölgelerde halkın kendi köylerinden ayrılmasına izin verilmedi ve 1959'da Lerin, Kostur ve Kaljari köylerinde yaşayanlardan görevlilerin önünde Makedonca konuşmadıklarını doğrulamaları istendi. Bu uygulamalardan dolayı birçok Makedon, Kanada ve Avustralya başta olmak üzere birçok ülkeye kitleler halinde göç etmişlerdir²³⁶.

1959'da 3958 Sayılı Kanunla Yunanistan'ı terk edenlerden Yunan kökenli olmayanların mallarına el konulmuştur. 1962'deki 4234 Sayılı Kanunla Yunanistan'ı terk ettiği için Yunan vatandaşlığından çıkarılmış kimselerin Yunanistan'a girmeleri yasaklanmıştır. 29 Aralık 1982'de 106841 Sayılı Kararname ile iç savaş sırasında Yunanistan'ı terk etmiş Yunan asıllı kimselerin tekrar Yunan vatandaşı olmalarına izin verilmiştir. Tabii ki bu hak Makedonlara tanınmamıştır. 10 Nisan 1985'teki 1540/85 Sayılı Yasa mülteci kavramını sadece Yunan kökenlilerle sınırlandırmış ve Makedonların Yunanistan' a dönme ya da mallarını geri alma ihtimalini tamamıyla ortadan kaldırmıştır.

²³⁵ **Ibid.**, s. 85.

²³⁶ Poulton, **op. cit.**, s. 179.

1967-1974 askeri diktatörlük döneminde Slav Makedon azınlıklarının durumu daha da kötüleşmiştir. Ülkede sürekli olarak Makedon azınlıklarının varlığı reddedilmekte ve azınlıkları tehdit edici uygulamalarda bulunmaktadır. Demokrasiye dönüşle birlikte halkı tehdit eden resmi terörün çoğu kaldırılmış ancak eğitim ve iş konusunda hiçbir gelişme sağlanamamıştır. Makedonların devlet bürokrasisinin herhangi bir kolunda dahi iş bulamamaları bazı kesimleri göç etmeye bazılarını ise zorunlu olarak Yunan olmaya itmiştir²³⁷.

Ege Makedonya'sında yani şimdiki Yunanistan sınırları içinde de 1980'lerde bazı siyasi ve sivil oluşumlar doğmuştur. 1984'de Makedon İnsan Hakları Merkezi Örgütlenme Komitesi adıyla bir kuruluş ortaya çıkmış ve azınlığın temel insan haklarının savunulması için çalışmaya başlamıştır. 1984 yılında Lerin'de kurulmak istenen Makedon Kültür Merkezi de, izin verilmemesine rağmen azınlık mensuplarının bilinç düzeyini ve arayışlarını göstermesi bakımından önemli bir adım olmuştur. Aynı yıl Selanik'te Makedon İnsan Hakları Merkez Komitesi kurulmuştur. Bütün bu örgütlerin ortak hedefi Yunanistan Devletince kendilerine uygulanan her türlü baskıya karşı durmak, anadilleri Makedoncayı eğitimde, kiliselerde ve hayatın her alanında serbestçe konuşup kullanmak ve geliştirmek için mücadele vermek şeklinde özetlenebilir²³⁸.

Yunanistan'ın, azınlıklara yaptığı ayrımcılık ve şiddetin Makedonlarca ilk dışavurumlarından biri 1989 yılında Makedonya İnsan Hakları Komitesi'nin Yunanistan'dan gelen 5 üyesinin Cenevre'deki BM İnsan Hakları Merkezi'ni, Avrupa Konseyini ve Avrupa Parlamentosunu ziyaret eden bir Makedonyalılar heyetine katılmasıydı²³⁹.

²³⁷ Hatipoğlu, **op. cit.**, s. 80.

²³⁸ Hatipoğlu, **op. cit.**, s. 86.

²³⁹ **Ibid.**, s. 179.

3. 1990'lardan Günümüze Kadar Yunanistan'da Azınlık Hakları Uygulamaları

a) Müslüman Azınlıklar

Soğuk Savaşın bitiminden günümüze kadarki süreçte Yunanistan'da Müslüman azınlıklar genel olarak bundan evvelki dönemlerde olduğu gibi birçok şiddet ve ayrımcılık olayına maruz kalmışlardır. Yunanistan'da Müslümanların tek tanınan azınlık olmasına karşın, Yunanistan bunu özellikle dini azınlık olarak ifade etmekte, hiçbir şekilde etnik azınlık olarak tanımamaktadır.

Yunanistan'da bu dönemde kısmen de olsa azınlıkları mağdur eden bazı yasaların kaldırılması, ileriki dönemde daha iyi sonuçlar alınabileceği işaretini vermektedir. Haziran 1998'de Vatandaşlık Kanununun 19. Maddesinin kaldırılması ve Ekim 1998'de ülkede demokrasinin pekişmesi açısından önemli bir adım olan Ombudsman (halkın avukatı) kurumunun hayata geçirilmesi azınlıklar açısından geleceğe dönük önemli adımlardandır. Doğal olarak, 19. madde ile ilgili insan hakları ihlalleri Ombudsman'ın çalışma programının önemli bir kısmını oluşturmuştur. Ancak 19. madde mağduru Turgut Sezgin Gümülcine Emniyet Müdürlüğü'ne en azından uluslararası sözleşmelerin vatansızların yararlandırılmasını öngördüğü bazı sosyal haklar için yapmış olduğu başvuru Ombudsman'ın müdahalesine rağmen sonuçlandırılmamıştır. Öyle ki Yunan idaresi, Yunanistan'da doğmuş büyümüş ve sınırlarının dışına hayatında bir kere bile çıkmamış olan Sezgin'in Bulgar vatandaşı olmadığını kanıtlamasını istemiş ve işlemlerini sürüncemeye sokmuştur. Yunan idaresinin bu tutumu Yunanistan'ın 1977'de imzalamış olduğu Vatansızlığın Azaltılması Sözleşmesinin 1.maddesinin açık ihlali olmakla birlikte bu konuda henüz bir gelişme kaydedilmemiştir. 1998 yılı içinde yaklaşık 100 Türk, kendilerine 2 yıl süre ile sosyal haklardan yararlanmalarını sağlayan belgelerini Yunan idaresinden almışlardır. Bununla

birlikte, 1999'da diğer mağdurlardan hiçbir söz konusu belgeleri edinememişlerdir²⁴⁰.

Bu dönemde Yunan yönetimi ve Türk azınlık arasındaki en önemli çatışma konularından birisi de dini işlerden sorumlu resmi görevlilerin yani müftülerin seçimidir. Türk cemaat önceden kendi liderini seçebiliyordu. Bu hakkın kanuni temeli Kasım 1913'te imzalanan Atina Antlaşması ve 1920 tarihli 2345 Sayılı Kanundur. Bu kanuna göre müftü, Din İşleri Bakanlığı ve Bölge Valisi tarafından onaylanan bir adaylar listesinden, Müslüman azınlık tarafından seçilmekteydi. Baş müftü de Yunanlı otoriteler tarafından onaylanan ve atanan müftülerin aday gösterdiği üç müftü arasından seçilmekteydi²⁴¹.

1984'de Gümülcine Müftüsü Hüseyin Mustafa Efendi'nin ölümü ile Yunan hükümeti bu pozisyona Müslüman azınlığa danışma gereği duymaksızın Rüştü Ethem'i atamıştır. Bunun üzerine azınlık, Ağustos 1990'da yeni ve resmi olmayan bir seçim yapmış ve Mehmet Emin Ağa'yı İskeçe, İbrahim Şerif'i de Gümülcine müftüsü olarak seçmişlerdir. Yunan hükümetinin buna yanıtı 2345 Sayılı Kanunu kaldırıp yerine 1920 Sayılı Kanunu getirmek olmuştur. Bu yeni kanun, müftülerin cemaat tarafından seçilmesini kaldırmakta ve müftü tayinini tümüyle Yunan idaresine bırakmaktadır. Bunlara ek olarak, 7. maddeye göre resmi yazışmalar Yunanca yapılacaktır. Halbuki 2345 sayılı kanunda diğer Müslüman cemaatlerle ve Türklerle yapılacak yazışmaların Türkçe olmasına izin verilmiştir. Günümüzde Batı Trakya'da her cemaatin iki müftüsü vardır: ilk ikisi Yunan Devleti tarafından atanan Gümülcine Müftüsü Cemali ve İskeçe Müftüsü Mehmet Sinikoğlu'dur. Diğer ikisi ise cemaat tarafından seçilen müftülerdir.

²⁴⁰ IHF, *Greece Report 2000*.

²⁴¹ Oran, *Yunanistan'ın Lozan İhlalleri*, op. cit., s. 33.

Yunan hükümeti cemaatin seçtiği bu iki müftüyü, “müftü” unvanını kanunsuz bir şekilde kullanmak ve otoriteye karşı çıkmak suçlarından defalarca yargılanmış ve hapse atmıştır. 1999 yılı sonlarında Ağa, toplam 139 ay hapis cezası almıştır. Cezanın bir kısmı sonradan indirime uğramakla birlikte, Ağa 6 ay hapiste kalmış ve önemli miktarda kefalet ödemek zorunda bırakılmıştır²⁴². İbrahim Şerif ise 6 ay hapis cezası almakla birlikte bu karar temyizde bozulmuştur. 14 Aralık 1999'da Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Yunanistan'ı İbrahim Şerif davasında mahkum etmiştir. Mahkeme kararına göre Şerif'e karşı yürütülen idari işlemler Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin düşünce, din ve kanaat özgürlüğüne dair 9. Maddesinin ihlalidir²⁴³.

Yunanistan Müslüman-Türk azınlıklara işbirlikçi ve bölücü olarak bakmakta ve bu kişiler sürekli denetim altında tutulmaktadırlar. Buna örnek olarak, Işık adlı Türk radyo kanalının sahibi Abdülhalim Dede radyo kurma ve radyo yayını yapma ehliyeti olmadığı gerekçesiyle çeşitli defalar yargılanmış, radyosu kapatılmıştır. Ancak Dede'nin radyosu ile aynı durumda olan diğer bir çok radyo istasyonu faaliyetlerini sürdürmektedir. Dede, yayınlarında Türkiye propagandası yapmak ve Türk azınlığı Yunan Devleti'ne karşı kışkırtmakla suçlanmış ve polis tarafından kötü muamele görmüştür. Nihayet, insan hakları örgütlerinin baskısı, etkisini göstermiş, 1999 Haziranında Yunan yargısı temyiz yolu açık olmak üzere Dede'nin cezasını iki aya indirmiştir²⁴⁴.

Diğer yandan, İskeçe'de bir okulda öğretmenlik yapmakta olan Rasim Hint, 1996'da görev yaptığı okulu azınlık yerine Türk okulu olarak nitelediği gerekçesiyle bir yıl boyunca görevden uzaklaştırılmış ve aynı sebepten dolayı 1996-1998 yılları arasında İskeçe'nin dağ köylerindeki okullardan birine sürülmüştür²⁴⁵.

²⁴² HRW (Human Rights Watch), 2000 World Report, Greece

²⁴³ HRW (Human Rights Watch), 2000 Report, Greece.

²⁴⁴ US Department of State Report 1999, Greece.

²⁴⁵ Amnesty International (AI), 1999 Annual Report on Greece.

Yunanistan'ın, yukarda belirtildiği gibi Müslüman azınlıklara ilişkin ayrımcı ve şiddet içeren politikalarında, diğer dönemlere göre azalma olsa da bu tutum devam etmektedir. 2001 yılında 42 Türk kadınının başvurusuyla oluşturulmak istenen Türk Kadınlar Birliği, Rodop Mahkemesi tarafından reddedilmiştir²⁴⁶. Ayrıca 2002 yılında da Komotini mahkemesi "Xsanti (İşkeçe) Türk Birliği"nin kurulmasına ilişkin başvuruyu ikinci defa reddetmiştir²⁴⁷. 2002 yılından itibaren uluslararası insan hakları raporlarında genelde Müslüman Arnavut ve Roman azınlıklara yapılan şiddet ve ayrımcılıklar yer almıştır²⁴⁸.

b) Slav Azınlıklar

Slav Makedonların Yunanistan'daki sorunları Batı Trakya'daki Türklerle birçok noktada benzerlik göstermektedir. Özellikle Yugoslavya'nın parçalanmasıyla ve Makedonya Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla azınlık sorunları daha da alevlenmiştir. Yunanistan Makedonya'yı bu isimle tanımayacağını açıklayarak Batı ülkelerinden de kendisine destek aramıştır. Batı ülkelerinden özellikle ABD ve Kanada'dan Makedonya tarafına destek verilmesiyle, Yunanistan acil ihtiyaç maddeleri dışında Makedonya'ya ambargo uygulamış ve Makedonya ekonomisi zor durumda kalmıştır.

Ekonomik sıkıntılara giren Makedonya Cumhuriyeti uzlaşma yolunu aramış ve ismini FYROM(Federal Yugoslav Republic Of Macedonia) olarak değiştirmiştir. Aynı zamanda Makedonya bayrağı da söz konusu değişimden payını almıştır.

Bütün bu olaylar Yunanistan'ın burada yaşayan Makedonlara daha baskıcı bir siyaset yürütmesine yol açmıştır. Özellikle Yunanistan'daki

²⁴⁶ IHF, Greece Report 2002.

²⁴⁷ IHF, Greece Report 2003.

²⁴⁸ IHF, Greece Report, 2003-2005.

Makedon İnsan Hakları Savunucuları da sürekli izlenmiş baskılara maruz kalmışlardır. Bunlardan isimleri son dönemlerde ön plana çıkan ve diğer aktivistlere göre karışıkları olaylar uluslararası toplumun ve çeşitli insan hakları örgütlerinin dikkatini çekenler arasında Hristos Sidiropulos, Tasos Bulis (Anastasios Bulev), Nikodimo Tsarknias, Petros Dimtsis, Stavros Anastasiadis, Konstantinos Gotsis, Stavros Sovislis yer almaktadır. Bu insanların maruz kaldıkları adli ve idari baskılar ile güvenlik güçlerinin verdiği fiziki zararlar bir çok kuruluş tarafından rapor edilmiş, ve uluslararası kamuoyuna duyurulmuştur. Makedonlara siyasi açıdan da hiçbir hak verilmemektedir. 6 Eylül 1995 yılında Lerin'de kurulan Gökkuşağı (Vinojito) Partisi, tabelasında Makedonca ve Yunanca yazı bulunduğundan dolayı saldırılara uğramış ve parti kurucuları mahkemeye verilmişlerdir. Öte yandan mahkemeye verilen parti kurucuları Vasilis Romas, Kostas Tasopulos, Petros Vasiliadis ve Pavlos Voskopulos hakkında, "anadillerini açıkça kullandıkları" için dava açılmış, ilk duruşma 14 Ekim 1997'de gerçekleşmiştir. Bu aşamada Vinojito/ Gökkuşağı Partisi temsilcileri tedbiren dinlenmelerini istemişlerse de, mahkeme duruşmayı 15 Eylül 1998'e ertelemiştir. Eylül 1998 duruşması için parti tarafından bütün dünyaya, bu arada çeşitli insan hakları örgütlerine mesajlar gönderilerek destekleri istenmiştir. Mahkeme günü, 15 Eylül 1998'de çeşitli uluslararası insan hakları örgütlerinden gözlemcilerin önünde Gökkuşağı Partisi beraât etmiştir²⁴⁹. Öte yandan 17 Kasım 1996'da partinin lideri Traianos Pasois beraberinde Yunanistan'ın kuzey bölgesine ait manzara resimlerinin bulunduğu takvimlerde yer isimlerinin Makedonca yazılmış olması nedeniyle pasaport kontrolünde durdurulmuş ve resimlere el konularak kendisine 192. Maddeyi ihlal ettiği gerekçesiyle dava açılmıştır. Bu dava da aynen diğer parti temsilcilerinin davası gibi 19 Kasım 1998'de düşmüştür.²⁵⁰.

Yunan Hükümeti, Makedon Gökkuşağı Partisi'ne karşı genellikle Ceza Kanununun 191 ve 192. maddelerini kullanmaktadır. Bu maddeler "vatandaşlar arasında düşmanlığı ve düzeni, toplumsal uyumu ve

²⁴⁹ AI (Amnesty International), Greece Report 1997-1998.

²⁵⁰ AI, Greece Report 1999.

Yunanistan'ın dış ilişkilerini bozacak, zedeleyecek yanlış bilgiler yaymaya ve böyle bir ortam yaratmaya" dairdir²⁵¹.

Günümüze kadar devam eden süreçte, Uluslararası Af Örgütü'nün ya da Uluslararası İnsan Hakları Helsinki Federasyonu'nun yıllık raporlarında Makedon azınlıkların uğradıkları şiddet ve ayrımcılık olayları detaylı olarak bildirilmektedir²⁵². Yunanistan Avrupa Birliği üye ülkesi olmasına rağmen Makedon azınlığı tanımamakta direnmekte ve bu azınlıklara kendilerini ifade etmeleri konusunda ciddi engeller çıkarmaktadır. Ancak bu engeller Makedon azınlıkların asimile olmasına değil, tam tersi daha fazla ulusal bilinç kazanmasına yol açmaktadır. Yunanistan azınlıkların korunması için hiçbir önlem almamakta ve yapılanlara genelde göz yummaktadır.

4. Çok Taraflı Uluslararası Antlaşmalarda Yunanistan'ın Azınlık Yükümlülükleri

Yunanistan'ı tam anlamıyla azınlıklar ile ilgili yükümlülükler getiren sözleşme "Birleşmiş Milletler Kişisel ve Siyasi Haklar Sözleşmesi"dir. Bu sözleşme 5 Mayıs 1997 tarihinde yürürlüğe konulmuş ve Yunanistan uluslararası yükümlülük altına girmiştir²⁵³.

Yunanistan'ın bağlı olduğu bir diğer belge ise 1992 tarihli "Birleşmiş Milletler Ulusal Ya da Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Hakları Bildirgesi"dir. Bildirgenin 1. Maddesine göre Yunanistan kendi sınırları içinde yaşayan ulusal, etnik, dinsel, dilsel ve kültürel azınlıkların

²⁵¹ Mandacı ve Erdoğan, *op. cit.*, s. 50.

²⁵² **IHF 1990-2005, AI 1990-2005 Greece Reports.**

²⁵³ <<http://www.ohchr.org/english/countries/ratification/4.htm>>

varlığını korumak ve kimliklerini sürdürebilmelerini sağlamakla yükümlüdür²⁵⁴.

1995 yılında Avrupa Konseyi'nin kabul ettiği ve 1998'de yürürlüğe girmiş olan bir diğer belge ise "Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesidir". Adı geçen sözleşmeyi Yunanistan 1997 yılında imzalamasına karşın, Yunan Parlamentosu'nda sözleşme hala onaylanmamıştır. Bu sözleşme onaylanmamış olmamakla birlikte doğrudan bağlayıcılığı da söz konusu olmamaktadır²⁵⁵.

5. Yunanistan Anayasası ve Azınlıklar

Bulgaristan Anayasasında olduğu gibi Yunanistan Anayasasında da azınlık terimi geçmemektedir. Bu da azınlıkların nasıl görülmezden gelindiğinin bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Yunan araştırmacı Mavrokordatos ifadesinde, azınlıkların, Yunan Ortodokslar ya da Yunan Devleti tarafından ayrımcılığa tabi tutulduklarını, ayrıca Yunan Devleti'nin azınlık haklarının verilmemesiyle azınlıklara karşı ayrımcılığı ve zulümleri teşvik ettiğini belirtmektedir. Ayrıca uluslararası azınlıklara ilişkin antlaşmaların Yunanistan hariç bütün Balkan Devletleri'nde yürürlüğe girdiğini de ifade etmektedir²⁵⁶.

Yunanistan aynen Bulgaristan gibi ülkesindeki etnik bütünlüğü bozmak istemediğini ve bu bütünlüğün hiçbir şekilde bozulamayacağını ifade etmektedir. Azınlıkları ise bu bütünlükte bir ayrılma unsuru olarak görmektedir. Yunan Anayasasının 4. Maddesinde, sadece Yunanlıların devlet

²⁵⁴ **Ulusal ya da Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Hakları Bildirgesi**, <<http://www.ohchr.org/english/law/minorities.htm>>.

²⁵⁵ Özkan, Ayşe, "Batı Trakya'da Uygulanan Azınlık Hukuku", ASAM Yayınları, **Balkan Araştırmaları Dizisi 9**, Ankara 2003, s. 175.

²⁵⁶ Milo, Paskal, "Constitutional Law and Minorities on Balkan- an comparative analize", **MM**, Priştine, 1997, s. 369.

işlerinde çalışabileceği, aksinin olması için özel kanun gerektiği ifade edilmektedir²⁵⁷. Yani kısaca Yunanistan içindeki Makedon, Türk, Arnavut ve Roman azınlığı inkâr etmektedir. Defalarca BM Ekonomi, Sosyal ve Kültür komitesi Yunanistan'ı azınlıklara karşı ayrımcılık yapmakla suçlamıştır. Özellikle Roman azınlığa sağlık, eğitim, yerleşim alanında yapılan ayrımcılık ifade edilmektedir²⁵⁸. Yunan Anayasasında “Bütün Yurttaşlar Yasa Önünde Eşittir” ifadesi yerine “Bütün Yunanlar Yasa Önünde Eşittir” ifadesi bulunmaktadır. Bu ifade de sadece azınlık haklarının değil, vatandaş haklarının da garanti edilmediğini göstermektedir.

C. MAKEDONYA'DA AZINLIK HAKLARI

1. II. Dünya Savaşından Sonra Makedonya'da Azınlık Hakları

Yugoslavya'da, II. Dünya Savaşından parçalanmasına kadar üç anayasa çıkartıldı. 1946, 1963 ve 1974 yıllarında çıkartılan bu anayasaların ilkinde, Yugoslavya vatandaşları ikiye ayrılmaktadır. Bu anayasada, Sırp, Hırvat, Sloven, Makedon ve Karadağlılar ulus olarak belirtilmekte, diğer gruplara ise azınlıklar denilmekteydi. 1963 anayasasında ise azınlık ifadesi “küçültücü” olduğu gerekçesiyle azınlıklara “milliyetler” denilmiştir. Ayrıca bu anayasa ile Müslümanlara ulus statüsünü kazanmışlardır²⁵⁹. Makedonya'daki azınlık haklarının daha iyi bir şekilde incelenmesi için öncelikle Yugoslavya'ya bağlı sosyalist bir ülke olan Makedonya'nın o dönemlerdeki 1974 Anayasasını incelemekte yarar görmekteyim. Makedonya Sosyalist

²⁵⁷ **Greece Constitution**, <http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/gr00000_.html>.

²⁵⁸ Bütün belge için bkz. <<http://www.ohchr.org/tbru/cescr/Greece.pdf>>

²⁵⁹ Mertus, Julie, “Prospects For National Minorities Ender The Dayton Accords-Lessons From History: The İnter-War Minorities Schemes and the “Yugoslav Nations”, **Hein Online**, 23 Brook. J. Int'l L. 832, 1997-1998, s. 800-801.

Cumhuriyeti'nde en son Anayasa örneği 1974 anayasasıdır. Yugoslavya'da tüm ülkelere ayrı çıkartılan anayasaların şüphesiz en önemlisi ve en tartışılanı da 1974 anayasasıdır. Bu anayasa, içerik olarak dünyada bugüne kadar çıkartılan en uzun anayasa örneğidir.

Adı geçen anayasada gözümüze çarpan en ilginç nokta burada yaşayanların üç bölüme ayrılmış olmasıdır ki buna göre Makedonlar Ulus, Arnavutlar ve Türkler milliyet, diğerleri ise etnik gruplar olarak ifade edilmiştir.

Anayasanın 1. Bölümünün 1. Maddesinde, Makedonya Sosyalist Cumhuriyetinin, Makedon Ulusuna, Arnavut ve Türk Milletlerine ait olduğu ve bunların haklarının eşit olduğu ifade edilmektedir²⁶⁰. Milletlere Eşitlik isimli 11. Bölümün 177. Maddesinde, Milletlerin Makedon Ulusu ile her konuda eşit olduğunu tekrarlamakta ve ayrıca mecliste ve belediyelerde milletlerin eşit bir şekilde temsil edilmesini belirtmektedir²⁶¹.

178. Madde ise, her milletin özgürlüğü, kendi dilini kullanma hakkı ve kültürlerini geliştirme hakkını tanımaktadır. Ayrıca milletlerin dillerine göre yazılı basını, televizyonu ve eğitimi ile Cumhuriyet ve Belediyelerin ilgileneceği ve geliştireceği ifade edilmektedir. Bu maddede milliyetlerin kendi bayraklarını kullanabilme hakkı da verilmiştir²⁶².

180. Maddede, Milletlerin yaşadıkları bölgelerde kendi ana dilleri ile Makedon dilinin eşit olduğu belirtilmektedir. Bu, belediyelerde önemli olan bütün belgelerin bu milletlerin dillerine çevrilmesi, bildiriler ve bunun gibi yazıların da milletlerin dillerine çevrilmesi gerektiğini ifade etmektedir. 181. Maddede ise milletlerin her devlet dairesinde kendi dilleri ile kendilerini ifade etme özgürlüğünün verildiği bildirilmektedir²⁶³. Bu maddelerde Arnavut ve Türk Milletlerinden, bundan sonraki maddelerde ise etnik grupların

²⁶⁰ Makedonya Sosyalist Cumhuriyeti Anayasası, Resmi Gazete, 25. Şubat 1974, Üsküp s. 112

²⁶¹ Ibid., s. 134.

²⁶² Ibid., s. 134.

²⁶³ Ibid., s. 135.

haklarından söz edilmiştir. 221 ve 222. Maddede etnik azınlıkların hakları bundan önce sayılan Milletlerin hakları ile aynen örtüşmektedir²⁶⁴.

Yani kısacası Milletler ve Etnik Gruplar arasında anayasaya göre hiçbir fark yoktur. Yukarıda belirtildiği gibi herkesin hakları garanti altına alınmıştır. Makedonya’da 1974’te imzalanan bu anayasa azınlıklar konusunda en özgürlükçü anayasadır. 1989 yılına kadar yürürlükte kalan bu anayasa, Yugoslavya’nın parçalanmasıyla tarihe karışmıştır.

1991’de Makedonya’nın bağımsızlığını ilan etmesiyle yeni bir anayasa oluşturulmuştur. Bu anayasada “Makedonya Makedonlarıdır” ibaresi yer almış, ülkede yaşayan hiçbir azınlıktan söz edilmemiştir. Burada yaşayan azınlıkların var olan hakları da ellerinden alınmıştır. Bu yeni anayasaya en çok tepki Makedonya’daki en büyük azınlık grubu olan Arnavutlardan gelmiştir. Nüfusun %29’unu oluşturan Arnavutların, haklarının giderek azalması, özellikle eğitim alanında kendi dillerinde yüksek eğitim görememeleri, Arnavutların silahlı çatışmaya başlatmalarına neden olmuştur. Önceleri Priştine Üniversitesi’nde anadilinde okuyabilen Makedonya Arnavutları, Yugoslavya’nın parçalanmasıyla oluşturulan sınırlar itibariyle bu haktan mahrum kalmışlardır. Bu olaylardan sonra Makedonya’da iç savaş başlamış ve sonunda tarafların anlaşmalarıyla, Ohri Çerçeve Anlaşması imzalanarak barış ortamı oluşturulmuştur.

2. 1990’larda Sonra Makedonya’da Azınlık Hakları

a) Ohri Çerçeve Anlaşması ve Azınlıkların Durumu

Bağımsızlık sonrası dönemde Makedonya’nın karşısına çıkan esas problemlerden biri de etnik sorunlar olmuştur. Ülkede devamlı Slav çoğunluk

²⁶⁴ **Ibid.**, s. 138.

ile Arnavut azınlık arasında gerginlik yaşanmıştır. Bu gerginlik, ülkede iç savaşa neden olmuştur. Olayların başladığı tarihteki Makedonya Hükümeti, Milliyetçi İç Makedon Devrimci Örgütü-Makedonya Bütünlüğü İçin Demokratik Parti (İMDÖ-MBİDP), ülkedeki en büyük Arnavut partisi olan Arnavutların Demokratik Partisi (ADP) ve Liberal Parti'den meydana gelmekteydi. Olayların tırmanması sonucunda, 13 Mayıs 2001 tarihinde Muhalefetteki Sosyal Demokratlar Birliği (SDB) ve Arnavutların Demokratik Refah Partisi'nin (DRP) de katılımıyla geniş tabanlı bir ulusal birlik hükümeti kurulmuştur. Buradaki amaç, varılabilecek bir uzlaşmanın tüm siyasi partiler tarafından paylaşılmasının sağlanmasıdır²⁶⁵.

Ulusal Kurtuluş Ordusu (UKO) mensubu Arnavut militanların 2001 Şubat ayı sonunda Makedonya-Kosova sınırındaki Tanuşevci köyünü işgali ile başlayan ve kısa sürede düşük yoğunluklu bir savaşa dönüşerek ülkenin kuzey ve kuzeybatı kesimlerine yayılan krizin tüm çabalara karşı durdurulamaması üzerine uluslararası toplum, Haziran ayı sonundan itibaren daha aktif bir tutum izlemeye başlamıştır. Böylece ateşkes sağlanmıştır. Bunalımın çözümüne yönelik olarak Makedonya Anayasası'nda değişiklikler yapılması hususunda, Cumhurbaşkanı Traykovski'nin başkanlığında, Parlamento'da temsil edilen en büyük dört siyasi parti arasında, AB ve ABD özel temsilcilerinin de katılımıyla yürütülen müzakereler başarıyla sonuçlanmış ve "Ohri Çerçeve Antlaşması" Cumhurbaşkanı ve dört siyasi parti lideri tarafından 13 Ağustos 2001 tarihinde imzalanmıştır. AB Özel Temsilcisi François Leotrad ve ABD Özel Temsilcisi James W. Pardew de gözlemci sıfatıyla antlaşmaya imza koymuşlardır²⁶⁶.

Ohri Çerçeve Antlaşması'nda yer alan hükümlerin esas itibarıyla, Makedonya Anayasası'nda yapılması öngörülen değişiklikleri içerdiği

²⁶⁵ Andreevska, Elena, "Mecunarodnoto Pravo i Resavanje na Malcinskite Praşanja: Uslov za Evropska Integracija", **Evro Dijalog 3** (Elena ANDREEVSKA: "Uluslararası Hukuk ve Azınlıklar Sorunu'nun Çözümü: Avrupa'ya Entegrasyon Şartı", **Avrupa ile Diyalog Dergisi 3**), (2002), s. 162.

²⁶⁶ "RAMKOVEN DOGOVOR", ("Ohri Çerçeve Antlaşması"), <<http://www.president.gov.mk/eng/prilozi/dokumenti/180/Ramkoven%20dogovor.pdf>>, (16 Nisan 2006).

görülmektedir. Anlaşma'nın ayrıca anayasal değişiklikler, yasal düzenlemeler, uygulama ve güven artırıcı önlemler başlıklı üç eki bulunmaktadır.

Anlaşma'da özetle, Makedonya'nın egemenliğinin, toprak bütünlüğünün, üniter ve çok etnikli yapısının korunması gerektiği vurgulanmakta; yerel yönetimlerin güçlendirilmesine ilişkin olarak Anayasa'da değişiklik yapılması gerektiği ifade edilmekte; yerel polis şeflerinin İçişleri Bakanlığı tarafından belirlenecek üç aday arasından Belediye Meclislerince seçileceği belirtilmekte ve polis teşkilatının Makedonya halkının oluşumunu yansıtmayı öngörülmekte; kamu kurum ve kuruluşlarında tüm toplulukların nüfuslarıyla orantılı şekilde istihdam edilmesine ilişkin hususlar yer almakta; Makedonya çapında ve uluslararası ilişkilerde geçerli olan resmi dilin Makedonca olduğu, bununla birlikte ülke nüfusunun en az % 20'si tarafından konuşulan dilin (Arnavutça) de bazı koşullara bağlı olarak resmi dil olarak tanımlanacağı, ayrıca yerel yönetim bölgelerinde nüfusun en az % 20'si tarafından konuşulan dilin yerel makamlarla yazışmalarda resmi dil olarak kullanılacağı ve yerel makamların, Makedonya'nın milli simgelerinin yanı sıra yerel bazda nüfusun çoğunluğunu oluşturan toplulukların simgelerini de kullanabilecekleri belirtilmektedir²⁶⁷.

Makedonya Parlamentosu'nda 6 Eylül 2001'de yapılan ilk oylama sonucunda, Ohri Çerçeve Anlaşması'nda öngörülen anayasa değişikliklerine ilişkin sürecin başlatılması kabul edilmiştir. 15 anayasa değişikliği, uzun ve gergin geçen bir Parlamento sürecinden sonra 16 Kasım 2001 tarihinde oy çokluğuyla kabul edilmiştir. Anayasal değişikliklerin kabulünün yol açtığı en önemli sonuç ülkede aylarca hüküm süren istikrarsızlığın giderilerek hayatın normale dönmesidir²⁶⁸.

²⁶⁷ Andreevska, **op. cit.**, s. 162.

²⁶⁸ Andreevska, **op. cit.**, s. 163.

b) Ohri Çerçeve Anlaşması İmzalandıktan Sonra Azınlık Haklarının Değerlendirilmesi

Ohri Çerçeve Anlaşması'nın imzalanmasından sonra azınlıklara birtakım haklar verilmesine karşın azınlıkların kamu alanındaki görev dağılımı bakımından ayrımcılığa uğramaları genel olarak devam etmiştir. Anayasanın, her azınlığın nüfus oranına göre devlet dairelerinde temsil oranının olması gerektiğini belirtmesine karşın, bu konuda pek ilerleme kaydedilememiştir. Özellikle, sosyal, ekonomik ve çalışma hakları bakımından hiçbir ilerleme kaydedilmemiş, işsizlik % 30'lara varan oranlara çıkmıştır. İşsizlerin en büyük kısmını ise şüphesiz Makedonya'daki azınlıklar oluşturmaktadır²⁶⁹.

Özellikle kamu görevlerinde azınlıkların temsil edilmemesi ve ayrımcılığa uğraması OÇA'dan önce olduğu gibi aynen devam etmiş hatta bu durum küçük azınlık gruplar için daha da kötüleşmiştir. Genel nüfus içinde %29'luk bir orana sahip olan Arnavutların, OÇA'dan sonra da kamu kuruluşlarında yeterli sayıda temsil edilmemeleri, bu konuda daha çok yol kat edilmesi gerektiğinin göstergesidir. Türkler ve Çingene azınlıklar için ise durum daha vahimdir. Türklerin %5 temsil hakkı olmasına karşın, kamu görevlerinde sadece %1,72 Türk bulunmaktadır. Günümüzde, bu rakamda 1997 yılına oranla %0,24 azalma görülmektedir. Çingenelerde de aynı şey söz konusudur.

²⁶⁹ Najceska, Mirjana, "Mamentalna Sostojba bo oblasta na cobekovite prava, policijata i pravata vo kontekstot na meguetnickite odnosi bo PM", (Makedonya'da azınlık ve insan haklarının günümüzdeki durumu), **Balkan Human Rights Network 2004**, Minority Rights, ADİ (Action For Democratic Initiatives), Gostivar, 2004, s. 143.

Çerçeve Anlaşmasından Sonra Devlet Dairelerinde Çalışma Oranları			
	<u>Milliyet</u>	<u>Sayı</u>	<u>Yüzde (%)</u>
1	Makedonlar	88757	84.91
2	Arnavutlar	10656	10.19
3	Türkler	1796	1.72
4	Çingeneler	202	0.19
5	Ulahlar	201	0.19
6	Sırp lar	1763	1.69
7	Boşnaklar	0	0.00
	Bilinmeyen	1157	1.11
	TOPLAM	104532	

Kamu Görevlerinde Olan Azınlıkların Çerçeve Anlaşmasından Önce ve Sonraki Durumu			
<u>Milliyet</u>	<u>1997</u>	<u>2005</u>	<u>Artış-Azalış (%)</u>
Makedonlar	84,93	84,91	-0,02
Arnavutlar	8,27	10.19	1,94
Türkler	1,96	1,72	-0,24
Çingeneler	0,50	0,19	-0,31
Ulahlar	0,72	0,19	-0,53
Sırp lar	2,10	1,69	-0,41
Boşnaklar	0,00	0,00	0,00
Bilinmeyen	1,52	1,11	-0,41

*Kaynak: Agencija za Drzavni Sluzbenici (Kamu Görevlileri Ajansı) 2004.
<www.ads.gov.mk>

Makedonya İçişleri Bakanlığı'nda ve Yargı organlarında azınlıkların temsili bakımından durum daha da kötüdür. İçişleri Bakanlığı'nda sadece %0,56 Türk ve %0,73 Çingene bulunmaktadır. Yargıda görev yapan 656 yargıçtan ise günümüze kadar Türk ve Çingene asıllı yargıç bulunmamaktadır.

İçişleri Bakanlığında Azınlıkların Temsil Oranları							
Yıl	Çalışan Sayısı	Makedon	Arnavut	Türk	Sırp	Çingene	Diğer
2001	9789	%91,8	%3,76	%0,35	%1,97	%0,43	%1,46
2002	9558	92,1	3,63	0,36	1,94	0,4	1,51
2003	10751	87,9	7,5	0,5	1,86	0,73	1,47
2004	11701	83,89	11,4	0,56	1,89	0,73	1,5

*Kaynak: Makedonya İçişleri Bakanlığı (Ministerstvo za Vnatreşni Raboti Na Makedonija)
<www.mvr.gov.mk>

Makedonya Cumhuriyetinde Devlet Bakanlıklarında Türk Azınlıkların Katılım Oranları

	<u>BAKANLIKLAR</u>	<u>TOPLAM</u>	<u>TÜRK SAYISI</u>	<u>OLMASI GEREKEN</u>
1.	Çevre Bakanlığı	99	0	4,25
2.	Ulaştırma Bakanlığı	500	0	21,50

3.	Sağlık Bakanlığı	148	0	6,36
4.	Yerel Yönetimler Bakanlığı	16	0	0,68
5.	Maliye Bakanlığı	688	1	29,58
6.	Sosyal ve Emeklilik Bakanlığı	383	1	16,48
7.	Savunma Bakanlığı	9868	39	424,3
8.	İçişleri Bakanlığı	11434	50	491,6
9.	Dışişleri Bakanlığı	343	2	14,74
10.	Tarım, Orman ve Su İşleri Bakanlığı	381	3	16,3
11.	Ekonomi Bakanlığı	454	4	19,5
12.	Eğitim ve Bilim Bakanlığı	29368	561	1263
13.	Adalet Bakanlığı	784	20	33,7
14.	Kültür Bakanlığı	36	2	1,54

* Kaynak: Makedonya Türk Demokratik Partisi, Makedonya Devlet Organlarında Türklerin Katılım Oranı İle İlgili Rapor, Üsküp 2003.

Tablolarda da görüldüğü gibi Makedonya'da azınlıklara verilen haklar konusunda gelişme sadece Arnavut azınlıklar için geçerli olmuş, diğer azınlıkların ayrımcılığa uğramaları da artarak devam etmiştir. Makedonya azınlık hakları, imzalanan anlaşmalar ve verilen imtiyazlar bakımından çok önde görölse bile, uygulananlar bakımından hayli geride gözükmemektedir.

Ç. ARNAVUTLUK'TA AZINLIK HAKLARI

Arnavutluk'a genel olarak bakıldığında diğer Balkan ülkelerine göre çok daha homojen bir nüfusa sahip olduğu söylenebilir. Arnavutluk İstatistik Bürosu'na göre ülkede sadece 42 892 kişilik bir azınlık grubu söz konusudur. Bu grupların içinde en büyük azınlık grubunu Yunan azınlıklar oluşturmaktadır. Makedon ve Karadağlılar ise 4000 nüfusa sahip küçük bir azınlık grubunu oluşturmaktadır²⁷⁰. Ancak azınlık grupları bu sayıları tanımamakta ve kendileri tarafından çok değişik rakamlar da zikredilmektedir.

1. II. Dünya Savaşından Sonra Arnavutlukta Azınlık Hakları

Komünist dönemde tüm etnik ve dini gruplara yönelik idare baskısı bir yana bırakılacak olursa, Arnavutluk'taki Yunan azınlık, Enver Hoca dönemi boyunca neredeyse imtiyazlı bir topluluk olarak kalmıştır. Bu durum Arnavutluk'taki Yunan azınlık mensuplarının önemli bir kısmının Alman işgali ve Yunan iç savaşı sırasında faaliyet gösteren sosyalist hareketin içinde yer almış olmasından kaynaklanmıştır. 1944 ve 1949 arasında Arnavut komünistler Yunanlı solculara yardım etmişler ve Yunan Demokratik Ordu kuvvetlerine Arnavutluk topraklarını açmışlardır. Yenilgiden sonra bu kuvvetler Arnavutluğa çekilmiş ve dağılmıştır. Ancak bu dostane durum çok fazla sürmeyecek ve 1960'lı yıllarda Yunan azınlıklar üzerinde baskılar başlayacaktır. Bu dönemde pek çok Yunan azınlık mensubu tutuklanmış ve Arnavutluğun kuzeyindeki madenlerde çalıştırılmak üzere alıkonulmuştur²⁷¹.

²⁷⁰ **IHF Report 2004.**

²⁷¹ Vickers, Miranda ve Pettifer, James, **Albania, From Anarchy to a Balkan Identity**, London: Hurst&Company, 1997, s. 187-190.

Soğuk Savaş yıllarında hiç bir komünist rejimin kontrolü Enver Hoca'ninkine kadar sıkı olmamıştır. 1976 Anayasasında insan haklarına yer verilmesine karşın, ifade, din, toplantı ve dernek kurma gibi bir çok özgürlük devlet tarafından baskı altına alınmıştır. Bunlara ek olarak, insan hakları örgütlerinin bildirdiğine göre bir çok keyfi tutuklamalar, hatta idamlar olmuştur²⁷². Hoca yönetiminin eğitim konusundaki atılımları da etnik Yunan azınlığı önemli ölçüde etkilemiştir. Yunanlılar için ilkokullar bulunmakla birlikte, bu okullarda Yunan edebiyatı, tarihi ve kültürü tamamen dışlanmıştır. Komünist idarenin bir yerin azınlık yerleşimi sayılması için öngördüğü kriterler de oldukça adaletsiz olduğundan, sadece bir kaç Arnavut yaşadığı için Yunanlıların nüfusun çoğunluğunu oluşturduğu köyler azınlık köyü sayılmamış, ve tabii ki buradaki azınlığın okul talepleri de geri çevrilmiştir²⁷³.

2. 1990'larda İtibaren Arnavutluk'ta Azınlık Hakları

Arnavutluk'ta Yunan azınlıklar ile ilgili sorunlar, Arnavutluk ve Yunanistan Devleti arasındaki sorunlara paralel olarak gelişmiştir. Nisan 1994'te iki Arnavut askerinin öldürülmesini üstlenen Kuzey Epir'in Arnavutluk'tan ayrılması için savaştığını iddia eden Yunan terörist örgütü MAVİ, iki ülke arasındaki sorunları başlatmıştır²⁷⁴. Buna karşılık olarak Arnavutluk hükümeti Yunanistan'ı suçlamış ve Yunan azınlıklara sıkı ve adil olmayan kovuşturma sürecini başlatmıştır. Yunanistan ise sınırı kapatmaya varacak tehditler kullanarak, AB'nin Arnavutluk'a göndereceği acil yardım paketinin gitmesini engellemiştir. Arnavutluk da 5 kişiden oluşan Arnavutluk'taki Yunan azınlık partisi Omonia'nın liderlerini tutuklayarak cevap vermiştir. Yunanistan ise buna karşılık 70 000 Arnavut göçmeni sınır dışı etmiştir. Arnavutluk ise bu göçmenleri özellikle Yunan azınlıkların terk ettiği topraklara yerleştirmekle iki ülke arasındaki şiddeti daha da tırmandırmıştır.

²⁷² Tarifa,Fatos., "The Human Dimension of De-Communisation in Post Communist Societies-The Case of Albania", **Hein Online-5 Helsinki Monitor** 61, 1994., s. 3.

²⁷³ Mandacı ve Erdoğan, **op. cit.**, s. 65.

²⁷⁴ **Ibid.**, s. 70.

İki ülke arasındaki sorunlar ABD'nin de zorlamasıyla çözülmüş ve Arnavutluk 5 Yunanlı lideri bırakmayı kabul etmiş, MAVI sorunu da çözüme kavuşturulmuştur. 1996 Mart ayında iki ülke arasında Dostluk ve İşbirliği Antlaşması imzalanmış, bu antlaşmada Arnavutluk Yunan azınlık konusunda bazı garantiler vermeye razı olmuştur²⁷⁵. Bu antlaşmadan sonra Arnavutluk hükümeti Yunan, Makedon ve Karadağlı azınlıkların eğitimi ve öğretmenlerin yetiştirilmesi için bazı projeler hazırlayarak iyi niyetini göstermiştir. Ancak ülkede bulunan 4 azınlık okullunda öğretmen sıkıntısının hala had safhada olduğu ve okulların eğitim faaliyetlerini sürdüremeyecek halde bulunduğu da bir gerçektir²⁷⁶. Ancak yine de bu antlaşmadan sonra azınlık hakları bakımından iyileşmeler olmuş ve önceki döneme göre epey yol kat edilmiş gözükmektedir.

3. Uluslararası Çok Taraflı Antlaşmalar Çerçevesinde Arnavutluk'ta Azınlıkların Korunması

Enver Hoca rejiminde dünyada en izole devletlerden bir tanesi olan Arnavutluk, Hoca rejiminin yıkılmasıyla dış dünyayla bir entegrasyon sürecine girerek, birçok uluslararası antlaşmalara imzasını koymuştur. Ancak bu imzalama süreci Arnavutluk parlamentosunda onaylama ile sonuçlanmayarak, başka bir ifade ile rafa kaldırılmıştır. Bunun bir örneği olan Avrupa Sosyal Şartı imzalanmış ancak parlamentoda hala onaylanmamıştır. Bunun dışında Arnavutluk, Avrupa Bölgesel Dilleri Azınlık Şartını da hala imzalamamıştır. Azınlık haklarının korunması ile ilgili imzalanan en önemli antlaşma şüphesiz Ulusal Azınlıkların Korunması Hakkında Çerçeve Sözleşmedir. İmzalanan antlaşma 29 Eylül 1999 yılında Arnavutluk Parlamentosunda onaylanarak yürürlüğe girmiştir.

²⁷⁵ **Ibid.**, s. 69.

²⁷⁶ **Ibid.**, s. 68.

Aslında azınlıkların korunması ile ilgili uluslararası antlaşmalardan öte Arnavutluk Anayasası da azınlıklara koruma sağlamaktadır. Adı geçen anayasa azınlıklara birçok hak tanımakta ve özellikle diğer Balkan ülkelerine göre azınlık hakları bakımında daha önde gözükmektedir.

4. Arnavutlukta Azınlıkların Anayasa ile Korunması

Arnavutluk Anayasasında azınlıkların haklarından birkaç yerde bahsedilmektedir. Anayasasının 2. Bölümünün 18. Maddesinin 2. paragrafında, din, dil, ırk, soy, inanç, milliyet, politik ve dini inançlar, ekonomik durum, eğitim durumu, vs. gibi konularda hiç kimse ayrımcılığa tabi tutulamaz, ifadesi yer almaktadır. Ancak bundan sonraki paragrafta ise 2. paragrafta belirtilenlerin, hukuki bir dayanak olmadan ayrımcılığa tabi tutulamayacağını ifade etmektedir. 3. paragraf aslında bir önceki paragrafın ifadesini kısıtladığını göstermektedir. Anayasanın 3. maddesi ise dini birlikteliği ve azınlıklarla birlikte yaşama ilkesini kabul etmektedir. 20. Maddede ise, azınlığa mensup kişilerin yasa önünde ve özgürlükler bakımından eşit olduğu, ayrıca kendilerini ifade etme özgürlüğünün olduğu, azınlıkların etnik, kültürel, dil ve dini özgürlüklerinin hiçbir şekilde yasaklanıp zorlanamayacağı ifade edilmektedir. Ayrıca azınlıkların bu özelliklerini korumak ve geliştirmek, kendi dillerinde eğitimlerini sürdürmek ve kendi haklarını geliştirecek, koruyacak dernekler kurmak hakkına sahip oldukları ifade edilmektedir²⁷⁷.

Arnavutluk'ta azınlıkların korunmasına ilişkin en önemli belgelerden biri de, 21 Mart 1996 yılında, Yunanistan'la imzalanan “İyi Komşuluk, İşbirliği ve Güvenlik Antlaşması”dır. Bu antlaşmaya ve anayasada azınlıklara verilen haklara bakacak olursak, özellikle Arnavutluk'ta yaşayan etnik Yunan

²⁷⁷ **Constitution Of Republic Of Albania**, < <http://www.concourt.am/wwconst/const/albania/albanie.htm#P2C2>>.

azınlıklarının, diğer Balkan ülkelerine kıyasla gözle görülür ölçüde daha fazla hakları mevcuttur.

Avrupa Birliği komisyon üyelerinden Kris Patent'in, Arnavutluk'ta Yunan azınlıklarının sosyal, ekonomik, ve politik olarak tüm haklarının mevcut olduğunu belirten bir açıklaması olmuştur²⁷⁸. Arnavutluk Anayasası'nı Bulgaristan Anayasasıyla karşılaştıracak olursak, azınlık hakları bağlamında aralarındaki en belirgin farklardan biri, Arnavutluk Anayasasının 46. Maddesinde, "Herkes kolektif olarak, barış amacı güden siyasi kuruluşlar kurabilir" ifadesi, etnik, dini ve dilsel azınlıkların bile kendi partilerini kurabileceklerini belirtmiş olmasına karşılık, Bulgaristan Anayasasında bu işlemin sadece Bulgar partileri içinde azınlıkların politik hayata atılması söz konusudur²⁷⁹.

²⁷⁸ Puto, Arben, **International Public Law**, Albin, Tirana, 2002, s. 243.

²⁷⁹ **Constitution Of Republic Of Albania**, <<http://www.concourt.am/wwconst/constit/albania/albanie.htm#P2C2>>.

SONUÇ

Balkanlar'ın tarihten bu yana bir geçiş bölgesi olması, bölgeye yerleşen halk ile varolan halklar arasında birbirlerini eritme politikalarının hep var olması, bölgenin, tarih boyunca istikrarsız bir yer olmasına neden olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğunun Balkanlar'ı fethetmesiyle, bölgeye büyük miktarda Müslüman nüfus yerleştirilmiş, bu ise bölgeyi daha da karmaşık hale getirmiştir. Osmanlı bölgeyi fethettikten sonra oluşturulan "Millet Sistemi", bölgede yaşayan gayrimüslimlerin din, dil ve geleneklerini korumaları açısından çok büyük önem taşıyordu. Bu sistemin kurulmasıyla, Balkanlar'da yaşayan Ortodoks halk kendi kimliklerini koruyabilmiş ve her açıdan geliştirmişlerdir. Ancak Ortodoksların Rum Patrikhanesi'ne bağlanması, Patrikhane'nin de Balkan Ortodokslarını dilsel olarak eritme politikalarından dolayı, Rum Patrikhanesine duyulan öfke Balkan uluslarının bağımsız kiliselerini kurana kadar artarak devam etmiştir. Bu hareketler başlangıçta sadece özerk kilise kurulmasını amaç edinmişse de, daha sonraları bağımsızlık hareketlerine dönüşecek ve nihayet Balkanlar, Balkan Savaşları'ndan sonra Osmanlı egemenliği altından çıkacaklardır.

Avrupa'da yayılan ulusçuluk akımları şüphesiz Balkan uluslarını da son derece etkilemiştir. Osmanlı'nın da bölgede zayıflaması ile birlikte, buna ek olarak ise Büyük Devletlerin Balkan uluslarına aşıladıkları fikir akımları ile birlikte, çözölme süreci giderek hızlanmıştır.

Avrupa'da esen ulusçuluk rüzgarlarına kapılan çoğu Balkan devleti, I. Dünya Savaşı arifesinde kendi ulusal bütünlüğünü kurmaya çalışmıştır. Ancak kurulan bu yeni devletler azınlık nüvesini içlerinde taşıyorlardı. I. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan MC, özellikle Balkanlar'ın bir tür ulusal mozaik olmasından dolayı, bu bölgelerin çoğunda plebisit uygulanamamış ve

güçsüz uluslara self determinasyon yerine, teselli ödülü olarak azınlık statüsü verilmiştir.

MC azınlık sisteminin özellikle Doğu Avrupa ve Balkanlar'da kurulan yeni devletlere dayatılması, bu sisteme olan güvenin yitirilmesine neden olmuş ve MC azınlık sistemi işlevsiz hale gelmiştir. Özellikle II. Dünya Savaşı öncesindeki kargaşa ortamında, azınlıklar kendi ülkelerinde beşinci kol muamelesi görmüş olup, birçoğu ya öldürülmüş ya da zorunlu göçe tabi tutulmuştur.

II. Dünya Savaşından sonra oluşturulan BM azınlık sisteminin MC'den birinci farkı; azınlık sorununun yerel ya da bölgesel değil de, evrensel olduğunu kabul etmesi, ikincisi ise yüklenemeyeceği kadar görev almamasıdır.

İncelenen Balkan ülkeleri azınlık hakları konusunda uluslararası normlara uyum aşamasında azınlıklara verilen haklar çerçevesinde ilerleme kaydettiyse de, uluslararası insan hakları kuruluşlarının bu ülkeler hakkında yayınladıkları raporlarda azınlıkların birçok yönden ayrımcılığa maruz kaldıklarını göstermektedir. Özellikle Yunanistan azınlık hakları konusundaki uluslararası yükümlülüklerinin pek azını yerine getirmekte, burada yaşayan azınlıklar temel haklarından bile mahrum bırakılmaktadır.

Balkanlar'ın istikrarlı bir bölge olması için yapılması gereken en önemli şey, azınlıkların "öteki" ya da "beşinci kol" gibi algılanmayıp, ülkenin vatandaşı olarak görülmesi ve her insan gibi temel haklara sahip olması gerektiği bilincinin, bu bölgede yaşayan çoğunluk nüfusa kazandırılmasıdır. Bunu yapmak için ise ülke yönetimlerine büyük görev düşmektedir. Ulus devletin günümüzde işlevini yitirmesi söz konusu iken, azınlıkların hala birer "ayırıştırıcı unsur" olarak görülmesi, bu sorunun Balkanlar'ın istikrarını gelecekte de baltalayacağının bir göstergesidir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

Alpkaya, Gökçen, **AGİK Sürecinden AGİT'e İnsan Hakları**, Kavram Yayınları, İstanbul, 1996.

Aram, Andonyan, **Balkan Savaşı**, çev. Zaven Biberyan, Aras Yayıncılık, 2 Baskı, İstanbul, 2002.

Arsava, Ayşe Füsun, **Azınlık Kavramı ve Azınlık Haklarının Uluslararası Belgeler ve Özellikle Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 27. Maddesi Işığında İncelenmesi**, AÜ, SBF Yayınları, Ankara, 1993.

Armaoğlu, Fahir, **XIX. y.y. Siyasi Tarihi 1789-1914**, TTK basımevi 3. baskı, Ankara, 2004.

Berkes, Niyazi, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yayınları, 7. Baskı, İstanbul, 2005.

Bozkurt, Gülnihal, **Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu**, Ankara, 1989.

Castellan, Georges, **Balkanların Tarihi**, Milliyet Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1995.

Clogg, Richard, **Modern Yunanistan Tarihi**, çev. D.Şendil, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1997.

Çavuşoğlu, Naz, **Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları**, Su Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2001.

Dayıoğlu, Ali, **Toplama Kampından Meclis'e, Bulgaristan'da Türk ve Müslüman Azınlığı**, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2005.

Dede, Abdurrahim, **Balkanlarda Türk İstiklal Hareketleri**, Türk Dünyası Yayınları , İstanbul, 1978.

Eryılmaz, Bilal, **Osmanlı Devletinde Millet Sistemi**, Risale Yayınları, İstanbul, 1992.

Felicien, Challeye, **Dinler Tarihi**, çev. Semih Tiryakioğlu, Varlık Yayınevi, İstanbul.

Glenny, Misha, **Balkanlar 1804-1999**, Sabah Kitapları, çev: Mehmet Harmancı, 1. Baskı, İstanbul, 2001.

Hatipoğlu, Murat, **Yunanistan'da Etnik Gruplar ve Azınlıklar**, Ankara, 1999, <http://www.saemk.org/yayin_detay.asp?dba=009&dil=tr>. (27.10.2005).

Hupchick, P. Dennis, **The Balkans; From Constantinople To Communism**, Palgrave yayınevi, ABD, 2002, (Türkiye Dağıtım: Bıçaklar Kitapevi, Ankara).

İnanç, Zeki, **Uluslararası Belgelerde Azınlık Hakları**, Ütopya Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2004.

İnalçık, Halil, **Tanzimat ve Bulgar Meselesi**, Eren Yayınları,1. Baskı, İstanbul, 1992.

Jelavich, Charles-Barbara, **The Establishment of the Balkan National States 1804-1920**, University of Washington Press, 1986.

Karal, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi**, V, VI, VII, VIII. Cilt, TTK Yayınları, Ankara.

Karpat, Kemal, **Balkanlarda Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk**, İmge Yayınları, 1. Baskı, 2004, İstanbul.

Kurubaş, Erol, **Asimilasyondan Tanınmaya**, Asil Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2004.

Malcolm, Noel, **Bosna**, çev. Aşkın Karadağlı, Om Yayınları, İstanbul, 1999.

Miranda, Vickers, James Pettifer, **Albania, From Anarchy to a Balkan Identity**, London: Hurst&Company, 1997.

Oran, Baskın, **Türk - Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu**, Bilgi Yayınevi, 2. Baskı, Ankara, 1991.

Oran, Baskın, **Batı Trakya 'daki Müslüman Türk Azınlığı, Türk-Yunan Anlaşmazlığı**, (der. Semih Vaner) İstanbul, 1990.

Oran, Baskın, **Küreselleşme ve Azınlıklar**, İmaj Yayınları, 4. Basım, Ankara, Aralık, 2001.

Ortaylı, İlber, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İletişim Yayınları, 21. Baskı, İstanbul, 2005.

Ortaylı, İlber, **Tanzimat'tan Cumhuriyete Yerel Yönetim Geleneği**, Hil Yayınları, 2. Baskı, 1985.

Ostrogorsky, Georg, **Bizans Devleti Tarihi**, çev: Fikret Işıltan, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

Ömer Esenyel, **Balkan Harbinden Günümüze Bakış**, Harp Akademi Basım evi, İstanbul 1995.

Öznel, Erdoğan, **Makedonya Yunan Değildir**, Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 1993.

Poulton, Hugh, **Who are the Macedonians**, Hurst&Company, London, 1995.

Poulton, Hugh, **The Balkans; Minorities and States in Conflict**, Minority Rights Publications, Reprinted Edition, London 1994.

Preece, J.J., **Ulusal Azınlıklar ve Avrupa Ulus Devlet Sistemi**, çev: Ayşegül DEMİR, Don Kişot Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2001.

Puto, Arben, **International Public Law**, Albino, Tirana, 2002.

Richard C. Hall, **Balkan Savaşları**, çev. M. Tanju Akad, Homer Yayınevi, 1 Baskı, İstanbul, 2003.

Runciman, Steven, **Konstantinopolis Düştü**, çev. D. Türkömer, Doğan Yayınları, İstanbul, 1999.

Sander, Oral, **Siyasi Tarih I**, İmge Kitapevi, 13. Baskı, 2005.

Selatlı, Tahir Galip, **Üss-i İnkılap-Kırım Muharebesinden II. Abdülhamid'in Cûlusuna Kadar**-Ahmet Mithat Efendi, Selis Kitapları, 1. Baskı, İstanbul, 2004.

Sumner, B.H., **Büyük Petro ve Osmanlı İmparatorluğu**, çev. E.B. Özbilen, İstanbul, 1993.

Tanör, Bülent, **Osmanlı -Türk Anayasal Gelişmeleri**, Yapı Kredi Yayınları, 13. Baskı, İstanbul, 2005.

Ürer, Levent, **Azınlıklar ve Lozan Tartışmaları**, Derin Yayınları, İstanbul, 2003.

Zürcher, Erik Jan, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, 7. Basım, İstanbul, 2000.

MAKALELER

Alpkaya, Gökçen, "Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiseri", **AÜ,Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C. 55, No: 2, Nisan-Haziran, 2000.

Alpkaya, Gökçen, "Uluslararası İnsan Hakları Hukuku Bağlamında Azınlıklara İlişkin Bazı Gelişmeler", **İnsan Hakları Yıllığı**, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1993.

Alpkaya, Gökçen, "Osmanlı Hukuk Reformu ve Kişi Özgürlükleri (1839-1908)", **İnsan Hakları Yıllığı**, Cilt 12, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1990.

Andreevska, Elena, "Mecunarodnoto Pravo i Resavanje na Malcinskite Praşanja: Uslov za Evropska Integracija", **Evro Dijalog 3** (Elena ANDREEVSKA: "Uluslararası Hukuk ve Azınlıklar Sorunu'nun Çözümü: Avrupa'ya Entegrasyon Şartı" , **Avrupa ile Diyalog Dergisi 3**), 2002.

Aral, Berdal, "The Idea of Human Rights as Perceived in the Ottoman Empire", **Human Rights Quarterly**; 26,2, Academic Research Library, Mayıs, 2004.

Daskalovski, Zhidas, "Human Rights in the Balkans-The Forgotten Few: Macedonians of Bulgaria", **International Journal on Minority and Group Rights** 9, Hein Online, 2002.

İnalçık, Halil, "Türkler ve Balkanlar", **Balkanlar**, OBİV Yayınları, İstanbul, 1993.

Johnson, C., "Democratic Transition in the Balkans: Romania's Hungarian and Bulgaria's Turkish Minority(1989–1999), **Nationalism and Ethnic Politics**", **vol.8. No1**, 2002.

Karasimeonov, Georgi, " The Constitutional Rights Of Minorities in Bulgaria", <http://www.cecl.gr/RigasNetwork/databank/REPORTS/r9/BU_9_Konstantinov.html>. (12.09.2005)

Karpat, Kemal, "Balkan", **DİA.**, C.V, İstanbul, 1992.

Karpat, Kemal, "Türkler (Osmanlılar)", **İA**, XII/2.

König, Matthias, "The Situation of Minorities in the Federal Republic of Yugoslavia, Towards an Implementation of the Framework Convention For the Protection of National Minorities, **European Centre for Minority Issues, ECMI Working Paper 11**, Temmuz, 2001.

Lenkova, Mariana, "Macedonians of Bulgaria", **CEDIME-SE (Center for Documentation and Information on Minorities in Europe - Southeast Europe)**,. <<http://www.greekhelsinki.gr/pdf/cedime-se-bulgaria-macedonians.doc>>.

Lenkova, Mariana, "Turks of Bulgaria", **CEDIME-SE (Center for Documentation and Information on Minorities in Europe - Southeast Europe)**,.

Mandacı, Nazif ve Erdoğan, Birsen, Balkanlarda Azınlık Sorunu, **SAEMK**, <http://www.saemk.org/yayin_detay.asp?dba=004&dil=tr>. (23. 10. 2005)

Mertus, Julie, "Prospects For National Minorities Ender The Dayton Accords- Lessons From History: The İnter-War Minorities Schemes and the "Yugoslav Nations", **Hein Online**, 23 Brook. J. İnt'l L. 832, 1997-1998.

Najceska, Mirjana, "Momentalna Sostojba bo Oblasta na Covekovite Prava, Policijata i Pravata vo Kontekstot na Meguetnickite Odnosi bo PM", ("İnsan Hakları ve Özgürlükleri Bakımından Günümüzde Makedonya Cumhuriyetindeki Durum"), **Balkan Yearbook of Human Rights 2004, Minority Rights**, ADI (Action For Democratic İnitatives), Gostivar, 2004.

Özkan, Ayşe " Yunanistan Türkleri, Batı Trakya'da Uygulanan Azınlıklar Hukuku", **ASAM Yayınları 51, Balkan Araştırmalar Dizisi 9**, Ankara. 2003.

Paskal, Milo, "Constitutional Law and Minorities on Balkan- A Comparative Analize", **MM, Priştine**, 1997.

Paul, Wittek, "Ankara Bozgunundan İstanbul Zaptına" (1402-1455)", (Çev.Halil İnalçık), **BELLETEN, VII/2**, 1943.

Toebst, Stefan, "Ethnopolitics in Bulgaria, The Turkish, Macedonian, Pomak and Gypsy Minorities", **Helsinki Monitor 36, Hein Online 5**, 1994.

,

BELGELER

AI (Amnesty International) Bulgaria Annual Reports 1996-2005.,

<<http://www.amnesty.org/ailib/aireport/index.html>>. (24.09.2005).

AI (Amnesty International) Albania Annual Reports 1996-2005.,

<<http://www.amnesty.org/ailib/aireport/index.html>>. (24.09.2005).

AI (Amnesty International) Greece Annual Reports 1996-2005.,

<<http://www.amnesty.org/ailib/aireport/index.html>>. (24.09.2005).

AI (Amnesty International) Macedonia Annual Reports 1996-2005.,

<<http://www.amnesty.org/ailib/aireport/index.html>>. (24.09.2005).

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi,

<<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Word/005.doc>>. (25.07.2005).

Avrupa Kültür Sözleşmesi,

<<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Word/018.doc>>. (21.03.2005).

BM İnsan Hakları Komitesi, Genel Yorum 23, 50. Oturum, 1994.,

<[http://193.194.138.190/Huridocda/Huridoca.nsf/\(Symbol\)/E.CN.4.1994.NGO.23.En?Opendocument](http://193.194.138.190/Huridocda/Huridoca.nsf/(Symbol)/E.CN.4.1994.NGO.23.En?Opendocument)>. (13.05.2005).

Bölgesel Diller ve ya Azınlık Dilleri Avrupa Şartı,

<<http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=148&CM=8&DF=6/17/2006&CL=ENG>>. (17.07.2005).

Cenevre Raporu,

<http://194.8.63.155/documents/osce/1991/07/14125_en.pdf>. (12.02.2006).

Commission Opinion on Bulgaria's Application of the Membership of the European Union,

<<http://europa.eu.int/comm/enlargement/dwn/opinions/bulgaria/bu-op-en.pdf>>. (23.12.2005).

Explanatory Report, European Charter for Regional or Minority Languages, ETS no. 148, par. 17.,

<<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Reports/Html/148.htm>>. (10.01.2006).

IHF (International Helsinki Federation for Human Rights), Bulgaria Annual Reports, 1999-2005.,

<http://www.ihf-hr.org/cms/cms.php?sec_id=46>. (23.02.2006).

IHF (International Helsinki Federation for Human Rights), Greece Annual Reports, 1999-2005.,

<http://www.ihf-hr.org/cms/cms.php?sec_id=46>. (23.02.2006).

IHF (International Helsinki Federation for Human Rights), Albania Annual Reports, 1999-2005.,

<http://www.ihf-hr.org/cms/cms.php?sec_id=46>. (23.02.2006).

IHF (International Helsinki Federation for Human Rights), Macedonia Annual Reports, 1999-2005.,

<http://www.ihf-hr.org/cms/cms.php?sec_id=46>. (23.02.2006).

Kişisel ve Siyasi Haklar Sözleşmesi,

<<http://www.ohchr.org/english/law/ccpr.htm>>. (07.10.2005).

Makedonya Sosyalist Cumhuriyeti Anayasası, Resmi Gazete, Üsküp, 25. Şubat 1974.

“RAMKOVEN DOGOVOR”, (“Ohri Çerçeve Anlaşması”),

<<http://www.president.gov.mk/eng/prilozi/dokumenti/180/Ramkoven%20dogovor.pdf>>. (12.08.2005).

Report of the Republic of Bulgaria,

<www.government.bg/photos/Pic_news07/kn-doklad.doc>
(25.11.2005).

Ulusal ya da Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Hakları Bildirgesi, <<http://www.ohchr.org/english/law/minorities.htm>>. (03.02.2006).

Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi,

<<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Word/157.doc>>. (17.03.2006).

27. Madde için Genel Yorum,

<[http://193.194.138.190/tbs/doc.nsf/\(symbol\)/CCPR+General+comment+23.En?OpenDocument](http://193.194.138.190/tbs/doc.nsf/(symbol)/CCPR+General+comment+23.En?OpenDocument)>. (13.03.2006).

1948 İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi,

<<http://www.unhchr.ch/udhr/lang/eng.htm>>. (25.02.2006).

1975 Helsinki Nihai Senedi,

<<http://www.osce.org/item/15435.html>>. (23.02.2006).

1989 Viyana Belgesi,

<http://www.osce.org/documents/fsc/1990/11/4262_en.pdf>. (23.02.2006).

1991 Moskova Belgesi,

<http://www.osce.org/documents/odihr/1991/10/13995_en.pdf>.
(23.02.2006).

1992 Helsinki Belgesi,

<http://www.osce.org/documents/mcs/1992/07/4046_en.pdf>. (23.02.2006).

1993 Roma Meclisi Kararları,

<http://194.8.63.155/documents/mcs/1993/11/4165_en.pdf>. (03.02.2006).

1998 Commission Regular Report on Bulgaria's Progress toward Accession",

<http://europa.eu.int/comm/enlargement/report_1998/bu_en.pdf>. (25.11.2005).

"2000 Commission Regular Report on Bulgaria's Progress toward Accession",

<http://europa.eu.int/comm/enlargement/report_11_00/pdr/en/bg_en.pdf>. (25.11.2005).

"2001 Commission Regular Report on Bulgaria's Progress toward Accession"

<http://europa.eu.int/comm/enlargement/report_2001/bu/en.pdf>. (25.11.2005).

"2003 Commission Regular Report on Bulgaria's Progress toward Accession",

<http://europa.eu.int/comm/enlargement/report_2003/pdr/rr_bg_final.pdf>. (25.11.2005).

